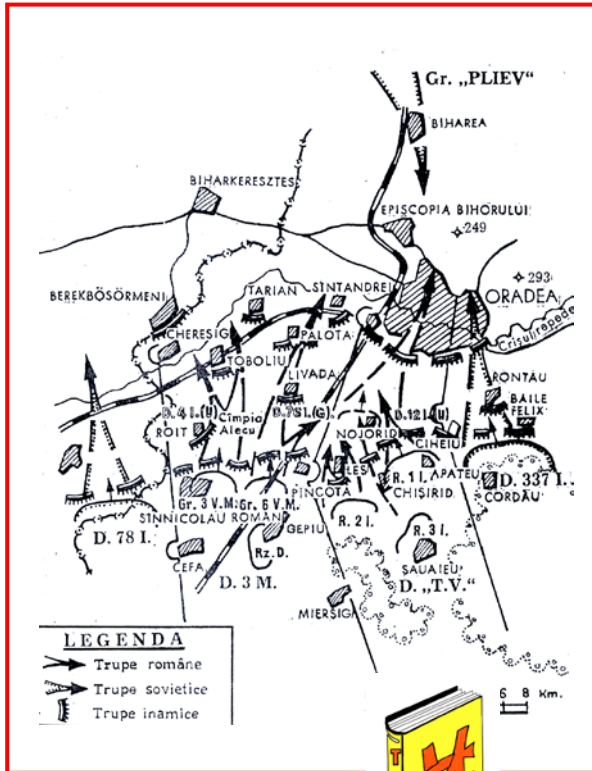

Gl.Bg.(r) Prof.univ.dr. Gheorghe TUDOR BIHOREANU
Lt.col.(r) Drd. Constantin MOȘINCAT
Ing.ec. Ioan TULVAN

30 DE ZILE ÎN FAȚA MORȚII

BĂTĂLIA PENTRU ORADEA

EDITURA

ORADEA

2004

ISBN973-86526-5-0

MOTTO:

„Toate drumurile patriei care afluiesc spre fruntariile firești ale României reintregite, trec printre cruci care le veghează, având inscripții învechite: „morți pentru patrie”, iar spiritul acestor eroi, anonimi, plutește deasupra noastră și ne poruncește, nouă veteranilor de război supraviețuitori, precum și urmașilor celor dispăruți, să veghem ca nici o palmă din pământul strămoșesc, ce se sprijină pe casele lor și-și trage seva fertilității din sângele jertfei lor, să nu fie cedată sau înstrăinată, cotropită sau acaparată vreodată”

*Veteran de război, rănit în Bătălia pentru Oradea
General de corp de armată
Marin Badea DRĂGNEA*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
TUDOR-BIHOREANU, GHEORGHE

30 de zile în fața morții:bătălia pentru Oradea /

gl.bg.(r.) prof. univ. dr Gheorghe Tudor Bihoreanul,

lt.col.(r.) Constantin Moșincat, ing.ec. Ioan Tulvan,

Oradea : Tipo MC, 2004

ISBN 973-86526-5-0

I. Moșincat, Constantin

II. Tulvan, Ioan

94(498) „1941/1945”

PREFAȚĂ

Împlinirea a șase decenii de la evenimentele care au avut ca rezultat eliberarea orașului Oradea și revenirea sa la patria-mamă, România, constituie un prilej binevenit și necesar pentru reactualizarea lor, care se poate realiza atât prin intermediul unor conferințe și simpozioane, prin evocarea lor de către participanți care mai sunt încă în viață, dar mai ales prin paginile unor lucrări istorice temeinic informate, elaborate de specialiști în domeniu. O asemenea operă istoriografică este și cartea de față, dedicată **bătăliei pentru eliberarea Municipiului Oradea**, care a durat o lună de zile și a înregistrat momentul culminant în 12 octombrie 1944, când ostașii români și sovietici au alungat trupele inamice din marele oraș de la vestul țării, după care și-au continuat drumul spre vest, contribuind la eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei.

Firește, o asemenea problematică de istorie locală – și, în același timp, de istorie națională – a fost cercetată și în perioada anterioară, primele lucrări apărând după 1968, când s-a trecut la recuperarea celor mai de seamă momente ale trecutului, începându-se chiar cu Unirea din 1918, de la care s-a aniversat o jumătate de secol. Datorită practicării unui internaționalism de sorginte sovietică s-a ajuns ca anul 1968 să fie considerat, de către istorici, ca un moment de cotitură și de reîntoarcere spre istoria proprie, cu valorile ei, care se impuneau a fi reconstituite. Un accent deosebit s-a pus și pe istoria militară, astfel că au fost inițiate investigații cu privire la diverse aspecte ale acesteia. Pe noi ne interesează, cu acest prilej, lucrările referitoare la luptele care au avut loc, în lunile septembrie – octombrie 1944, pe teritoriul Bihorului și, îndeosebi, cele din preajma și pentru eliberarea orașului Oradea. Interesant de remarcat este faptul că, în 1969, a apărut un studiu cu privire la contribuția locuitorilor la lupta de eliberare a nord-vestului

României¹ (inclusiv a Bihorului), acest aspect fiind reluat și completat în alte două lucrări (din 1974² și 1999³). Prima lucrare care se ocupă, într-o manieră sistematică, de desfășurarea operațiunilor militare din Bihor (în lunile menționate) a fost publicată în 1973⁴. Peste câțiva ani, autorul acesteia a revenit asupra luptelor purtate de diviziile române 3 Munte și „Tudor Vladimirescu”, formulând noi constatări, în urma unor cercetări mai aplicate⁵, prin care a trasat principalele coordonate ale confruntărilor militare în toamna anului 1944, de pe teritoriul Bihorului. Unele clarificări au fost aduse și într-o lucrare apărută în anul 1974, în care bătăliile din această zonă a țării sunt situate într-un context mai larg, nord-vest transilvănean, remarcându-se însemnătatea lor strategică militară⁶.

Este de semnalat și activitatea de editare a unor documente originale și memorii despre acțiunile unităților române în Bihor,

¹ Ladislau Fodor, *Unele acțiuni ale maselor din județul Bihor în sprijinul luptei de eliberare a părții de nord - vest a României de sub jugul fascist*, în *Studia Universitatis „Babeș - Bolyai”*, Series Historia, 1969, fasc. 1, p. 95-107.

² Alexandru Giușcă, *Sprijinul acordat de populația din zona de sud – vest a județului Bihor luptelor de eliberare (sept. – oct. 1944)*, în *Trei decenii de afirmare a județului Bihor pe coordonatele socialismului*, Oradea, 1974, p. 63-66.

³ Viorel Faur, *Sprijinul acordat de locuitorii Bihorului ostașilor români eliberatori (sept. – oct. 1944)*, în *Analele Universității din Oradea, Seria Istorie – Arheologie*, 1998 –1999, p. 133 – 142.

⁴ Ioan Marinescu, *Acțiunile marilor unități române și sovietice pentru eliberarea Țării Crișurilor, în perioada septembrie – octombrie 1944*, în *Crisia*, 1973, p.274 – 282.

⁵ Idem, *Operațiunile militare din toamna anului 1944, întreprinse în Bihor de diviziile române 3 vânători munte și „Tudor Vladimirescu”*, în *Crisia*, 1977, p. 275 –276.

⁶ Vasile Păsăilă, *Contribuția armatelor române la operațiile militare pentru eliberarea zonei Oradea de sub ocupația fascistă. Însemnătatea strategico – militară a acestui eveniment*, în *Trei decenii de afirmare a județului Bihor ...*, p. 55 -62

care își are începutul în anul 1979⁷, printr-o lucrare extinsă, care cuprinde 127 documente și 23 memorii, plus fotografii ale unor militari și imagini din timpul luptelor. Partea a doua a acestor documente și memorii a apărut în 1981⁸, ea conținând 48 de documente și 9 memorii. În urma unui efort de durată au fost scoase la lumină și publicate, timp de patru ani, peste trei sute de pagini de documente originale (în întregime sau în extrase) din arhivele de operații ale celor două mari unități române care s-au remarcat pe teritoriul Bihorului: Divizia 3 Munte⁹ și Divizia „Tudor Vladimirescu”¹⁰. Publicarea de memorii de război a fost continuată și în alți ani (1987¹¹, 1988¹² și 1994¹³), întregindu-se cu ajutorul acestora cunoașterea istorică, până la detalii, ale căror semnificații nu pot fi ignorate. De altfel, memorialistica a fost strălucit ilustrată de generalul Leonard Mociulschi¹⁴ și Ion Dulămiță¹⁵.

Au fost reactualizate și alte componente ale evenimentelor sau legate de acestea, precum comportamentul militarilor horthyști

⁷ Viorel Faur, Ioan Marinescu, Valeriu A. Giuran, *Documente și memorii privind luptele pentru eliberarea Bantului și Crișanei (august – octombrie 1944)*, în *Crisia*, 1979, p. 589 – 720.

⁸ Viorel Faur, Valeriu A. Giuran, *Documente și memorii privind luptele pentru eliberarea Banatului și Crișanei (august – octombrie 1944)*, (II), în *Crisia*, 1981, p. 259 – 319.

⁹ Idem, *Documente privind contribuția Diviziei 3 Munte la eliberarea Bihorului (I - II)*, în *Crisia*, 1983, p. 315 – 422; 1984, p. 151 – 283.

¹⁰ Idem, *Documente privind contribuția Diviziei „Tudor Vladimirescu” la eliberarea Bihorului (I, II)*, în *Crisia*, 1985, p. 255 – 273; 1986, p. 233 – 296.

¹¹ Idem, *Noi memorii despre luptele pentru eliberarea Bihorului (sept. – oct. 1944)*, în *Crisia*, 1987, p. 277 – 304.

¹² Idem, *Memorii de război ale unor foști ofițeri români din Diviziile 3 Vânători Munte, 1 infanterie – Instrucție și „Tudor Vladimirescu”*, în *Crisia*, 1988, p. 267 – 295.

¹³ Marin Dragnea, *Memorii de participant la luptele pentru eliberarea orașului Oradea, în 12 octombrie 1944*, în *Cetatea Bihariei*, 1994, nr. 4, p. 1, 2.

¹⁴ Leonard Mociulschi, *Asaltul vânătorilor de munte*, București, 1967.

¹⁵ Ioan Dulămiță, *Batalionul de moți „Avram Iancu”*, București, 1968.

în sudul Bihorului¹⁶, realitățile locale după 23 august 1944¹⁷ și imaginea autentică a parcelei militarilor români din Cimitirul Municipal Oradea¹⁸, care și-au jertfit viața în bătălia pentru eliberarea orașului de pe Crișul Repede.

Au mai fost, desigur, vizate și alte întâmplări din toamna anului 1944, în unele articole apărute în presa locală.

Fiind vorba, mai întâi, de un eveniment cu rezonanță locală, s-a configurat o istoriografie **locală** a acestuia, la care trebuie asociată cea națională, mai exact cărțile și lucrările care se ocupă de desfășurările militare de respirație mai largă, care s-au petrecut în nord – vestul României. Acestea sunt mai cunoscute și, ca atare, nu credem că este necesar să insistăm asupra lor.

Existența unei memorialistici bogate și a unor lucrări de referință, la care se adaugă fondul de documente intrate în circuitul științific, a facilitat, mai mult, a determinat apariția unei cărți despre bătălia pentru Oradea, acum, când aniversăm șase decenii de la evenimente, a căror amintire a fost prezentată prin manifestările anuale organizate de către autorități. De aceea, apreciem strădaniile autorilor cărții pentru a conferi momentului aniversar o mai mare consistență decât în alți ani.

Principala calitate a acesteia este perspectiva, care este profesională și actuală. **Bătălia pentru Oradea** este prezentată în toată amplitudinea ei, fiind astfel anulate unele interpretări care au tins la minimalizarea acesteia, în sensul că, în ziua de 12 octombrie 1944, orașul fusese părăsit de trupele inamice. Cartea conduce la un adevăr fundamental: bătălia pentru eliberarea orașului Oradea a fost câștigată în timpul confruntărilor

¹⁶ Antonio Faur, *Aspecte ale comportamentului trupelor ungare pe teritoriul de vest al României (septembrie 1944)*, în *Pietre de hotar, II*, Oradea, 200, p. 150 – 158.

¹⁷ Viorel Faur, *Mărturii documentare inedite despre realitățile din Bihor (24 – 31 august 1944)*, în *Pietre de hotar, I*, 1998, p. 162 – 180.

¹⁸ V.(iorel) F.(aur), *Monumente pentru eroi. Parcela eroilor români din Cimitirul municipal Oradea, în Cetatea Bihariei*, 1992, nr. 1, p. 5.

sângeroase din zilele precedente, când inamicul a fost învins, astfel că el n-a mai putut riposta în oraș, pentru a fi scos din fiecare casă, cum s-ar fi așteptat unii necunoscători ai strategiei militare. Tocmai din punct de vedere operativ – strategic este valorificată această bătălie câștigată de trupele române și sovietice. Un alt atribut al cărții este apelul la memorialistică, la cea de bună calitate, care încălzește temperatura evocării și ține treaz interesul cititorului contemporan. De o certă utilitate sunt și documentele incluse, cele mai multe inedite. Acestea au menirea de a consolida afirmațiile autorilor, care sunt, de multe ori, directe și severe, devreme ce demersul lor are și o dominantă morală, de a cinsti cum se cuvine eroii acestui popor, care își dorm somnul de veci în cimitirul orașului.

Apariția acestei lucrări marchează, fără îndoială, acest moment aniversar, oferind concetățenilor noștri posibilitatea de a cunoaște adevărul cu privire la luptele care au avut loc, în toamna anului 1944, pe teritoriul Bihorului,, care au constituit o împlinire stălmucită prin eliberarea Municipiului Oradea, la 12 octombrie.

Dr. Viorel FAUR

CUVÂNT ÎNAINTE

STIMATE CITITOR!

Fără să facă parte din clasa „Grandes batailles”¹⁹, *Bătălia pentru Oradea* s-a desfășurat călare pe lunile septembrie – octombrie 1944 și a fost de o dinamică rară și deosebit de dură, absorbind, ca un burete uriaș, multe vieți omenești²⁰.

Calendaristic, această înverșunată încleștare de forțe și mijloace s-a încadrat, în a doua parte a marelui război de reîntregire a țării, din anii 1941-1945, în ansamblul armonios al operațiilor desfășurate de armata română în cooperare cu trupe sovietice pentru eliberare nord-vestului României smulsă din trupul acesteia prin verdictul de la Viena, din 30 august 1940, zi de doliu național, o pată neagră în istoria milenară a poporului român²¹.

Privit pe uriașul ecran al trecutului nostru glorios „Verdictul sună ca o lovitură de trăsnet. A fost o condamnare la moarte, la robie sau surghiun a două milioane de oameni. Cei ce și-au dat imediat seama de gravitatea lui, dacă au fost mai slabi de constituție, au murit pe loc după câteva zile de întristare, cei care au rezistat, au avut să pătimească, să urce Golgota sau să

¹⁹ Lt.colonel Colin, *Les Grandes Batailles de L'Hisstoire*, vol.I, Paris, 1915, Col.dr.Gheorghe Romanescu, *Mari bătălii ale românilor*, București

²⁰ *Enciclopedia României, Mari bătălii ale românilor*, București, 1938

²¹ Colonel Gheorghe Tudor, *Operațiile desfășurate de Armata română pentru eliberarea întregului teritoriu al patriei de sub jugul fascist în perioada septembrie-octombrie 1944 și importanța lor operativ-strategică*, în *Cursul de Istorie Militară, Participarea Armatei române în războiul antihitlerist*, redactori: colonel Ion Lupșa, colonel Gheorghe Tudor, București, 1966, p.85-199

ia toiagul pribegiei. Cruțat n-a fost nimeni. Verdictul a condamnat în masă”²².

Ne luăm voie, prin urmare, a releva faptul că semnificațiile, „*Bătăliei pentru Oradea*”, nu constau în gigantismul ei, ci faptul că prin sabie, baionetă și tun ne eliberăm pământul sfânt și orașul nostru scump de sub ocupația celor patru ani de teroare și crime abominabile săvârșite de unguri prin regimul horthyst instaurat în nord-vestul României²³. Orădenii așteptau pentru a doua oară în prima jumătate a veacului XX-lea, Armata Română în rolul de salvatoare și mântuitoare, ca pe „*Buna Vestire*”.

Se știe că după „*Izbânda Marelui Vis*”, la 1 Decembrie 1918, evoluția evenimentelor a determinat ca în 1940²⁴ – să dispară România Mare prin rupturi teritoriale din est, rușii, din sud-vest bulgarii și din vest ungurii, care au luat sub ocupație un spațiu de peste 43 de km², adică nord-vestul Transilvaniei, incluzând și Oradea, capitala județului Bihor*.

Tradițional, prima grijă a ungarilor după aplicarea dictatului de la Viena, din 30 august 1940, a fost aceea de a „curăța” Oradea de intelectualii români, în primul rând, de toți fruntașii orașului potențiali adversari și critici. Este zguduitoare în acest sens lista celor 300 de români, care trebuiau să dispară pentru totdeauna din catalogul urbei de pe Crișul Repede, evidențiată întocmită cu largul concurs al ungarilor „loiali” statului român unitar. Gestul se aseamănă cu cel de la Beiuș, din martie-aprilie 1919, căruia i-au căzut victime Dr. Ioan Ciordaș și Dr. Nicolae Bolcaș, urmând ca alți 70 de fruntași români să aibă aceeași soartă. Și iarăși, ca în 1919, armata română era așteptată cu emoție și speranță.

²² Tiron Albani, *Un petec de Asia în Europa*, Arad, 1941, p.16

²³ Dr. Mircea Mușat, *Drama României Mari*, București, 1992, p.220

²⁴ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983

* Populația Regatului României a fost redusă de la 20.050.000, în 1918, la 13.229.000, după raporturile din 1940

Încă din 1890, lordul Fitzmaurice atrăgea atenția asupra pericolului care, „amenință Europa, în urma luptelor înverșunate și neîncetate dintre naționalitățile Monarhiei Austro-Ungare... Ungurii, mai ales urmăresc o politică violentă și oarbă față de naționalitățile supuse coroanei ungare și în special contra românilor... În Transilvania atitudinea provocatoare a minorității maghiare contra românilor poate provoca de la o zi la alta, tulburări sângeroase, cu urmări incalculabile”²⁵ – Menați Garibaldi, fiul marelui Giuseppe Garibaldi, conchidea că ungurii „asupresc în modul cel mai barbar trei milioane de frați ai italienilor”²⁶.

Obiectivul nostru strategic era nu cucerirea unui teritoriu nou sau a unui anumit punct cu relevanță militară ci salvarea de la pierire a fraților de sânge care de patru ani îndurau cele mai mari umilințe și genocidul unguresc dus la paroxism, după dictonul „acum ori niciodată”. Miza era însăși salvarea Patriei ciuntite prin odiosul dictat de la Viena, care nu putea exista și respira fără această parte a Transilvaniei. „Eu privesc ca Patria mea, rostea Mihail Kogălniceanu în 1843, toată aceea întindere de loc unde se vorbește românește și ca istorie națională, istoria Moldovei...a Valahiei și a fraților din Transilvania. Această istorie e obiectul cursului meu...”

Teroarea cruntă se încadra într-un program, care trebuia să urmeze îndemnul tânărului Levente, eroul cărții (Fără îndurare), lui Ducsa Csaba, patologia lui ca profesie de credință²⁷: „voi ucide pe orice valah, care se va găsi în calea mea...Noaptea vom incendia satele valahe... vom otrăvi fântânile și atunci nu va mai fi în Transilvania numai o singură naționalitate, cea maghiară, nația mea”.

²⁵ 1 Apud G. Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, București, 1929, p.18 și următoarele

²⁶ *Ibidem*

²⁷ 1 Apud dr.Mircea Mușat, *op.cit.*, p.222

Cu o forță militară de ocupație strivitoare de 300.000 de oameni, în afară de poliție, jandarmerie și altor formațiuni paramilitare, Imperiul Sf. Ștefan își dădea acum, iarăși, arama pe față.

Rănit și el, până la o puternică sângerare, orașul Oradea, trăia împreună cu populația din teritoriul ocupat, aceeași Odisee transformată în cei patru ani în calvar, având, deci, toate motivele să și aștepte, cu înfrigurare mântuitoare, pe bravi ostași români și sovietici, așa cum a știut să o facă și la 20 aprilie 1919, când a făcut, cea mai frumoasă și emoționată primire generalului Traian Moșoiu și trupelor de sub comanda sa²⁸.

Ce judecată de valoare privind însemnătatea eliberării Orăzii licitează readucerea în actualitate a aprecierii inegalabile a Episcopului Dr. Nicolae Popovici făcută în ziua de 28 octombrie 1936, când a fost înscăunat în fotoliul episcopal de Oradea, cu doar patru ani înainte de dictatul de la Viena, în urma căruia a fost silit să se retragă la Beiuș: „lubiții mei!, rostea cu emoție și respect Domnia SA, Episcopia Oradiei este linia cea mai avansată de luptă pentru românism și ortodoxism, este zona de front statornică a neamului românesc și a bisericii strămoșești”²⁹

Privită și rețrăită de pe Biharia, *Bătălia pentru Oradea*, ne pare ca o nestemată în colierul marilor confruntări militare în spațiul românesc începând cu 23 August 1944 până la 25 Octombrie același an, când a fost arborat din nou drapelul nostru pe Carei³⁰.

„Descleștarea fulgerătoare a armatei noastre de cea germană și curățirea rapidă a interiorului țării de trupele germane într-un timp record, de 8 zile, a ușurat forțelor sovietice marșul în siguranță, prin teritoriul nostru,

²⁸ Colonel (r) Gheorghe Tudor – Bihoreanu, Lt.colonel (r) Constantin Moșincat, Ing.ec. Ioan Tulvan, *General Traian Moșoiu Arhanghel al bătăliei pentru Ardeal*, Editura Tipo MC, Oradea, 2002

²⁹ Nicolae Popovici, *Lespezi de altar*

³⁰ Colonel Gheorghe Tudor, *Operația ofensivă ...op.cit*, p.156-199

spre Ungaria și Bulgaria, se arăta într-o sinteză a Marelui Stat Major Român. Acoperirea pe cont propriu a frontierei noastre de vest și de sud, contra atacurilor locale, a asigurat, timp de trei săptămâni, concentrarea unităților sovietice și debarșarea lor la vest de Carpați, spre Ungaria.

Frontul maxim, în acoperirea frontierelor, ținut de trupele române în prima decadă a lunii septembrie 1944 a fost de 1.400 km, dintre care 520 de mare luptă. Angajarea spre centrul și estul Transilvaniei a unor importante forțe germano-maghiare le-a sustras de la apărarea Carpaților Orientali.

Au fost nimicite sau capturate, în întregime, efectivele germane din interiorul României și în același timp, s-a cooperat cu trupele sovietice, în multe sectoare, pentru distrugerea forțelor germane operative sau de la etape, aflate în retragere din Moldova și Basarabia. Astfel, în această fază au fost capturați 58.330 prizonieri. În fine, s-a asigurat zona petroliferă, importantul centru industrial și nod de comunicații Brașov, portul Constanța și navigația pe Dunăre.

Toate realizările din această fază constituie un exemplu unic în evoluția politico-militară a României și în istoria războaielor”³¹.

„Dacă actul de la 23 august 1944, care a marcat trecerea României de partea Națiunilor Unite, a fost recăpătat în conștiința poporului român ca un act de suveranitate și demnitate națională”³², Bătălia pentru Oradea are un statut și o semnificație ce-i conferă un loc aparte în cadrul celui de-al doilea mare război de reîntregire națională, după prăbușirea României Mari în 1940, desfășurat în anii 1941-1945. Prin acest act se

³¹ Arh. M.Ap.N., *fond M.St.M.*, Dosar Nr.732/1, f.129-148

³² *Veteranii pe drumul onoarei și jertfei, 1941-1945*, coordonator general de corp de armată (r) Vasile Bărboi, general de divizie (r) Gheorghe Ioniță, colonel dr. Alexandru Duță, București, 1998, p.23

urmărea reinstaurarea puterii românești în partea de nord-vest și vest a României, uzurpată de Ungaria la 30 august 1940, lichidarea sinistrei linii de demarcație ce tăia carnea vie a Bihorului, despărțind samavolnic timp de patru ani frații de aceleași sânge și neam, familii și rude numeroase.

Pe scurt, prin bătălia pe care o evocăm și atâtea altele, se urmărea în chip fundamental refacerea României Mari în partea vestică. La sfârșitul bătăliei, întregul Bihor se afla sub jurisdicția Bucureștiului. Adică, așa cum declarase generalul Traian Moșoiu în aprilie 1919 la prima eliberare a Bihorului „*Golgota jertfelor de sânge*”. „Cu ziua de astăzi (20 aprilie 1919 nn) regele Ferdinand al României a pus stăpânire asupra acestui oraș și a județului Bihor pe „vecii vecilor”³³.

Bătălia pentru Oradea se prezintă ochiului, ce ar voi să îmbrățișeze un întreg, oarecum fragmentată în anumite momente din pricina situației specifice și a raportului de forțe dintre adversari. E însă numai o aparență pentru ca începând din septembrie 1944 aici, în Crișana, toate drumurile duceau pentru unitățile Armatei române la Oradea, până și cel ce avea ca traiect de la Debrețin spre acest oraș, deoarece căderea urbei de pe Crișul Repede însemna pentru inamic un adevărat dezastru. Cu privirea spre Oradea înaintau, deci marile noastre unități - și apoi cele sovietice din zonă, cu misiunea expresă de a zdrobi în timp cât mai scurt inamicul și a elibera orașul de sub ocupația ungară. Ea n-a avut fluența dorită din cauză că, inamicul, ținând seama de importanța strategică de acest bastion al apărării sale, a făcut mari eforturi și sacrificii executând numeroase și puternice riposte ofensive sub formă de contraatacuri. Ca urmare, în dinamica ei bătălia a avut fluxuri și refluxuri, care a pus probleme grele

³³ 1 Apud Colonel (r) Gheorghe Tudor – Bihoreanu, Lt.colonel (r) Constantin Moșincat, Ing.ec. Ioan Tulvan, *General Traian Moșoiu ...Op.cit.p.124*

comandamentului român. Au fost cazuri, de pildă, în care unele localități au trecut din mână în mână în aceeași zi, iar altele le-au fost eliberate de două sau de trei ori, pe căile de acces spre Oradea, după ce la 27 septembrie trupele noastre intraseră în oraș³⁴.

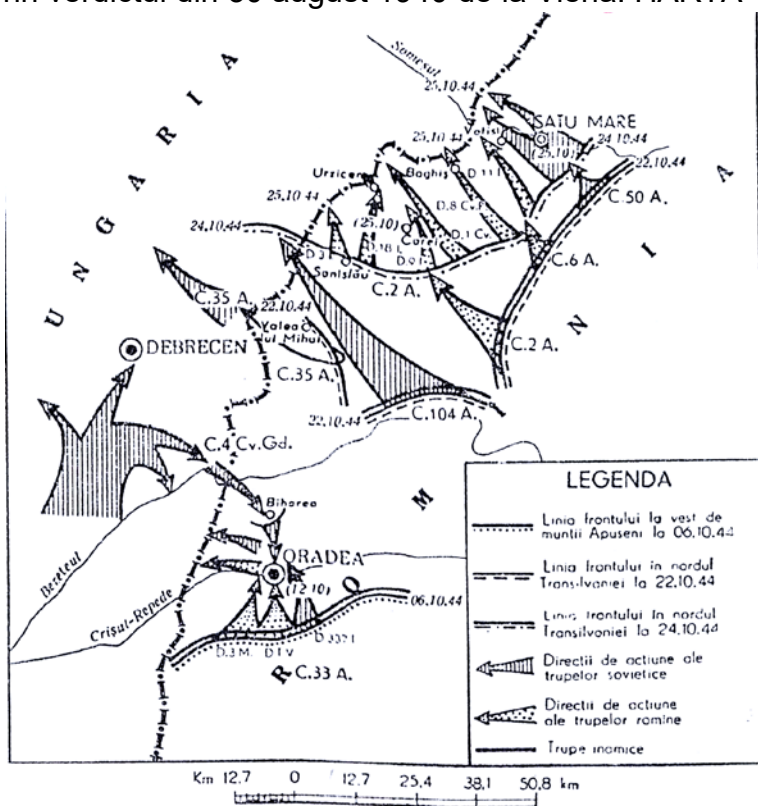
În ansamblul său bătălia pe care o evocăm este o entitate distinctă, are o unitate în diversitate, în gânduri, în misiuni și acțiuni militare convergente, în combinații de direcții, de manevre și lovituri graduale. O definiție, ipotetică, desigur, a bătăliei pe care o evocăm poate fi ansamblul de acțiuni de luptă, ofensive și de apărare desfășurate de trupele române și mari unități sovietice în lunile septembrie și octombrie 1944 pentru zdrobirea forțelor ungaro-germane pe o arie corespunzând părții importante din văile celor trei Crișuri și dinspre Debrețin. Ea se află în unitate corelativă și de condiționare cu bătăliile de la Beiuș, Salonta și Debrețin.

În opinia generalului Ion T. Socol, profesor la Academia Militară, care a avut câțiva ani garnizoana în Oradea și a participat la luptele pentru eliberarea părții de nord-vest a României scria: „Bătălia a început prin acțiunile ofensive desfășurate de unitățile Diviziei 3 Munte pe căile de acces spre Oradea. Pornind de pe aliniamentul Fânate, Briheni (20 km sud Beiuș), vânătorii de munte au dezvoltat ofensiva pe valea Crișului Negru, rupând – din mișcare sau după o pregătire în timp scurt – aliniamentele succesive de apărare organizate de unitățile horthiste. După ce la 22 septembrie au eliberat orașul Beiuș, trupele noastre au trecut la urmărirea inamicului, cucerind prin lupte înverșunate numeroase localități (Drăgănești, Petid, Cefa etc.). La Miersig, la Păușa și la Leș, trecând granița impusă prin odiosul dictat de la Viena, vânătorii de munte au scos bornele și le-am călcat în picioare.

³⁴ Colonel Gheorghe Tudor, *Luptele din Oradea, op.cit.*, p.151

În seara zilei de 27 septembrie unitățile Diviziei 3 Munte au ajuns pe Crișul Repede, la vest de Oradea, pe aliniamentul Sântandrei, Toboliu, Roit, unde au trecut la apărare, deoarece vecinii din dreapta și din stânga rămăseseră mult în urmă”³⁵.

Marele Stat Major român a găsit, referindu-se desigur numai la acțiunile din a doua etapă, că Bătălia de la Oradea, conceptual și metodologic, bătălia de la Oradea se în scrie organic în ofensiva generală pentru eliberarea părții de nord-vest a României răpită banditesc prin verdictul din 30 august 1940 de la Viena. HARTĂ³⁶

³⁵ Colonel Ion T. Socol, *Lupta pentru localități*, București, 1976, p.60-61

³⁶ Hartă. Luptele pentru eliberarea orașelor Oradea, Carei și Satu Mare

Arhitectura bătăliei noastre pentru eliberarea Orăzii în timp cât mai scurt și cu sacrificii cât mai mici, a constat, în executarea unei manevre dublu învâluitoare pe la nord și pe la vest de oraș, combinată cu o lovitură frontală cu scop de fixare și manevră de întoarcere largă dinspre Debrețin spre Biharea pentru a face joncțiunea cu trupele de acționare pe teritoriul Bihorului³⁷. Asistăm astfel la o operație de încercuire a grupării inamicului din zona Oradea. Distribuția actorilor a fost pe măsură.

Complexitatea situației operativ strategice a determinat ca Oradea să nu fie eliberată în cursul unei bătălii pornite pe linia de demarcație, ci a trebuit să mai aștepte o lună, timp în care o parte din forțele ce vor participa la acest act măreț vor reuși să respingă ofensiva ungaro-germană declanșată la 13 septembrie 1944 în Crișana, în cursul căreia inamicul superior numeric și tehnic, a obligat Divizia 3 Munte, de pildă, să aplice manevra în retragere pe o adâncime de aproape 100 km., deci dincolo de Beiuș, după care să parcurgă prin lupte ofensive aceeași distanță până la Oradea. aceiași situație s-a creat și pe Crișul Alb. Grav a fost faptul că după ce am ajuns din nou la Oradea marile noastre unități și cele sovietice au fost silite de dușman, care a executat, în ziua de 28 septembrie, o contralovitură cu o grupare de aproximativ 5 divizii dintre care una blindată, să se retragă dar pe o adâncime de ordinul a 10 – 15 km., unde a fost oprit definitiv. În mod concret, orașul a trebuit să mai aștepte încă 30 de zile până să fie eliberat, cu urmări dintre cele mai tragice pentru populația românească care a mai rămas aici în cei patru ani de ocupație. Așteptarea a fost motivată și de necesitatea aducerii în zonă de noi mari unități române și sovietice pentru a schimba sau cel puțin a echilibra raportul de forțe, care era inițial net în favoarea dușmanului, inclusiv

³⁷ Titus I. Roșu, *Contribuții la originea și semnificația cuvântului Bihor*, în „Țara visurilor noastre”, Oradea, nr.33, iunie-noiembrie 1975, p.3

tancuri sovietice, deoarece ale noastre erau în Podișul Ardealului și luptau în zona Oarba de Mureș, iar apoi au participat la bătălia Clujului care a fost eliberat la 11 octombrie 1944³⁸.

Ar fi fost prea frumos ca urbea de pe Crișul Repede să poată fi eliberată încă de la începutul lunii septembrie 1944 printr-un mic salt de pe sinistru linie de demarcație! Dacă am fi avut în față numai armată ungară nu era nici o problemă ! „Ungurii, scria marele istoric Vasile Pârvan, luptă orbiți de măreția unui ideal național exaltat și irealizabil, neținând seama de realitate, de timpul în care trăim, de datoriile ce le au față de celelalte națiuni ce locuiau împreună cu ei; puterea tradiției unui trecut de atâtea veacuri, în care ei au dominat peste celelalte popoare și s-au bucurat de roadele și de gloria trudei altora, este prea puternică și deșteptarea din acest sens ar fi prea dureroasă”.

Mentalitatea și comportamentul ungarilor duse până la genocid împotriva populației românești în teritoriul vremelnic ocupat pune în atenție faptul îngrijorător că ei nu-și încheiaseră procesul etapizat de Nicolae Iorga privind europenizarea, fiind încă membri a unei țări denumită „Un petic din Asia în Europa”.

Mai „Întâiu au trebuit ungarilor, să capete datini de popor așezat, de oarecare cultură...”, pe care și-a apropiat-o împrumutând-o la populația autohtonă și de la slavi în câteva secole de viață europeană, pentru a se integra cu destule rezerve în noile cutume de comportament civilizată”.

Carte cuprinde însă, în câmpul de evocare, una dintre cele mai triste perioade din istoria Bihorului, a părții de nord-vest a României ca urmare a dictatului de la Viena din 30 august 1940, zi de doliu național pentru toți românii, și a ocupației ungare.

³⁸ Colonel Gheorghe Tudor, *Atacă tancurile*, București, 1966

O uzurpare a puterii legitime românești în nord-vestul Transilvaniei administrația provizorie, desigur, ungurească asupra acestui teritoriu din totdeauna și fără rezerve românesc, a fost o adevărată catastrofă pentru români și nu numai. Diabolică și irațională.

La numai 25 de ani Armata română avea misiunea de a elibera a doua oară capitala județului Bihor, deoarece „Barbariile oprite în 1919 de bravura ostașului român își reluară cursul în 1940 cu o furie mai feroce, mai sălbatecă. Un milion de călăi se năpustiră asupra unui milion și jumătate de victime. Sângele a început să curgă din belșug. Pământul rece acopere miile de cadavre ale victimelor cari nu și-au dat seama ce înseamnă verdictul pentru ei. Și dacă și-ar fi dat seama ? Puteau oare fugi un milion și jumătate de oameni ? Și unde să fugă ?... Istorie ce crudă ești !...”³⁹

„Logic”, după politica Budapestei și după mentalitatea ungarilor, represaliile împotriva românilor din Oradea și împrejurimi odată cu 23 august 1944, când, între primele acte vandalice, au fost cele contra Consulatului român de la Oradea și a personalului acestuia. Astfel, este cutremurător să constați că ungurii au călcat cu seninătate legile internaționale cu privire la diplomați.

Într-un studiu de referință distinsul prof. univ. dr. Viorel Faur pune în pagină fapte de barbarie rar întâlnite. Prefectul de Bihor care era evacuat din 1940 la Beiuș, Alexandru Papp, îi comunica generalului Leonard Mociulschi, comandantul Diviziei 3 Munte, care se afla tot la Beiuș, că, în noaptea 24 spre 25 august 1944, 16 jandarmi unguri au deținut întregul consulat român, care a fost ridicat și dus într-o direcție necunoscută, apoi le-au luat automobilele și telefoanele.

³⁹ Tiron Albani, *Un petec de Asia în Europa*, Diecezana, Arad, 1941, p.17

S-au accentuat represaliile împotriva fruntașilor români din Oradea și nu numai, care au fost ridicați de la casele lor și duși la poliție, și care au fost internați, sub pază, la Episcopia Română Unită. Preoții din satele din Bihor și „țărani mai de frunte”, adică elita, au fost prinși și aduși la Oradea,⁴⁰ ce civilizație!

Cei mai „loiali” unguri au ieșit, în septembrie 1940, pe străzi în civil cu panglici albe pe braț: un fel de poliție ungurească în orașul încă românesc. Prieteni vechi de douăzeci de ani își scuipeau prietenii pe stradă, dacă aceștia erau „valahi”. Ivanyi vindea pe stradă cocarde. Le fixa pe piept și la evrei și le lua câte 40-50 de lei pentru cocardă. Și grămezile de cocarde tricolore ungurești erau interminabile. Multime înarmată cu cocarde năvăli la primărie să o ia cu asalt⁴¹. Garda zdrențuroșilor cu panglică albă pe braț și cu revolverul în mână (Rongyos garda) domina câmpul de luptă împotriva românilor fără arme și fără nici o apărare, împușcând pe loc orice act de nesupunere, sub acuzația de „valah”. Mulți români din Oradea, mai ales intelectuali, au fost supuși la torturi inchizitoriale!

La un moment dat un curtea unei închisori au fost adunați vreo trei sute de intelectuali români din Oradea: fruntașii societății, în frunte cu Episcopul Nicolae, doamne din societatea bună, avocați, medici, magistrați, ingineri, profesori, preoți, bancheri, industriași, etc. femeile într-o parte, bărbați în alta⁴².

În barbarismul și sadismul lor, ungurii au făcut parcă o distribuție, românii în închisori și evreii⁴³ în

⁴⁰ Prof. univ. dr. Viorel Faur, *Mărturii documentare inedite despre realitățile din Bihor (23-31 august 1944)*, în „*Pietre de hotar*”, ediție prefată și îngrijită de locotenent-colonel Constantin Moșincat, Oradea, 1998, p.162-164

⁴¹ Tiron Albani, *Un petec de Asia în Europa*, Diacezana, Arad, 1941, p.17

⁴² *Ibidem*, p.65

⁴³ Calafeteanu, I.V. Dinu, T.Gheorghe, *Emigrarea populației evreiești din România în anii 1940-1944, culegere de documente*, București, 1993

lagăre, Oradea teritoriu ocupat fiind împânzite cu aceste instituții ale sclaviei și ale morții.

Astfel ⁴⁴

Data	Ghetoul central	Număr de suflete
25 mai 1944	Ocna Slatina	3.317
2,6 iunie 1944	Bistrița	5.981
28 mai, 6-8 iunie	Dej	7.674
19, 21, 23, 25 mai	Vișeu de Sus	12.074
25, 29, 31 mai, 3, 8, 9 iunie	Cluj	16.148
16, 18, 20, 22 mai	Sighetul Marmației	12.849
27, 30 mai, 8 iunie	Târgu Mureș	7.549
23, 25, 28, 29, 30 mai, 1, 3, 5, 27 iunie	Oradea	27.215
17 mai	Ökormézö	3.052
31 mai, 5 iunie	Baia Mare	5.917
4 iunie	Reghin	3.149
19, 22, 26, 29, 30 mai, 1 iunie	Satu Mare	18.857
31 mai, 3, 6 iunie	Șimleul Silvaniei	7.851
TOTAL		131.633

Ungurii s-au dovedit campioni în ceea ce privește politica, față de evrei, întrecându-i în multe privințe chiar și pe nașiți. S-a calculat că o sută treizeci și una de mii șase sute treizeci și trei de suflete evreiești, cetățeni unguri, printre ei cu miile participanți la primul război mondial în armata austro-ungară, care și-au dat sângele pentru patrie, au fost umiliți și eliminați din această patrie.

⁴⁴ Nashe Carmelly Weinberger, *Istoria evreilor din Transilvania (1623 – 1944)*, București, 1994, p.180

Între 16 mai și 27 iunie 1944, din 13 ghetouri centrale, îngrămădiți în 45 trenuri ale morții, lipsiți de mâncare și apă, au fost duși cu forța în lagărele de exterminare⁴⁵.

Iată de ce, lucrarea noastră are un caracter dublu de aniversare, pe de o parte, și de comemorare, pe de altă parte; dar refuză să fie lacrimogenă deoarece avem dreptul să stăm cu fruntea sus, să privim spre Biharea, pentru că noi n-am făcut nimic potrivit istoriei normale, și, totodată să ne exprimăm, acum la 60 de ani, oprobiul față de crimele și barbariile comise de unguri și ca un omagiu de suflet pentru cei ce au trăit toată grozăvia sălbăticiiei ungurești în Ardealul cedat, retrăindu-le sufletește!

O judecată de valoare găsește întemeiată încheierea potrivit căreia în cei patru ani de ocupație și teroare ungară deasupra Ardealului de Nord, pe cerul său n-au mai putut străluci stelele. Așa că pentru români, pentru armata lor, a apărut din nou misiunea de reîntregire a țării în partea de vest, de a împlini visul poetului:

„Ardealule, tu plângi, suspini
Ardeal bogat în aur,
Pe frunte porți cununi de spini,
Ți-om da cununi de laur.
 Îți poartă doina peste văi
 Durerea ei amară
 Noi vom schimba suspinul ei
 În cântec de fanfară.
Au îngropat lumina ta
În noaptea de păcate
Dar noi pe tron ți-om înălța
Prea Sfânta Libertate.
 Și te vom boteza cu foc
 Te vom stropi cu sânge,

⁴⁵ *Ibidem*, p.180-181

Tu țară fără de noroc
Dar nu plânge, nu plânge!”⁴⁶

Și cununa de aur a venit în toamna anului 1944 prin eroism și jertfă, în părțile bihorene prin „Bătălia pentru Oradea”, prin cântec de bucium și fanfară, înălțându-i pe tron / Prea Sfânta Libertate.

În chip sfidător, „Fiul lui Horthy pătrunsese în oraș într-o mașină de lux în care avea aparat radio. Radioul cânta marșul Ardealului compus pentru această intrare triumfală. Mașina lui era să calce un grup de unguri cari se îmbulzeau să sărute roțile. Calul alb al lui Horthy a fost cuprins de scârbă de atâtea sărutări băloase”⁴⁷.

Nu erau toate aceste și motive serioase pentru ca Oradea să fie eliberată în regim de „Extremă urgență”.

Arhitectura lucrării, care nu se vrea să fie o monografie a bătăliei pentru Oradea, ci doar o evocare acum la 60 de ani, motiv pentru care am recurs și la multe texte, mai ales din memorialistică, urmărește să asigure un confort minim lecturii, atât prin cronologie, logică, cât și prin maniera de a privi și a anticipa evenimentele ce s-au derulat în cele 30 de zile în fața morții, cu centrul de greutate în jurul Orăzii! În continuarea acestei deschideri urmează câteva capitole: Mediul strategic ambiant; Prima ofensivă spre Oradea și începutul luptelor în interiorul orașului; Refluxul; Din nou în ofensivă spre oraș și eliberarea acestuia și Oradea la ora Marii Bucurii.

Vrerea noastră a fost ca această carte să reînvie și să redea posterității, acum la împlinirea a 60 de ani de la acele timpuri eroice, faptele și isprăvile care au galonat și au propulsat ostașii români în Olimpul eroic al neamului,

⁴⁶ I.U. Soricu, *Doinele mele de luptă*, în „*Ardealul cântat de poezi*”, București, 1943, p.45

⁴⁷ Tiron Albani, *op.cit.*, p.18, *Ibidem* p.24

așa cum au decurs ele, în lumina documentelor operative, încrâncenate și dure.

Oferta noastră, pornită sincer din inimă și adresată inimilor, invită la o drumeție pe urmele neșterse ale ostașilor de toate armele care s-au bătut, acum șase decenii, cu știința și conștiință pentru eliberarea urbei de pe Crișul Repede, care, „raiu de slavă au adunat și dăruit Patriei lor”.

Prin această carte, un Omagiu de inimă și suflet, probăm și noi, faptul că ar acoperi considerația potrivit căreia „Eroii nu mor. Trăiesc alături de noi, cu noi împreună, în gândurile, în inimile, în faptele noastre. Îi simțim prezența în visele noastre... Ei nu mor. Faptele lor ne întăresc brațul, dau cutezanță gândului nostru, putere inimii noastre și ne aprind vâlvătaia urii împotriva dușmanilor”⁴⁸.

⁴⁸ Stelian Sârbu, *Pe graniță a sângerat pământul*, în „*Inimii de eroi*”, București, 1961, p.5

MEDIUL STRATEGIC AMBIANT

Inevitabil eliberarea Orăzii la 12 octombrie 1944, a fost o continuare firească a actului istoric de la 23 august 1944, deoarece însăși rațiunea întoarcerii de front și răsturnarea de alianță avea ca obiectiv fundamental reîntregirea Ardealului de Nord în cadrul României. De aceea, privită cu nițel spirit de observație de pe Biharea, bătălia pentru Oradea ne apare ca o componentă organică a ansamblului de acțiuni de luptă desfășurate de trupele române, inițial singure apoi în strânsă cooperare operativă cu mari unități sovietice din Frontul 2 Ucrainean, în scopul eliberării întregului teritoriu românesc cedat Ungariei prin verdictul de la Viena din 30 august 1940, zi de doliu național⁴⁹.

Natura și coloritul mediului strategic, pur și simplu al noului context, în care trebuiau să se exprime Armata română în cursul lunii septembrie 1944 au fost determinate în cel mai înalt grad de faptul că inamicul a reacționat extrem de violent la întoarcerea de front din partea României la 23 august 1944 prin recurgerea la o ofensivă în stil mare având ca țintă mutarea frontului româno-german pe Carpații Meridionali și Munții Apuseni⁵⁰, înainte ca forțele principale ale armatei române și marile unități sovietice să declanșeze din teritoriul muntos și să se desfășoare în capul de pod menținut ferm de trupele noastre de acoperire⁵¹.

⁴⁹ Colonel Gheorghe Tudor, Operațiile desfășurate de Armata română pentru eliberarea întregului teritoriu al patriei de sub jugul fascist în perioada septembrie-octombrie 1944 și importanța lor operativ-strategică, în „Curs de Istoria Artei Militare. Participarea Armatei române la războiul antihitlerist”, redactori: colonel Ion Lupșa, colonel Gheorghe Tudor, București, 1966, p.35-199

⁵⁰ Florin Constantiniu, Mihail E. Ionescu, Planuri eșuate: reacția hitleristă la insurecția română din august 1944, în „Revista de istorie”, tom.34, 1981, nr.11, p.1991-2008

⁵¹ *România în anii celui de-al doilea război mondial*, vol.3, București, 1989

Actul eroic al eliberării Orăzii s-a produs în condiții operativ-strategice dintre cele mai complexe apropiindu-se de unicitate, fiind precedat de **30 zile fără nopți în fața morții**. Astfel, încă din prima decadă a lunii septembrie 1944, în fața Înaltului comandament român s-a pus problema dezlegării a două ecuații de o extremă dificultate. Să mențină frontul din contact cu inamicul pe linia de demarcație și frontiera de vest a Țării cu trupele de acoperire care acționau în fâșii largi și să respingă atacurile locale ale inamicului. A doua: executarea unei manevre de-a lungul frontului și din adâncime, pentru a aduce noi mari unități în Transilvania în capul de pod de la nord de Carpații Meridionali și la vest de Munții Apuseni. Cele două ecuații trebuiau rezolvate concomitent și foarte urgent, deoarece compulsarea și prelucrarea informațiilor puneau în atenție faptul că inamicul concentrează mari grupări de forțe în Podișul Transilvaniei, în partea de nord-vest și pe teritoriul Ungariei, cu scopul de a declanșa o ofensivă în stil mare⁵². „În zilele de 10—11 septembrie, aproape concomitent cu oprirea ofensivei adverse în Podișul Transilvaniei - citim în *„România în anii celui de-al doilea război mondial”*, - trupele hitleristo - horthyste au declanșat ofensiva pe frontul din Banat și Crișana, unități de infanterie, blindate și aviație atacând inițial în sud-vestul țării. Ulterior, la 13 septembrie 1944, puternice grupări de forțe ungare și germane au trecut la ofensivă, depunând eforturi considerabile la flancul drept și la centrul dispozitivului de apărare al Armatei 1 române. La flancul drept al acesteia, pe valea Crișului Negru, unde se apăra Divizia 3 Munte, a atacat Divizia 12 Infanterie din Corpul 4 Armată ungar. Străpungerea pozițiilor române și luarea sub control a Munților Apuseni ar fi putut periclita în cel mai înalt grad și securitatea flancului stâng al Armatei 4 române din Podișul Transilvaniei”.

⁵² Friessner, Verratene Schachten (*Bătălii trădate*), Hamburg, 1956, p.131

Ne aflăm, practic, doar în fața unui puseu ofensiv, deoarece surprins de evenimentele petrecute în România, comandamentul germano-ungar a început concentrarea și desfășurarea unor mari unități pentru a constitui un nou front în adâncime, la flancul sudic.

Datorită rezultatelor insurecției din România, situația strategică a armatei germane devenise deosebit de gravă sub multiple aspecte. Unul din factorii importanți care au determinat această agravare l-a constituit pierderea potențialului uman din România. O notă aparte prezintă însă faptul pierderii diviziilor române, de către comandamentul german dar și faptul că aceste divizii duceau acum cu toată hotărârea acțiuni de luptă împotriva forțelor germane și ungare, având deci un efect dublu asupra situației acestor trupe.

Urmărind să echilibreze raportul de forțe răsturnat în mod brusc ca urmare a evenimentelor petrecute în România, pe direcția strategică de la sud de Carpați, înscrisă în lungul fluviului Dunărea spre Budapesta, Viena, sudul Germaniei, comandamentul german a fost silit să-și dirijeze o parte însemnată din rezervele sale strategice din adâncime la flancul sudic pentru a înlocui diviziile române, executând totodată o manevră de forțe de-a lungul frontului, în cadrul căreia o parte din trupele Grupurilor de armate „E” și „F”, au fost aduse și opuse trupelor române și sovietice. Ulterior, au fost aduse divizii germane și de pe direcția strategică Varșovia, Berlin. Într-o primă etapă, comandamentul german, a adus la flancul sudic aproximativ 27 de divizii. În același timp, au fost concentrate și desfășurate la flancul sudic un număr însemnat de divizii ungare (inițial 9 divizii).

După unele succese nedecisive, ofensiva trupelor ungare și germane a fost oprită, iar Armata română a trecut, la 8 septembrie, la ofensivă în Podișul Transilvaniei. Cum pe noi ne interesează îndeosebi Armata română în cadrul căreia acționau marile unități

care au participat la bătălia Orăzii vom preciza că la 19 septembrie 1944, forțele române și sovietice din Crișana și Banat se găseau pe aliniamentul general: Sîrbeșri (pe Crișul Negru), Sebeș (pe Crișul Alb), Păuliș (pe Mureș), vest Timișoara, Ciacova (pe râul Caraș), Borlovenii Noi (vest Mehadia), Ișalnița (în valea Dunării). După această dată, forțele sovietice și române, au trecut la ofensivă și, până la începutul lunii octombrie ele au respins la vest de frontiera româno-maghiară trupele inamice pătrunse în Crișana și Banat, creând astfel condiții favorabile desfășurării unei noi operații ofensive de mai mare amploare, operația Debrețin⁵³.

Zdrobind ofensiva trupelor germane și maghiare la vest de Munții Apuseni Armata 1 Română a asigurat forțelor sovietice posibilitatea de a depăși nestingerite bariera muntoasă, precum și spațiul necesar pentru a se concentra în Crișana și Banat, ea menținând un cap de pod larg de aproximativ 500 km foarte adânc, ceea ce a ușurat considerabil desfășurarea ulterioară a acțiunilor de luptă pe direcțiile Debrețin și Budapesta.

Comandamentele sovietice au apreciat elogios trupele române în această perioadă. Generalul Managarov, în acel timp comandant al Armatei 53 sovietice, a depășit bariera muntoasă la adăpostul frontului român, a evidențiat în felul următor într-un ordin de zi, aportul trupelor Armatei 1 Române în luptele din Crișana și Banat: „Unitățile române... oprind năvala trupelor germane și ungare, au acoperit mișcarea trupelor roșii spre Câmpia Ungariei...În aceste lupte unitățile române în condițiuni grele de regroupare, au dovedit bărbăție și dârzenie și au îndeplinit cu cinste misiunea înaltă ce li s-a încredințat”⁵⁴.

Operația de apărare a Armatei 1 Române din Crișana și Banat se deosebește de cea a Armatei 4, dusă

⁵³ General-maior Ion Cupsa, *op.cit.*, p.74

⁵⁴ Arhiva M.Ap.N., *fond M.St.M.*, dosar 1/8, fila 219

În centrul Podișului Transilvaniei, cel puțin prin existența a două particularități, căci de mediu ține problema îndeosebi psihologic și moral ce pot fi sintetizate în următoarea comparație: „Norii grei planau deasupra noastră. De săptămâni nu mai văzuserăm zarea albastră, nici soarele zglobiu. Cerul mohorât avea înfățișarea unui om furios, gata - gata să se năpustească asupra adversarului. Plantele se legăneau triste în vântul învolburat și brutal. Ploile cădeau cu nemiluita prefăcând terenul în noroaie și băltoace,. Râurile umflate la extrem alergau furioase spre un țel necunoscut. Recolta culcată în noroi făcea impresia unui martir îngropat de viu fără speranța învierii. Toată priveliștea părea amenințarea unui potop ce se apropia. Agricultorii alungați de pe câmpuri își căutau un refugiu cu vitele lor”⁵⁵.

Pe marele ecran al teatrului de acțiuni militare din partea de vest a României, bătălia pentru Oradea, ni se înfățișează, așadar, ca un act important și o continuare a unor încleștări pe viață și pe moarte între trupele române și sovietice și cele ale Germaniei și Ungariei.

⁵⁵ Tiron Albani, *op.cit.*, p.7

GRUPAREA DE FORȚE A BĂTĂLIEI PENTRU ORADEA

Analiza situației din zona de referință a pus în atenția faptul că numai cu forțele existente în luptă cu inamicul Oradea nu poate fi eliberată și nici intrândul pe care îl reprezintă frontul în acel moment. De aceea, cele două comandamente român și sovietic, au executat o largă manevră de forțe din adâncime. Astfel, dacă în prima decadă a lunii septembrie 1944, pe Valea Crișului Negru era numai Divizia 3 Munte, în jurul datelor de 15/16 au debușat din Apuseni în capul de pod menținut de Vânătorii de Munte două mari unități sovietice și divizia „Tudor Vladimirescu”, aduse de la sud de Târgu Mureș. Ele au urmat, inițial Divizia 3 Munte care cu spirit ofensiv, ce i-a uimit pe ruși, a eliberat Beiușul în ziua de 22 septembrie 1944, după care a continuat ofensiva spre Oradea, eliberând un număr mare de localități. La 25 septembrie a intrat în luptă și Divizia „Tudor Vladimirescu”, la stânga Diviziei 337 sovietice, prinzând contur o puternică forță combativă pentru asaltul orașului de pe Crișul Repede.

În context un caz ieșit din comun ni-l oferă Divizia „Tudor Vladimirescu”, care pentru a participa la bătălia de care ne ocupăm a trebuit să execute un marș lung și oboseitor, marcat în mod deosebit prin trecerile Masivului Biharea.

Formată din voluntari⁵⁶ cu experiența câtorva ani de războaie pe frontul de est pe o adâncime de mii de kilometri, de la Prut la Volga, Divizia General Nicolae Cambrea primise botezul focului pe frontul apusean la Deleni - Vaslui după care a participat la luptele duse pentru eliberarea așa zisului „Intrând Secuiesc” eliberând

⁵⁶ Maior Gheorghe Tudor, *Înființarea primelor unități cu caracter popular*, în „*Marxism-Leninismul despre război și armată*”, București.

o serie de localități și a ajuns până aproape de Târgu Mureș⁵⁷.

Unul din episoadele cele mai memorabile parcurse prin lupte de ostașii noștri, scria generalul Nicolae Cambrea, fostul comandant al acestei mari unități, a fost traversarea Munților Bihorului. Pentru a nu da răgaz hitleriștilor să se regrupeze, trebuia găsită calea cea mai scurtă pentru a ajunge la Beiuș, iar de aici la Oradea. S-a hotărât să fie tăiat drumul de-a dreptul peste munte. Cu eforturi supraomenești, soldații și ofițerii duceau cu ei întregul armament, trăgând cu funii tunurile peste creste noaptea, la lumina torțelor⁵⁸.

Pe aceleași linii de convergență, generalul de armată Iacob Teclu își amintea: „Este de asemenea de remarcat performanța realizată de regimentele de infanterie ale Diviziei „Tudor Vladimirescu”, care, în vederea concentrării lor la vest de Munții Apuseni – după ce acționaseră anterior, în zona de sud-vest Târgu Mureș -, au început, în ziua de 17 septembrie, deplasarea din această zonă spre Beiuș, în vederea intrării în compunerea Corpului 33 Armată sovietic, care acționa în regiunea Oradea.

Ca fost șef de stat major al Diviziei „Tudor Vladimirescu”, îmi amintesc însă că, pentru a sosi la timpul fixat în zona Beiuș, unitățile de infanterie s-au deplasat pe itinerarul cel mai scurt, trecând prin comuna Avram Iancu, peste masivul Bihorului, cu înălțimi între 1500 și 1800 m. mărșăluind pe poteci de munte înguste și prăpăstioase, purtând pe brațe armamentul greu de infanterie, ostașii acestei mari unități, însuflețiți de cauza sfântă a luptei pentru eliberarea patriei, au dat dovadă de o voință de neclintit. Învingând oboseala marșurilor

⁵⁷ General (r) Mociulski Leonard, *Participarea trupelor române la operația Debretin pe teritoriul Ungariei*, în „Anale”, nr.6/1964, p.41

⁵⁸ General (r) Radu Niculescu-Cociu, General (r) Nicolae Cambrea, *Până la victoria finală asupra fascismului, în „23 august 1944”*, București, 1964, p.114

executate pe drumuri aproape inaccesibile, regimentele 1,2 și 3 au ajuns, în ziua de 23 septembrie 1944, la vest de Munții Apuseni.

La 25 septembrie, după marșul lung și obositor din zilele anterioare, Divizia de voluntari români „Tudor Vladimirescu” a intrat în compunerea primului eșalon al Corpului 33 Armată sovietic, începând lupta pentru eliberarea Oradei⁵⁹.

În acest timp, divizia 3 Munte, greu încercată în lupte pe plaiurile Țării Beiușului, înainta, după eliberarea acestui oraș, în ritm de avalanșă spre Oradea⁶⁰, primele rezistențe mai serioase întâlnindu-le pe Dealul Zăcătoarea și Pontesko.

Grupările noastre au atacat din mișcare, au cucerit Dealul Zăcătoarea și au intrat în satul Drăgoteni în ziua de 23 septembrie. Inamicul însă, a dezlănțuit un contraatac puternic sprijinit pe tancuri, reușind să cucerească Dealul Zăcătoarea.

Batalionul 12, împreună cu un batalion sovietic, a atacat din nou Dealul Zăcătoarea și, după o ciocnire scurtă, a pătruns iar în poziția inamicului, unde s-a angajat în lupte la baionetă. Dușmanul a fost dat afară din poziție, lăsând pe teren mulți morți și răniți. Comandantul batalionului hortist s-a sinucis.

O conotație: revenind ca eliberatori în garnizoana lor din timp de pace ostașilor noștri li s-a confirmat știrea cu privire la comportamentul vandalic al ungarilor cu camarazii lor căzuți pe câmpul de bătălie relatată astfel de generalul Mociulschi: „Vânătorii noștri de munte au făcut să eșueze planurile comandamentului horthyst de a pătrunde prin Defileul Crișului Negru în adâncimea Transilvaniei. Ofensiva lor a fost înfrântă în luptele pentru Beiuș, unde a avut atât de grele pierderi încât, n-au mai îndrăznit să facă un pas mai departe. În schimb au făcut

⁵⁹ General de armată Iacob Teclu, Oradea, în „*Anale de istorie*”, nr.5/1965, p.141-142

⁶⁰ *Ibidem*

altceva la Beiuș. S-au dedat la o serie de atrocități și fărâdelegi. Trupurile vânătorilor de munte, căzuți în lupte au fost așezate pe tancuri și plimbate pe străzile orașului pentru a intimida populația. Călcând legile războiului, hortiști au ucis și schingiuit cetățeni nevinovați, s-au răfuit crunt mai ales cu cetățenii români bănuți că au ajutat pe ostașii noștri în luptă. Acestora le-au devastat tot, le-au dat foc la case. În comuna Gepiu, de pildă, au înhămat la căruțe români și i-au biciuit. Unui fierar, tot de origine română, i-a pus în cap un ceaun înroșit... Și câte alte crime bestiale n-au săvârșit acești nelegiuți!... crimele comise stârneau în rândurile luptătorilor noștri o și mai aprigă dorință de a-l înfrânge pe cotropitor și a-l alunga de pe pământul patriei⁶¹.

Dând pînteni ofensivei, generalul Mociulschi, înțelegea să ajungă din nou în aceeași lună la Oradea cunoscând condițiile de teroare în care viețuiau românii în acest oraș. Domnia sa era la curent cu cele întâmplătoare în urbea de pe Crișul Repede încă din primele clipe în care armata ungară de ocupație a pus bocancul pe pământul românilor și pe viața orădenilor. Zdrobind din mișcare rezistențele opuse de inamic, îndeosebi pe localități, puncte obligate de trecere, păduri, vânătorii de munte au eliberat un număr important de sate, depășind și sinistra linie de demarcație.

Urgentarea acțiunilor ofensive pentru eliberarea orașului era licitată și de situația grea în care se afla populația românească din Oradea. Este, de altfel, o crudă realitate istorică faptul că și familiile românești începuseră să trăiască sub teroare, încă înainte de intrarea trupelor maghiare...

În ajunul intrării trupelor gardiștii zdrențoși băteau la gemurile locuitorilor somându-i să împodobească ferestrele cu flori și lumânări și cu tabloul lui Horthy.

⁶¹ General locotenent (r) Leonard Mociulschi, *Asaltul vânătorilor de munte*, București, 1967, p.43

Orașul a fost ocupat în fine de trupe. Populația aștepta înfrigurată intrarea trupelor. De prima dată intrară treizeci de autocamioane cu soldați.

Coborând în Piața Unirii și la periferii înconjurând orașul s-au format apoi în patrule și au început să cutriere străzile în aplauzele unгурilor. De bucurie sau simțindu-se victorioși soldații împușcau pe străzi. Probabil că voiau să intimideze pe valahii, cari, eventual ar fi încercat o rezistență. Apoi au procedat la rechiziționarea vehiculelor ce le găseau în oraș. Aceasta a fost prima nemulțumire a unei părți din populație. În prima zi când veniră se dădură la jaf, fie el numai asupra mașinilor de lux, trăsurilor și căruțelor.

Soldații cântau marșuri unгурești. Ei erau atacați de femeile și fetele unгурoici cu flori, îi sărutau în stradă și-i chemau în casele lor. Aici îi ospătau cu mâncare și beutură, apoi li se dădeau lor făcând orgii de bucurie. Amorul liber se practica pe toată linia, femeile ne mai ținând cont de nici o normă. Chiar unii bărbați, după ce beau cu soldații, plecau de acasă pentru a da prilej soției lor să facă dragoste cu soldații⁶².

„S-a dus granița lui Hitler: a noastră-i dincolo de Oradea!”

Componentă intrisecă a bătăliei pentru Oradea, acțiunea de înlăturare a bornelor implantate cu o mare grabă în 1940 pe sinistru linie de demarcație a fost unul dintre cele mai emoționante momente din viața și lupta ostașilor români. La 27 septembrie (1944 nn), ora 8,06, scria Ion Dulămiță, participant la acest eveniment politic și ostășesc patrulele ajung la hotarul vremelnic fixat prin tratatul de la Viena. Cu lopeți și patul armelor, cercetașii scot bornele și le aruncă pe câmp. Caporalul Tacitu calcă în picioare un mușuroi și risipește pe pământul în vânt, cu lopata spunând: « Asta nu e granița noastră! E granița lui Hitler! Granița noastră e dincolo de Oradea! Acolo pe

⁶² Tiron Abani, *op.cit.*, p.23-24

frontieră sunt bornele de cărămidă și pietre mari frumoase »

Ceilalți cercetași calcă și ei în picioare hotarul nedrept. Pe tot câmpul la Bicaciu, Leș și Apateu, nu a mai rămas nici o bornă în picioare. La grosul companiei e bucurie mare. Se aud urale! Ura! Ura!...

Am trecut hotarul vremelnic și inimile tuturor bat cu emoție. De patru ani ne așteaptă frații noștri din nord⁶³.

La rândul său comandantul Diviziei șoimilor Carpaților ridică valoarea celor petrecute acum 60 de ani scriind: „Un eveniment semnificativ s-a petrecut când Batalionul de moți 5 Vânători de Munte „Avram Iancu” a trecut primul granița vremelnică, trasată nedrept prin odiosul dictat de la Viena. Cum au ajuns acolo, ostașii au scos bornele cu lopețile și paturile armelor, după care le-au aruncat. Unul dintre moți cu glas de tunet a strigat: „S-a dus granița lui Hitler! A noastră-i dincolo de Oradea!...” La aceste cuvinte ostașii au izbucnit în urale nesfârșite reluând viguros înaintarea spre hotarul cel adevărat. Și la Miersig, și la Păușa și la Leș bornele au fost scoase și călcate în picioare”⁶⁴.

Fără nici o clipă de răgaz stăpânind cu greu emoțiile ce i-au cuprins, vânătorii de munte au continuat înaintarea în cadrul primei ofensive spre Oradea, și la 27 septembrie a atins Crișul Repede⁶⁵ la sud-vest de oraș, după ce parcurseseră prin lupte 100 km, începând de la vest de Vașcău, pe drumul de întoarcere.

După o retragere prin luptă prevăzută conceptual și, prin urmare calculată, Divizia 3 Munte a fost nevoită, pentru a participa la bătălia pentru Oradea, să parcurgă prin încheștări, uneori de maximă încrâncenare, drumul

⁶³ Ion Dulămiță, *Batalionul moți „Avram Iancu”*, București, 1968, p.72-73

⁶⁴ General-locotenent (r) Leonard Mociulschi, *Asaltul vânătorilor de munte*, București, 1967, p.55

⁶⁵ Colonel (r) Vasile Pricop, Colonel Gheorghe Suman, Colonel Marin Zaharia, *Epopeea vânătorilor de munte*, București, 1992, p.179

întors de la vest de Vașcău însumând 100 km., să elibereze la 22 septembrie Beiușul, după care continuând fără răgaz înaintarea să bată succesiv inamicul ce opunea rezistență mai ales pe localități și acoperiri, ca să iasă la 27 septembrie la vest de oraș⁶⁶. La rândul ei, Divizia „Tudor Vladimirescu” a intrat în bătălia de la Oradea după un marș forțat de 250 km., deci de la sud de Târgu Mureș până la Valea Crișului Negru, trecând peste Biharea⁶⁷.

Se contura tot mai mult dispozitivul de luptă pentru eliberarea orașului pentru că Divizia „Tudor Vladimirescu”, întoarsă în primul eșalon, la dreapta Diviziei 3 Munte și la stânga Diviziei 337 sovietice, toate făcând parte din Corpul 33 Armată sovietic, înainta tot spre același oraș, inaugurând chiar acțiunile în interiorul acestuia. Sosise marele ceas al eliberării orașului, dar mai trebuia să mai aștepte aproape două săptămâni, pentru, că a venit iar REFLUXUL!

⁶⁶ Prof.dr.Gheorghe Tudor, conf.Dorel Petrila, *Aventura Diviziei 3 Munte „General Leonard Mociulschi” spre Caucazi și Praga. Voci din tranșee și morminte*, Beiuș, 2000 (În continuare se va cita „Aventura Diviziei 3 Munte...”)

⁶⁷ *Divizia „Tudor Vladimirescu – Debrețin”, București, 1946*

REFLUXUL

Paradoxal, sau nu, cea mai grea și mai dură etapă a bătăliei pentru Oradea n-a fost actul ofensiv ci, dimpotrivă, cel de apărare, din cauză că inamicul ținea cu orice preț să-și mențină, o zonă referențială și, ca urmare, a recurs gradual, peste normal, la riposte sub formă de contraatacuri și contra lovituri cu grupări bazate pe blindate și pe sprijin aerian⁶⁸.

Sosiți la porțile orașului, ostașii noștri încearcă să-l elibereze din mișcare, dar nu se poate. Surprinzând acest moment autorii lucrării: Divizia „Tudor Vladimirescu – Debrețin” scriu: „Cu toate greutatele întâmpinate în dimineața zilei de 27 septembrie suntem la porțile orașului Oradea-Mare. Regimentele 1 și 3 infanterie cuceresc repede: aerodromul, cimitirul, fabricile de cărămidă și Școala de jandarmi. Rezistența inamicului devine înverșunată. Escadrile de 30 – 40 avioane în picaj ne atacă neconținut. Inamicul vrea să păstreze cu orice chip orașul, pentru a-și asigura comunicațiile de retragere din Ardeal. Suntem în pragul unei mari bătălii.

Nemții aruncă în dimineața de 28 septembrie, 3 Divizii de Infanterie maghiară, 2 Divizia de Tancuri pentru a contra ataca de-a lungul șoselei Oradea-Salonta și Oradea-Beiuș. Reușește pe prima direcție – este însă oprit de Regimentul 2 „Tudor Vladimirescu” pe direcția a doua”⁶⁹.

Când mai era nevoie doar de un mic efort pentru ca Oradea să fie eliberată, evenimentele militare au luat o întorsătură neașteptată ca urmare a reacției violente a inamicului.

În disperarea sa, ca urmare a înfrângerilor suferite la vest de Munții Apuseni, comandantul german alarmat de posibila pierdere a întregului spațiu de la est de Tisa,

⁶⁸ Colonel Gheorghe Tudor, *Luptele din raionul Oradea, în op.cit.*, p.151-156

⁶⁹ Divizia „Tudor Vladimirescu – Debrețin”, București, 1946, p.41

a luat măsuri urgente pentru consolidarea situației în acest sector a frontului. A adus din Transilvania în zona Oradea comandamentul Armatei 6 hitleriste, Divizia 23 blindată, Divizia 76 Infanterie, ambele germane, Corpurile 7 și 4 horthiste (Armata 3 ungară).

În adevăr, prin poziția ei de coardă față de gruparea de forță germană ce se afla în partea de est a Ardealului cu frontul pe Carpații Răsăriteni într-un intrând uriaș, Oradea reprezenta un pericol potențial real deoarece orice acțiune ofensivă din această zonă spre nord și nord-vest tăia comunicațiile inamicului în adâncime. Ba, mai mult, se putea contura un mare canal tip Hanibal la 216 în ch., când a fost zdrobită o întregă armată română. Iată, de ce urbea de pe Crișul Repede, absorbea, ca un burete uriaș, tot mai multe mari unități ale inamicului, mai ales de tancuri și aviație germane. Așa că dacă ziua de 27 septembrie 1944, a marcat o adiere de speranță ca Oradea să fie eliberată odată cu ieșirea Diviziilor 3 Munte și „Tudor Vladimirescu” la sud de oraș și chiar pătrunderea cu elemente înaintate în acesta, evoluția evenimentelor a spulberat pentru moment acest vis frumos. În evidentă criză de soluții și forțe, inamicul a fost cuprins de un puseu ofensiv, în încercarea de a-și prelungi cât mai mult bastionul de apărare în câmp deschis reprezentat de Oradea, al doilea oraș, ca mărimea din Ardeal. Strângând cureaua în alte sectoare ale frontului, inclusiv pe principala direcție strategică – Moscova – Varșovia – Berlin -, a executat o largă manevră de trupe concentrând în zona de referință 14 divizii: două din Polonia; 4 din fața dreptei Frontului 2 Ucrainean, iar celelalte din adâncime⁷⁰.

Mentținerea cu orice preț a orașului Oradea, ce nu era de însemnătate locală, era multiplu justificată de faptul că era un bastion al apărării strategice în câmpia de vest. Un participant de marcă la bătălia de acum 60

⁷⁰ *Contribuția României la războiul antihitlerist*, București, 1958, p.238

de ani considera că: „Întrucât orașul Oradea, important centru industrial și nod de comunicație la ieșirea din defileul Crișului Repede, era una din verigile principale ale apărării strategice germane. Hitleriștii au luat măsuri deosebite pentru apărarea acestui oraș, în scopul asigurării căilor de retragere a unităților germane și maghiare ce luptau în Podișul Transilvaniei, pentru a interzice astfel principalele căi de acces spre pusta ungară, pe direcția debrețin – Budapesta. Tot în acest scop, comandamentul german a întărit unitățile ce se găseau în această zonă – Divizia 12 Infanterie ușoară horthystă și Regimentul 25 Infanterie din Divizia 26 Infanterie horthystă cu forțe numeroase de tancuri.

După o serie de contraatacuri fără rezultate notabile, atât împotriva marilor unități române cât și a celor sovietice, inamicul a declanșat în dimineața zilei de 28 septembrie 1944, o ripostă ofensivă sub formă de contralovitură, deci din clasa celor aparținătoare domeniului operativ al artei militare moderne, pe două direcții: prima pe axa Episcopia Bihorului – Hidișelul de Jos, în fâșiile de acțiune ale Diviziilor 337 și „Tudor Vladimirescu”, a doua în ziua de 29 septembrie, pe direcția, Oradea - Salonta, la joncțiunea dintre Divizia 3 Munte și Divizia „Tudor Vladimirescu”. Convergența celor două direcții trăda intenția dușmanului de a încercui principalele forțe adverse aflate la sud de Oradea⁷¹.

Efectul acestei riposte ofensive a fost peste măsură deoarece trupele noastre și sovietice nu dispuneau de lucrări genistice de apărare, toate efectivele fiind la vedere, ca și cei care au fost în vârtejul bătăliei, și ca prin minune au supraviețuit, își amintesc, răscolind din nou câmpul de bătălie o părticică gravă din drama pe care au trăit-o la cea mai înaltă tensiune, pe care nimeni dintre cei care nu au fost acolo n-ar putea să o descrie: „Ne trântim la pământ. Nu se mai vede unul.

⁷¹ *Cele zece lovituri ale Armatei sovietice din anul 1944, Moscova, 1945, p.96*

Parcă ne-a înghițit iarba, pământul. Doar beretele kaki puntează, ici, acolo, câmpul. Un glonț se înfige la câțiva centimetri de umăr. Inima mi-a înghețat. Privesc urma glonțului. E ca o gaură de păiajen. Un proiectil de brand flutură și răbufnește în apropiere. Cade lângă o pușcă mitralieră. Zboară creierii trăgătorului. În dreapta, în stânga, în spate, se aud numai vaiete.

- Au... Au... piciorul... sunt rănit... Sanitar... Florică! Mor fraților... mor... sanitar... vino mai repede de mă pansează...

Răniții, gem, strigă, blestemă, înjură. Și neamțul trage mereu.

E cald... o căldură înăbușitoare. Trupurile ard ca într-un cuptor. Buzele sunt arse de sete. Țarina fierbinte e răscolită cu mâinile. Unghiile se înfig în pământ, să-l pună în față să-și ocrotească fruntea, capul. Lopețile nu mai pot fi scoase. Cum încearcă vreunul să facă o mișcare, gata și răspunsul: poc ! Mai bine să-l vadă nemișcat, să creadă că a murit. Atunci îl lasă în pace...Din nou se face liniște. Doar geamătul stins al răniților se aude: „Mamă... mamă... copiii mei...Numai morții tac!”⁷².

Luptele au luat forma unui vârtej, încleștarea pe viață și pe moarte de pe căile apropiate de acces spre Oradea, asemănându-se cu bătuta pe loc, dar cu impact deosebit asupra actului de eliberare de la 12 octombrie 1944, inamicul fiind serios dijmuit.

Caracterial, localitățile din fâșiile de acțiune trebuind să fie eliberate a doua și chiar a treia oară în interval de câteva zile. De pildă, în ziua de 29 septembrie dușmanul a reocupat satele Nojorid și Leș, obligând unitățile Diviziei „Tudor Vladimirescu” să se retragă pe localitățile Chișirid și Apateu, în fața cărora trupele germane și ungare au fost oprite să pătrundă mai spre

⁷² Ion Dulamiță, *Batalionul de moți „Avram Iancu”*, București, 1968, p.93-94

sud⁷³. În mod concret, contralovitura a fost declanșată în dimineața zilei de 28 septembrie, la sud-est de Oradea, în fâșia Diviziei 337 sovietice și în cea a Diviziei „Tudor Vladimirescu”.

Atacul a fost deosebit de puternic pe direcțiile Oradea, Hidișelul de Jos și Haieu, Cordău sub presiunea a unui număr mare de tancuri grele și mijlocii hitleriste, sprijinite de artilerie și aviație, trupele Diviziei 337 sovietice s-au retras pe aliniamente mai favorabile, antrenând și Regimentul 2 Infanterie român, care se afla la flancul drept al Diviziei „Tudor Vladimirescu”.

Jocul marilor unități din apărare era un gen de „Jos rochița, sus rochița”, din cauza penelor de tancuri ce puneau în pericol întoarcerea flancurilor diviziilor noastre. Pentru divizia Șoimilor Carpaților se contura chiar pericolul unei încercuiri. A fost unul dintre cele mai grave momente din întreaga ei participare la bătălia Orăzii. În acest sens cronicarul anonim a consemnat lapidar: „Forțe inamice superioare de infanterie, de tancuri și de aviație au obligat Diviziile „Tudor Vladimirescu” și 337 sovietică să se retragă în zona pădurilor Șauaieiu, Mierlău. La stânga, în zona Salonta, situația este neclară și periculoasă. În aceste condiții, Divizia 3 Munte română este aproape încercuită...Față de evoluția situației comandantul Diviziei 3 Munte a fost nevoit să-și retragă trupele spre sud, pentru a evita încercuirea. În plină zi, sub acoperirea unui baraj puternic de artilerie executat asupra elementelor înaintate ale inamicului, Divizia 3 Munte a început să-și replieze batalioanele. Desprinderea s-a făcut pe grupe, plutoane și companii, folosindu-se cu măiestrie toate acoperirile oferite de teren, inclusiv culturile de toamnă”⁷⁴.

Una dintre caracteristicile bătăliei pentru Oradea este aceea că atât pe căile de acces spre acest obiectiv

⁷³ Colonel Ion Socol, *Lupta pentru localități*, București, p.63

⁷⁴ *Ibidem*, p.64

cât și pentru orașul însuși s-au dat lupte de două ori, în două reprize, din cauză că inamicul, mergând până la o încăpățănare extremă a considerat ca un puternic bastion al sistemului strategic de apărare la flancul sudic al frontului de est. Referindu-se la aceste acțiuni generalul Iacob Teclu, scria: „Începând de la 30 septembrie, unitățile Corpului 33 sovietic, din care făceau parte, alături de Divizia 337 sovietică, și Diviziile române 3 Munte și „Tudor Vladimirescu”, au trecut vremelnic la apărare, la sud de Oradea. Apărarea trupelor noastre a fost întărită ulterior de trupele sovietice de tancuri sosite în zonă. Astfel, Brigada 22 tancuri din compunerea Armatei 6 tancuri a întărit apărarea Diviziei „Tudor Vladimirescu”. Între 1 și 4 octombrie, unitățile diviziilor 3 munte și „Tudor Vladimirescu” au respins numeroasele atacuri ale hitleriștilor. Lupte deosebit de grele au dus regimentele 2 și 3 infanterie din Divizia „Tudor Vladimirescu” în zona satelor Păușa, Chișirid, Leșu și Nojorid. Au fost cazuri când aceste localități treceau într-o singură zi de la o mână la alta. Pentru apărarea lor au căzut eroic în luptă mulți ofițeri și soldați. În ziua de 1 octombrie a căzut grav rănit în linia I colonelul Cambrea Nicolae, comandantul Diviziei „Tudor Vladimirescu”, comanda luând-o colonelul Haupt Mircea⁷⁵.

Căliți de atâtea lupte, ostașilor noștri le era străin sentimentul fricii⁷⁶, ceea ce era un foisor de succes, deoarece „Qui a peur est a demi battu”, adică „Tricolorul este pe jumătate învins, Ei au dat noi dimensiuni geografiei eroismului⁷⁷ și au „cununat” cu moartea mulți dintre unguri și nemți, în calitate de naș din oficiu. Ei au găsit, de asemenea soluții pentru a se apăra cât de cât de gloanțe și schije.

⁷⁵ General Iacob Teclu, *op.cit.*, p.144

⁷⁶ Căpitan Mircea Petală, *Frica în război*, București, 1937

⁷⁷ Locotenent-colonel Ioan Sorescu, Locotenent-colonel Aurel Andreița, *Eroismul de masă al ostașilor români în războiul antihitlerist. Elementele care l-au determinat*, Buletinul Academiei militare, 4/1969, p.83-90

Cu emoție și ardoare războiască, trupele noastre și sovietice pregătesc cu minuție asaltul asupra Orăzii. Vânătorii și-au făcut gropi circulare, care să-i ajute să lupte mai bine și le-au acoperit cu glugi de coceni. Privind din față sau dinapoi ai impresia că te găsești pe un lan de porumb, care a fost cules, iar cocenii au fost așezați în glugi. În realitate, sub fiecare glugă bate o inimă de vânător de munte, care privește înainte, peste câmp sau la baricadele de pe șosea ridicate în grabă. Sunt acolo copaci răsturnați, bolovani de piatră, sute de kilograme de pământ. Baricadele nu constituie însă un prea mare obstacol deoarece tancurile inamicului pot să le ocolească și ar putea să meargă și peste câmp.

Privirile tuturor sunt îndreptate numai înainte. Ochi ageri scurtează câmpul și nu este greu să distingă, nu departe la marginea unei păduri, siluetele tancurilor inamicului. Se învârtesc când la stânga, când la dreapta. Din când în când, mai aruncă o rafală de mitralieră peste câmp. Gloanțele aleargă însă aiurea, căci vânătorii sunt îngropați la pământ⁷⁸.

Satele Nojorid și Leș, care fuseseră eliberate în timpul luptelor anterioare au fost martore și scenă de confruntare deosebit de dure. Astfel, la 29 septembrie, în zorii zilei, Regimentul 1 Infanterie reocupă vechiul dispozitiv. În timp ce executa această operațiune, în dreptul păduricii nord-vest Cihei, este atacat în flancul drept de circa 12 care grele (de luptă) și mai multe tanchete. Comandantul Regimentului 1 Infanterie raportează că nu mai poate stăpâni situația, unitatea sa fiind împrăștiată. Inamicul interceptează și ajunge la Nojorid, căzând astfel în spatele Regimentului 3 infanterie. În tot acest timp unitățile diviziei au dus lupte crâncene cu tancurile și circa un regiment de infanterie inamic sprijinit de aviația de asalt și vânătoare. Regimentul 1 Infanterie se retrage în dezordine. O grupă

⁷⁸ Ion Dulamiță, *op.cit.*, p.81

de 30 de tancuri grele și mijlocii s-a strecurat în direcția Nojorid, pătrunzând în spatele Regimentului 3 Infanterie, care de asemenea s-a retras în direcția 1 km. Est Kisirid. În cursul zilei, tancurile inamice au pătruns în satele Nojorid și Leș, pe care le-a ocupat. Cu mici grupuri din Regimentul 3 Infanterie se reușește restabilirea unui dispozitiv până în seara zilei cu care se apără satele Chișirid – Apatou. Regimentul 2 Infanterie, în rezerva diviziei, în pădurea de la cota 190 (sud-est Chișirid).

Cât de dură era bătălia și cât de grea era situația pe front reiese cu toată limpezimea din relatările generalului Mociulschi: „Situația tactică se schimbă de la oră la oră. Problema nr.1 al diviziei era replierea. Să rupi lupta și să te retragi în plină zi nu era chiar atât de simplu, în special în situația în care se află Divizia 3 Munte. Și totuși iată cum a început acțiunea la Gruparea colonel Constantinescu. Acest eminent ofițer și-a dovedit din plin măiestria reușind să organizeze rapid și să conducă cu calm și suplețe replierea unităților sale nu numai în contact cu inamicul dar și amenințat la ambele flancuri și spate.

El s-a deplasat în grabă la comandanții de batalioane cei mai apropiați, i-a informat despre situație și le-a ordonat să înceapă retragerea lăsând în contact acele elemente care aveau posibilitatea să folosească din plin acoperirile. Concomitent a luat măsuri de menținere a unei strânse și permanente legături între subunități în timpul replierii. Le-a fixat și conduita: repliere fără întrerupere până în zona de regrupare. Oprirea nu le era admisă decât la nevoie, luptând pe poziții succesive.

S-a deplasat și la flancul drept al diviziei unde a luat legătura cu locotenent-colonelul Vasile Costin, comandantul Batalionului 11 Vânători de Munte, căruia i-a ordonat: „Vei face față unui atac dușman îndreptat asupra flancului diviziei și îți vei întări rezerva pe care o vei eșalona și la dreapta dispozitivului. În cazul când

inamicul va ataca mai la sud, atunci va interveni Batalionul 6 Vânători de Munte spre a face față acestui atac. Îi voi trimite și lui acest ordin. Batalionul 6 va ține o permanentă legătură cu batalionul tău. După felul cum te-ai comportat până în acum, dovedind curaj și pricepere, sunt convins că vei asigura flancul grupării până se va termina acțiunea.

În același timp, la dreapta diviziei, dincolo de calea ferată Salonta-Oradea, a găsit doi ofițeri din Divizia „Tudor Vladimirescu” care l-au informat că unităților lor au fost respinse în urma atacului puternic de la Oradea și se retrăgeau luptând spre păduri unde se vor organiza și opri înaintarea inamicului.

Asemenea situații s-au întâmplat pe toate direcțiile și în aproape toate zilele. Se luptă în condiții foarte grele, în câmp deschis și prin porumbiște pe „zăpușeală”. Un soare cald se revarsă peste pustă. Moșii și-au ridicat mânecile de la bluze, să se poată mișca mai ușor.

Dacă bluzele vânătorilor de munte ar fi albe, ai crede că atacăm în cămăși, ca la Mărășești, zâmbește un mitralior.

- Da, băieți ! Azi atacăm vârtos.

- E vreunul căruia îi e frică și nu vrea să meargă cu noi ? să spună și-l lăsăm în porumbiște să ne păzească ranițele.

- Nuuu!...

Plutoanele ocupă pozițiile”⁷⁹.

Confruntările erau fără compromis, pe viață și pe moarte, sângele cald se strecura în bocancii ostașilor. Se săvârșeau nenumărate fapte de eroism și spirit de jertfă, la care, privim la 60 de ani distanță cu admirație și pioșenie.

Printre tancuri ostașii erau ca niște înotători prin crucișătoare scuipați mișelește cu tunuri și mitraliere de pe coloșii de oțel, în timp ce tunurile noastre „cu capul

⁷⁹ *Ibidem*, p.91

înfundat între umeri/răcnesc ... sfârtecând câte-o labă de tanc/și fiecare palmă de pământ/se răsucește ca un strigăt negru/ și fierul miroase a carne încinsă”⁸⁰.

Indeniabil, cea mai dură secvență a bătăliei pe care o evocăm a constituit-o acțiunile de apărare pentru zdrobirea grupării de contralovitură a dușmanului „pumnul de oțel” al comandantului Grupului de armate „Sud”. A fost o angajare pe viață și pe moarte, din care românii au ieșit, însă biruitori. De mult inamicul n-a mai concentrat într-un sector îngust al frontului atâtea forțe și mijloace, inclusiv tancuri și avioane. Realizând astfel rapoarte de forțe, în sectorul de rupere, net superioare față de trupele noastre și sovietice. Situația a fost deosebit de critică pentru că noi nu aveam o apărare organizată prin amenajarea genistică a terenului. Ostașii abia, abia își săpaseră gropi individuale pe unele direcții și amplasamente sumare pentru mitraliere și tunuri. Tancuri nu aveau nici unul! Efectivele, care până în seara zilei de 27 septembrie erau în ofensivă se aflau pe burtă pe suprafața terenului. Nici sistemul de foc nu era încheșat. Situația în care se aflau vânătorii de munte și pandurii este sugestiv redată de unul dintre ostașii de pe marea scenă a bătăliei pentru Oradea, mai ales faptul în care tancurile jucau un adevărat cadril peste gropile ostașilor noștri, scotocind prin glugile de coceni: „Tanchistul a scotocit prin glugile de coceni din față, a constatat că nu este nimeni și s-a urcat în tanc. Au pornit din nou. Spre plutonul lui Dragoș se îndreaptă. Inima îmi bate cu putere. Să nu cumva să facă vreunul imprudența să iasă din groapă. Atât i-ar trebui. L-ar secera în grabă sau l-ar lua prizonier. Tancurile au ajuns în poziția lui Dragoș. Se opresc, se învârtesc, se răsucesc, mai trag câte o rafală. Se duc înainte și înapoi ca și când ar vrea să are pământul.

⁸⁰ Mihai Dragomir, *Soldatul anonim*, în „*Din stejar, stejar răsare*”, București

Dinspre pădure pornesc câteva proiectile antitanc. Nu nimeresc „Ferdinanzii”. Distanța este prea mare. Probabil că asta au vrut să vadă, de unde li se răspunde cu foc. În sectorul acesta s-au lămurit de unde trag tunurile antitanc. Fac cale îtoarsă și apoi se îndreaptă spre locul unde este camuflat plutonul lui Hornaru. Încep și acolo să se învârtască deasupra gropilor. Acolo nu se învârtesc fără rezultat. Tanchiști au coborât de pe tancuri și din primele și ...” Erau doar acțiuni de recunoaștere.

Greul era așteptat din clipă în clipă. Încercăm să ocupăm o nouă poziție. Apare și aviația inamicului. Asta ne mai lipsea. Vine pe jos, mitraliază, aruncă bombe. Se învârtește pe deasupra câmpului nostru, vede că nu este primită cu focuri de antiaeriană. Avioanele coboară și mai aproape de pământ. Zboară la treizeci-patruzeci de metri. Ca vântul trec. Dau drumul la sirene, mitraliază. Se disting figurile piloților. Îi vedem cum aruncă legături de grenade peste capetele noastre. Ne ascundem fiecare pe unde putem, prin șanțuri, pe după mușuroaie de porumb, ca să ne ferim de grenade și să putem totodată să tragem cu armele noastre în avioane. Stăm culcați în gropi, de unde privim păsările de pradă cu foc. Așteptăm apoi să treacă aviația. Se învârtește roată deasupra noastră.”

Cu toate acestea contralovitura executată cu patru divizii de inamic în ziua de 28 septembrie 1944, pe direcțiile Oradea - Salonta și Sarkadkerestur, Salonta⁸¹, nu și-a atins scopul maximal dar a întârziat eliberarea Orăzii și a sporit sacrificiile noastre. În teribila înclăștare, mai ales cu „tigrii” și „Panterele” germane au căzut fără murmur în împlinirea datoriei și a ordinelor primite mulți ostași români. La noi „Tigrii” erau vii ! forțele inamicului nu au reușit să pătrundă în dispozitivul tactic decât 15-20 km, neatingând obiectivul propus: Carpații Meridionali. Recunoscând eșecul înregistrat, generalul-colonel Hans

⁸¹ *Pagini eroice din marea epopee*, București, 1986, p.145

Friessner arăta: „Acesta a fost un lucru funest, deoarece munții ar fi fost cel mai bun aliat al nostru. Cu trupe speciale, relativ slabe, inamicul putea fi respins aici mult mai bine decât la nord de aceste defilee.

Comandantul Diviziei 3 Munte avea deci toate motivele să conchidă: „O fază a luptelor pentru Oradea se încheiaseră. Deși ne aflaserăm din nou într-o situație nefavorabilă, reușiserăm să ne sustragem loviturii inamicului”.

LOVITURA DE CIOCAN TIP CANNAE⁸²

Marele ceas al eliberării Orăzii se apropia cu fiecare clipă a rezistenței dârze a trupelor române și sovietice pe aliniamente succesive la sud de oraș, a cărui soartă a fost decisă de faptul că inamicul, cu toată concentrarea teribilă de forțe și realizarea unei superiorități covârșitoare pe km de front nu și-a putut realiza planul formulat de generalul comandant al grupului de armate „Sud” de-a muta frontul pe Carpații Occidentali. Ba mai mult, primele valuri ale atacatorilor s-au poticnit în fața tenacității și iscusinței ostașilor români și sovietici și cu trupurile lor au ridicat zăgaz în fața puhoiului germano-ungar.

Dar alte valuri le înlocuiau așa că bătălia creștea în intensitate. De remarcat faptul că, deși, înclăștarea aceasta era inegală, mai ales că trupele noastre nu dispuneau de tancuri, până au sosit cele sovietice, Vânătorii de Munte și pandurii rezistau cu înverșunare. Luptau răniți, nimeni și pentru nimic nu voia să fie evacuat. Cu ultimele puteri ei trăgeau cu armele sau aruncau grenade care răreau rândurile nemților și ungurilor. În unele sectoare s-a ajuns la o luptă înăbușită corp la corp și la baionetă, la luciul căreia adversarii aveau o mare sensibilitate. Se părea că Mărășești lui 1917 nu fuseseră uitați și nici deviza „Pe aici, nu se trece!”⁸³.

Priveliștea câmpului de bătaie era zguduitoare, tăcănitul mitralierelor, pârâitul automatelor, trosnetele seci ale puștilor, bubuitul tunurilor și explozia proiectilelor, a grenadelor, huruitul tancurilor, se amestecau cu vaietele răniților. Totul era un vacarm. Câmpul era numai

⁸² Oraș vechi, din sud/estul Pensinsulei Italice, unde, în anul 216 î.Ch. s-a desfășurat o mare bătălie între armata romană și cartaginează, în cadrul căruia Hanibal i-a învins pe romani

⁸³ *România în anii primului război mondial, vol.II, București, 1987*

vuiet. Din văzduh și de pe pământ, numai rafale de mitraliere și explozii. Căutam refugiu în pădure, din calea tancurilor. Și acolo ne mitraliază din avioane. În scorbura unui copac mă adăpostesc până trece aviația. Cu nasul în mucegaiul din scorbura stau. Dacă nu găseam scorbura asta eram în stare să-mi fac undeva o gaură cu mâinile, cu dinții, cu gura, numai să am un loc de unde să pot să trag în cele care nu vin direct pe noi și să mă feresc de schijele grenadelor aruncate din avioane.

Tancurile și aviația au reușit deocamdată să ne scoată din poziție. În sectorul nostru nu am avut, de data aceasta, cu ce să luptăm nici împotriva tancurilor care s-au năpustit puhoi, nici împotriva „Stukasurilor”. Se mai întâmplă uneori, și situații din acestea în război”⁸⁴., scria un fost comandant de companie în Batalionul de moți „Avram Iancu”.

Cerbicia germano-ungară a fost, însă, încovoiată. Era acum rândul ofensivei sub formă de o lovitură de ciocan să închidă partida. Până atunci, frontul a fost mut, ci, dimpotrivă, în intervalul de la 3 septembrie când frontul s-a stabilizat, relativ, s-a desfășurat acțiuni ofensive și de apărare de amploare mai mică, mai mult cu caracter local. Pe scurt, dușmanul nu mai era în largul său.

La 30 septembrie Divizia „Tudor Vladimirescu” a trecut la apărare, pe aliniamentul șanțului antitanc de la vest de Apateu, Chișirid, pădurea vest Șauaieu, iar Divizia 3 Munte pe aliniamentul Sititilea, Ianoșda, realizând un front compact, greu de penetrat, mai ales că reușiseră să închege și un sistem de foc bine articulat, inclusiv antitanc, cu concursul celor două regimente de artilerie sovietice, care erau o mană cerească.

Între 1 și 4 octombrie unitățile Diviziei 3 Munte și „Tudor Vladimirescu” au respins numeroase atacuri executate de trupele hitleriste și au întreprins acțiuni

⁸⁴ Ion Dulamiță, *Batalionul de moți „Avram Iancu”*, București 1968, p.84

ofensive care le-au permis să cucerească o parte din terenul pierdut, iar între 6 și 10 octombrie au continuat să ducă acțiuni cu caracter local marcate îndeosebi printr-o vie activitate de cercetare. Inimile și privirile tuturor erau ațintite, însă cu ardoare războinică spre Oradea⁸⁵.

În rezumat, Oradea, așezată călare pe Crișul Repede, în sectorul în care, acest pin al Apusenilor, scapă vioi din corsetul dealurilor, era un bastion redutabil în sistemul de apărare al inamicului, la mediu ambiant, în partea de nord-vest a orașului terenul era deluros, iar în celelalte direcții predomină șesul sărac în acoperiri. Deoarece acțiunile de luptă s-au desfășurat dinspre sud spre nord inamicul a pregătit apărarea pe căile de acces spre oraș, organizând aliniamente succesive, îndeosebi pe localități și păduri, singurele obiective care puteau fi transformate în puncte tari. Ultima și cea mai puternică poziție de apărare a fost amenajată pe aliniamentul Rontău, Chișirid, Leș, Sînicolaul Român, situate la o distanță de 6-8 km sud de Oradea. În adâncime, pe localitățile Nojorid și Livada de Bihor, inamicul dispunea de lucrări genistice insulare, pe care se aflau rezerve de valoare redusă⁸⁶.

Are acoperirea sentimentală aserțiunea potrivit căreia ostașilor români, care se aflau în primele linii de foc le era dor de Oradea noastră și a inimilor lor care-i atrăgea luptând ca un magnet uriaș spre ai reda libertatea, pentru ca acest mare și frumos oraș, care n-a fost timp de patru ani capitala județului Bihor, era una din localitățile pierdute în aceea vinere neagră a lui august 1940, evocat de Mihai Beniuc care adresându-se ocupanților îi avertiza: „Zadarnic ați înfipt drapel streian / Pe turlă puse-n vatră românească, / Zarea se-ntunecă, /

⁸⁵ Colonel Gheorghe Tudor, *op.cit.*, p.151-154

⁸⁶ Colonel Ion T. Socol, *Lupta pentru localități*, București, 1976, p.70

Scapără ochii cerului, / Și graiul adânc al pădurii /
Vestește furtuna cea mare”.

Furtuna cea mare stârnită de unguri, era acum ofensiva necruțătoare a diviziilor românești și sovietice, care așteptau motivat ora „H”. Încheierea socotelilor cu ungurii și nemții în zona referențială a fost concepută în stil mare și eficient prin executarea mai multor lovituri și combinarea de direcții. Dinspre nord, Diviziile 337 sovietică urma să execute o manevră de învăluire pe la nord de oraș, iar 3 Munte pe la sud-vest, cele două mari unități formau astfel brațele unui clește uriaș care, mișcându-se convergent, trebuiau să facă joncțiunea în adâncime pentru a strânge „prietenește” mortal gruparea inamicului din față. Divizia „Tudor Vladimirescu”, care continua să fie la centrul dispozitivului corpului 33 armată sovietic, avea misiunea să dea o lovitură frontală mai mult de fixare, deoarece nu avea sens să împingă dușmanul spre vest ca să se întâlnească din nou pe teritoriul Ungariei. Se proiecta, prin urmare, o frumoasă operație de încercuire, un Cannae româno-sovietic.

Într-un orizont larg, pentru ca tacâmul să fie complet, gruparea hipo - mecanizată general Pliev, în cadrul căruia acționa și Corpul de cavalerie român cu două divizii, îi saluta pe bieții unguri și nefericiții nemți, cu o manevră de întoarcere largă din direcția Debrețin spre Biharea, unde însemna să facă joncțiunea, închizând deci cercul cu trupele române aduse din Corpul 33 Armată. Ne luăm libertatea să afirmăm că dacă ar fi știut ungurii și nemții ce li se coase, ar fi părăsit mai devreme, chiar fără nici o rezistență serioasă, Oradea. Așa au rămas în oraș până le-a rămas numai o supapă de retragere pe Valea Crișului Repede. Aceasta cu atât mai mult cu cât pe frontul de până la Oradea sosiseră Armata 6 de tancuri sovietică și alte mari unități de tancuri și mecanizate cu care nu era de glumit, experte în operații de încercuire și exploatarea prin breșă.

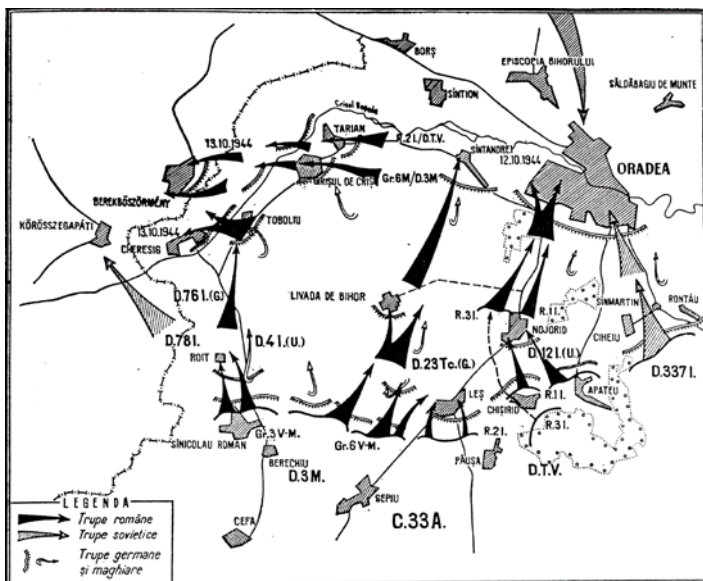
Menționăm aici faptul că o parte din aceste trupe au participat eficient la zdrobirea grupării de contralovituri a inamicului, pe câmpul de luptă rămânând multe tancuri după încheierea bătăliei. Sovieticii erau bine dotați și cu tancuri, mai aveau cinci armate pe direcția Kracovia, Berlin, și artilerie antitanc. Numai așa Divizia 3 Munte cu două regimente de artilerie antitanc, când noi aveam doar un divizion. Or, nu te poți bate, cu sorți de izbândă, cu „Tigri”, „Panterile”, „Ferdinanzii” cu pieptul gol, fie și de aramă, cu toate că românul are în el 7 vieți.

Unii exegeți consideră că faza a doua a bătăliei pentru Oradea se înscrie în prima decadă a lunii octombrie 1944, dar într-un raport-analiză, intitulat „acțiunea militară a României”, Marele Stat Major scria: „Bătălia Oradiei Mari și Salontei (7 la 13 octombrie 1944). Au participat 3 divizii române de la Armata 1 română, însumând un efectiv total de 16.255 oameni, din care s-au pierdut 1.154 oameni, reprezentând un procent de 7% pierderi.

Contribuția operativă a trupelor române s-a afirmat prin participarea lor la cucerirea orașelor Oradea Mare și Salonta, astfel: Divizia 3 Munte, angajată în luptă în zona Sântandrei - Toboliu a dat ajutor Diviziei „Tudor Vladimirescu”, restabilind situația critică de la flancul stâng al acesteia, unde inamicul contraatacase puternic la 29 septembrie 1944. În ziua următoare tot Divizia 3 Munte, prin rezistență dârză, într-o poziție de flanc, atrăgând și amenințând în flanc și spate forțele inamice care urmăreau Corpul 33 Armată sovietic (Divizia 337 sovietică și Divizia „Tudor Vladimirescu”), ușurează descleștarea și retragerea acestuia de sub presiunea puternică a inamicului^{87 88}.

⁸⁷ Mihai Beniuc, *Orașul pierdut, în „Luceafărul”,* Serie nouă, anul I, Nr.2, mai 1943

⁸⁸ Arh. M.Ap.N., *fond M.St.M.*, dosar nr.732/1, f.129-148

Luptele diviziilor „Tudor Vladimirescu” și 3 Munte în zona Oradea.

Cert este faptul că între 6—10 octombrie 1944, aceste două divizii române au dus, în cooperare cu trupele sovietice vecine, lupte cu caracter local și au pregătit trecerea la ofensivă pentru eliberarea orașului Oradea.

În după amiaza zilei de 9 octombrie 1944, cele două divizii române au primit ordinul de luptă, din care rezulta că Corpul 33 sovietic urma să treacă la ofensivă pe direcția Oradea, pentru a pune stăpânire pe oraș, după care, dezvoltând ofensiva spre nord, să facă joncțiunea cu trupe ale grupării mobile a frontului, dirijate spre sud-est, pe direcția Biharea, pentru a încercui gruparea de contra-lovitură germano-maghiară, care încerca să-și deschidă drum spre vest.

În cadrul acestei acțiuni, Divizia „Tudor Vladimirescu” trebuia să treacă la ofensivă pe direcția Leș, Oradea cu misiunea de a rupe apărarea inamicului

din contact, a elibera partea de vest a orașului Oradea și a ieși în final în raionul Săldăbagiu de Munte, iar Divizia 3 Munte, întărită cu două regimente artilerie antitanc sovietice, trebuia să treacă la ofensivă pe direcția Berechiu, Sîntandrei cu misiunea de a nimici inamicul dintre calea ferată Arad, Oradea și Crișul Repede.

În zilele de 9 și 10 octombrie comandantii și statele-majore ale celor două divizii au făcut pregătirile necesare în vederea trecerii la ofensivă. În fața celor două divizii române se găseau Divizia 76 infanterie hitleristă și câte aproximativ un batalion din Diviziile 12 și 4 infanterie horthyste. Aceste trupe realizau un front continuu, apărarea lor bazându-se în special pe puternicele puncte de rezistență organizate pe localitățile Nojorid, Leș, Roit și în raioanele cotei 112 (2,5 km est Roit) și gării Leș. Apărarea inamicului avea un caracter liniar, în adâncime dispunând de lucrări genistice insulare la nord de Nojorid și în raionul cotei 124, lucrări ocupate de rezerve în valoare de aproximativ două batalioane.”⁸⁹

Asaltul asupra Orăzii s-a declanșat, ca o rapsodie de toamnă. În dimineața zilei de 11 octombrie 1944. în jurul orei „H” ostașii români trăiau clipe înălțătoare și de profundă emoție, fiind hotărâți să elibereze în timp cât mai scurt ultima brazdă din pământul sfânt al Bihorului. Ei, de la soldat la general, ascultau:

„...cu inima cântarea gliei

În care zac străbunii și grâne cresc

Și pe întreg cuprinsul României

Aceeași doină strămoșească deslușesc.

La Nistru, cu-ale lui cetăți de pază

Și din Chilia până la Cosmin

Aceeași doină a fost și este trează

Ca și-n Bihor și Turnu Severin”⁹⁰

⁸⁹ Colonel Gheorghe Tudor, *Luptele din raionul Oradea, op.cit.*, p.152

⁹⁰ Colonel (r) V.D. Vasiliu, *Aceiași Doină, în Veteranii pe drum de glorie și jertfă*, București, 1989, p.6

Cuvântul de ordine era „Înainte, spre Oradea!”, apărut într-o „Foaie volantă”, editată la Divizia „Tudor Vladimirescu”, dar cu o mare încărcătură istorică.

.... un îndemn adresat ostașilor spre îmbărbătare în luptele din ultimul act al simfoniei eliberării orașului de pe Crișul Repede „după o săptămână de liniște în sectorul nostru, se arăta între altele în foaie, pandurii se în atacul hotărâtor pentru Oradea.

Drumurile de retragere ale germanilor-maghiarilor sunt tăiate... Pentru viitorul nostru și al familiilor noastre, într-o Românie liberă, independentă și democratică, Înainte!”⁹¹

Tehnic și metodologic, ofensiva ne este prezentată de un colectiv compus din veterani de război, unii dintre ei fiind actori chiar pe marea și eroica scenă de la Oradea. Cu onor le oferim cuvântul:

Atacul a început la 11 octombrie, când forțele grupării mobile a frontului au ajuns în raionul Biharea în măsură să acționeze spre Oradea. În dimineața acestei zile, la orele 7,40, după o pregătire de artilerie de 20 minute care a neutralizat rezistențele inamice de la Nojorid și Leș, Divizia „Tudor Vladimirescu” a pornit la atac având în primul eșalon două regimente de infanterie sprijinite de câte un divizion de artilerie, Regimentul 1 Infanterie care fusese trecut la dreapta diviziei a atacat spre colțul de sud al satului Nojorid și până la orele 16 a reușit să pătrundă la vest de șosea și să taie legătura între unitățile inamice de la Nojorid și cele de la Leș. Regimentul 2 Infanterie și-a îndreptat, atacul spre Leș reușind să pătrundă cu parte din forțe în interiorul satului, să respingă: contraatacurile germano-fasciste și să înceapă curățirea localității. Acțiunea Regimentului 2 Infanterie la Leș a fost ajutată de către dreapta Diviziei 3 Munte care a învâluit satul pe la vest.

⁹¹ Ziarul „Înainte”, organ de presă al Diviziei „Tudor Vladimirescu”, din 19 octombrie 1944

Regimentul 3 Infanterie aflat la Păușa în eșalonul doi, a ajuns în acest timp la 400 m sud-est Nojorid. La orele 18, divizia a primit ordin să se oprească, și să consolideze aliniamentul atins.

Pe frontul Diviziei 3 Munte, care își reorganizase comandamentul trecând comanda Grupului 6 Vânători Munte la dreapta dispozitivului, pregătirea de artilerie a început la aceiași oră și după 20 minute unitățile au pornit la atac.

Grupul 6 Vânători Munte (trei batalioane), întărit cu două divizioane aruncătoare de mine, un pluton pionieri, Regimentele 484 și 1324 artilerie antitanc sovietice, a atacat în lungul căii ferate care duce spre Oradea. Pe direcția Roit, Toboliul a atacat Grupul 3 Vânători Munte (două batalioane) întărit cu un divizion de aruncătoare de mine, un pluton pionieri și o baterie din Regimentul 484 artilerie antitanc. În rezerva diviziei se aflau un batalion vânători munte și batalionul de pionieri.

Atacul diviziei s-a lovit de la început, de puternice rezistențe inamice la sud de gara Leș, la cota 112 și pe marginea satului Roit. Înfrângând inamicul aflat pe direcția sa de înaintare, Grupul 6 vânători munte a pătruns în adâncimea apărării inamice, și după ce a respins puternicele contraatacuri date din raionul nord – Pusta Macea și dinspre gara Leș, a ajuns, către orele 16, pe aliniamentul 200 m sud gara Leș, 1 km sud Pusta Macea. În același timp, Grupul 3 Vânători Munte a pătruns în roit și a început curățirea localității.

Către seară, Regimentul 1324 Artilerie Antitanc a primit ordin să se deplaseze în fâșia de ofensivă a Diviziei „Tudor Vladimirescu”.

În cursul nopții de 11/12 octombrie, Diviziile Tudor Vladimirescu și 3 Munte au primit următorul ordin de la corpul de armată "Gruparea mobilă a Frontului 2 Ucrainean a ajuns la nord, la marginea orașului Oradea Mare și, în cooperare cu tancurile duce lupte pentru

cucerirea oraşului. Ordon: veţi trece la ofensivă hotărâta pentru cucerirea oraşului Oradea Mare.

A doua zi, Divizia „Tudor Vladimirescu” a reluat atacul cu Regimentele 1 și 3 Infanterie. Regimentul 2 infanterie a rămas în eșalonul doi pentru a lichida rezistența inamică din satul Leș. Până la orele 8, regimentele din primul eșalon au ocupat satul Nojorid, după care au trecut la urmărirea inamicului spre nord.

Seara după ce înfrânsese rezistențele succesive opuse de inamic, divizia a pătruns în Oradea dinspre sud-vest și în cooperare cu Divizia 337 Infanterie sovietică a curățit orașul și a ajuns cu Regimentele 1 și 3 Infanterie pe marginea de nord, iar cu Regimentul 2 Infanterie pe marginea de sud a localității.

Divizia 3 Munte a continuat atacul cu dreapta pe direcția gara Leș. Sîntandrei și cu stînga pe direcția Roit, Toboliul. Grupul 6 Vânători Munte în cooperare cu Regimentul 2 Infanterie din Divizia „Tudor Vladimirescu” a cucerit gara Leș, după care trecând la urmărire, a ajuns până seara pe Crișul Repede, ocupând localitatea Sîntandrei.

La vest, Grupul 3 Vânători Munte, care fusese oprit de rezistențe puternice la Ferma Tămășeu, a reușit să le respingă și să ocupe localitatea Toboliu.

În seara zilei, dreapta Corpului 33 Armată a stabilit joncțiunea la nord de Oradea cu unitățile Corpului 4 Cavalerie de Gardă din gruparea mobilă a frontului. Astfel, manevra concepută de comandamentul frontului pentru încercuirea forțelor inamice de la vest de Oradea a fost terminată cu succes.

Pe frontul interior al încercuirii se găseau: forțele principale ale grupării mobile a frontului, pe aliniamentul nord-est Kaba, Derecske, Bereto Ujfalu, sud Biharea: marile unități a Corpului 33 Armată pe Crișul Repede, între Oradea și Toboliu; Armata 6 tancuri între Komadi, nord Csökmö; Corpul de cavalerie român și Divizia 8

Cavalerie sovietică pe aliniamentul nord Szeghalom, vest Bakonyszeg, Nagy Bajom și Corpul 49 Armată între Bihar Udvar, est Püspök Ladany.

Frontul exterior al încercuirii era asigurat către est și nord de către gruparea mobilă care avea parte din forțe pe aliniamentul est Biharia și Pocsay, nord Henczida și Sărand, nord-est Hajdu – Szoboszlo sud-est Nadudvar.

Rolul principal în executarea acestei manevre a revenit grupării mobile a frontului, care în decurs de trei zile a pătruns peste 75 km în spatele inamicului, deschizându-și drumul prin lupte grele, într-un teren desfundat de ploi și lipsit de comunicații practicabile.

În noapte de 12/13 octombrie, trupele sovietice și române de pe frontul de vest Oradea au trecut la lichidarea inamicului încercuit. Diviziile „Tudor Vladimirescu” și 3 Munte au primit ordin să-și schimbe direcția de înaintare către vest, spre Tărian, să forțeze Crișul Repede și să continue ofensiva spre Girișul de Criș, Berek Böszörmény pentru a ajunge în seara următoare pe șoseaua Mezö Szasz, Kereszegapatti, și a strânge dinspre est, cercul în jurul grupării inamice.

În aceeași noapte, forțele inamice bătute în raionul Oradea și-au reconstituit apărarea pe aliniamentul vest Tărian, Cheresig, nord Körösszakal, Homorg și Komadi.

Prin schimbarea direcției de urmărire către vest, acțiunea la centrul Corpului 33 Armată, în dimineața de 13 octombrie, a început cu Divizia 3 Munte care în seara precedentă ieșise cu flancul drept în raionul Sântandrei. La orele 8, unitățile acestei divizii au reluat urmărirea pe direcția ordonată. Până la orele 9 Grupul 6 Vânători Munte a pus stăpânire pe localitățile Tărian și Girișul de Criș și a intrat în contact cu forțe inamice instalate în apărare pe malul de vest al Crișului Repede. În același timp Grupul 3 Vânători Munte întâmpină rezistențe mai slabe, a trecut Crișul la vest de Toboliu și a ocupat

localitatea Cheresig, unde a luat 80 prizonieri din armata horthystă⁹².

Așa s-a încheiat una dintre cele mai importante și frumoase bătălii, din punct de vedere al artei militare, cu o victorie româno-sovietică strălucitoare, ca și libertatea adusă, în vârful baionetelor, pentru Oradea și partea vestică a județului Bihor, orașul devenind în scurt timp iarăși capitala județului, după patru ani de pribegie oficialitățile refugiate la Beiuș, ca și o parte a populației se vor întoarce în urbea lor, grație brațului vânjos al ostașului care e tot mai puțin prețuit!

Lovitura de ciocan a fost încununată de succes. Punctul final al participării Diviziei 3 Munte la bătălia Orăzii poate fi considerat momentul ieșirii forțelor ei pentru a doua oară pe Crișul Repede în seara zilei de 12 octombrie 1944. s-au cum se exprima un participant la acest act emoționant: „Inamicul a fost respins. Batalionul de moți ajunge în partea de vest a orașului. Trece pe lângă localitate și se îndreaptă spre graniță. În oraș pătrund alte unități care se află în dreapta noastră. Pe înserat ajungem pe malul Crișului Repede. Inamicul s-a cramponat pe malul de dincolo. Încearcă să reziste. Companiile din prima linie țin malul sub foc.

Se caută locuri de trecere. Compania cercetare trece prin apă și manevrează. Deschide drumul și celorlalte subunități. Continuăm înaintarea și ajungem la granița veche. Se adu din nou urale. Beretele se aruncă în sus. Se trag salve de arme automate spre cer. Se trag și rachete.

„Sergenții Enache și Delu scot lopețile. Fac câteva mușuroaie și înfig pari în loc de borne: - Aici e granița noastră, fraților... În veci vecilor va fi aici... Ora!... Ura!...

⁹² *Participarea Armatei române la războiul antihitlerist. Partea a III-a. Participarea trupelor române la operația Debrețin*, vol.III, Responsabil de carte maior Marinescu Anton, București, 1959, p.340-347

La 12 octombrie 1944, o dată cu căderea nopții, am trecut granița. Mâine vom porni din nou la drum”.⁹³

La balada ostașului român cartea noastră primește cu ospitalitate informații din cripta amintirilor din partea celor care au contribuit la eliberarea Orăzii și restabilirea graniței normale în partea de vest a României. Le oferim cu plăcere și onor cuvântul:

Locotenent-colonel (r) Atanase Vlăduț, Batalionul 5 Vânători de Munte, Divizia 3 Munte: „În ziua de 27 septembrie 1944 primele noastre patrulare au ajuns la linia de demarcație stabilită prin Dictatul de la Viena (la sud-vest de Oradea). Cu lopețile și cu paturile armelor au fost scoase bornele hotarului nedrept. « Nu aceasta este granița noastră », puteau fi auzite strigătele dezlănțuite ale luptătorilor. « Granița noastră este dincolo de Oradea. Acolo pe frontieră sunt adevăratele borne! » Am trecut cu entuziasm hotarul vremelnic. Am intrat în comuna Bicaci (23 km sud-vest Oradea), unde locuitorii ne-au întâmpinat sărbătorește cu ghirlande de flori și steaguri tricolore, cu multe gesturi de atenție și bucurie. Depășisem comuna, când după circa doi kilometri inamicul ne-a primit cu focuri de arme automate, fiind obligați să ne desfășurăm în formații de luptă.

În fața noastră era o baltă lungă și lată. Ne-am apropiat de ea, folosind la maximum acoperirile din jur. Era foarte frig, dar în focul luptei și frigul te încălzește! Am intrat cu toții în apă. La un moment dat nu se mai vedeau decât brațele care țineau deasupra capului armele și sacii de spate. La câteva minute, după trecerea bălții, am început mișcarea cu coceni de porumb, frunze de dovleac, cu ierburi pe noi, așa încât nu se mai vedeau moșii, de parcă îi înghițișe pământul. Nu peste mult timp s-a dat semnalul de plecare la atac. Într-o clipă porumbiștea a prins viață, iar armele glas. Inamicul surprins a ripostat, dar fără efect. Unde să tragi mai

⁹³ *Batalionul de moți „Avram Iancu”, p.88*

întâi?... Am asaltat, și baionetele vânătorilor de munte, ca niște săgeți aducătoare de moarte, au făcut ca inamicul să părăsească poziția, buimăcit și înfricoșat, cât și cum a putut mai repede. Am luat cu acea ocazie numeroși prizonieri.

General de divizie (r) Ion Jeleu, pe front sublocotenent în bateria de aruncătoare, scria: „Făceam parte din Regimentul 3 Infanterie, batalionul 3, ca sublocotenent, loțiitor al comandantului bateriei 3 aruncătoare. Batalionul era comandat de maiorul Grigore Irofte, iar regimentul de locotenent-colonelul Ștefan Dinescu. După luptele de la Sfântu Gheorghe, apoi după cele de pe valea Nirajului (15-16 septembrie), Divizia „Tudor Vladimircscu” s-a îndreptat spre Oradea, într-un marș rămas memorabil prin lungimea itinerarului și condițiile în care s-a executat. Deplasarea s-a făcut peste Culmea Bihorului, coborând apoi în valea Crișului Negru, la Vașcău. Traversarea munților a decurs greu, neavând mijloace adecvate pentru o asemenea acțiune. Astfel, am fost nevoiți să purtăm pe oameni piesele grele (placa de bază de 22 kg, iar țeava și afetul de 20 kg), făcând cu schimbul, ofițeri și servanți, la transportul lor. Acest lucru a dus la extenuarea oamenilor, situație care ne-a creat momente grele apoi, căci imediat cum am ajuns în zonă (27 septembrie), a trebuit să și intrăm în luptă. La 28 septembrie inamicul a executat un violent contraatac, însoțit de tancuri și sprijinit de aviație, lovind și respingând unități din Divizia 337 sovietică din dreapta noastră. Au fost puși astfel într-o situație periculoasă, luptele ce au urmat, de o aprigă încleștare, soldându-se cu pierderi grele pentru noi. Colonelul Cambrea, Comandantul diviziei și locotenent-colonelul Iacob Teclu, șeful de stat major, au fost răniți și evacuați, iar locotenent-colonel Ion Buzoianu, comandantul Regimentul 2 Infanterie a căzut în luptă. La comanda diviziei a trecut imediat colonelul Mircea Haupt. După

ieșirea din situația grea în care ne-am aflat, divizia a trecut în apărare pe o linie mai înapoi, marcat de localitățile Leș, Chișirid, Nojorid. Aici, regimentele s-au organizat pe câte două batalioane în loc de trei cum fuseseră înainte iar fiecare batalion pe câte două companii (compania cu un efectiv de 50-60 de oameni). Divizia a reluat atacul și în dimineața zilei de 12 octombrie am pătruns în Oradea, angajând lupte grele de stradă cu inamicul, soldate cu pierderi mari și de o parte și de alta.

Locotenentul Șoldea, locțiitorul comandantului de batalion, din care făceam parte, a căzut atunci rănit și luat prizonier, iar eu am trecut imediat în locul său. **Prima companie care a ajuns în centrul orașului a fost compania comandată de locotenentul Petre Draga. Acesta încins pe sub veston cu drapelul românesc a urcat și l-a pus pe acoperișul primăriei, ca simbol al victoriei, moment memorabil în viața ofițerului.**

Două zile mai târziu, în luptele de la Hencida pe Beretău, comandantul batalionului 3 maiorul Irofte, a fost rănit. Ne mai putându-se mișca, ofițerul, înainte de a fi strivit de un tanc inamic, ce se îndrepta spre el, a scos pistolul și s-a împușcat, gest de mare curaj, semnificând refuzul său de a accepta o moarte în neputința de a se apăra.

General de corp de armată (r) Marin Badea Dragnea, pe front sublocotenent, comandant de pluton și companie în Regimentul 3 Infanterie din Divizia „Tudor Vladimirescu relatează: „După acțiunile de luptă din zona Sfântu Gheorghe, Valea Nirajului. Leordeni – Ungheni, sud Târgu Mureș. Divizia „Tudor Vladimirescu” a traversat Munții Apuseni la 17 septembrie 1944, pe direcția generală Aiudul de Sus, Câmpeni, Vidra de Sus, Abrud, Gornești, Roșia Montană, Muntele Bihor, Poiana, Stâna de Vale și mai departe Beiuș. Escaladarea munților s-a făcut în condiții meteorologice extrem de dificile. Ploaia

ne udase până la piele, frigul ne pătrundea până la oase, iar ceața împiedica vizibilitatea noastră. Astăzi, după 54 de ani de la acele vremuri grele și dure, gândurile mi se întorc, cu recunoștință, către camarazii din divizie care au săvârșit fapte de eroism pe câmpul de luptă în această parte a țării noastre, precum și spre bravi ostași ai Diviziei 3 Munte și ai celorlalte unități participante la aceste lupte îndârjite.

La 25 septembrie 1944, după 8 zile de marș, am ajuns la Beiuș, la poalele vestice ale Munților Apuseni, după un marș greu și obositor. Nu era însă timp de odihnă, fiindcă ne-am angajat pe direcția Beiuș, Salonta, Felix, Oradea, în strâns contact cu inamicul. În seara zilei de 26 septembrie, am fost chemat de comandantul regimentului, locotenent-colonelul Ștefan Dinescu, care mi-a ordonat o misiune de mare importanță. În cursul nopții trebuia să mă infiltrez cu plutonul în dispozitivul inamicului și să capturez prizonieri. Misiunea a fost îndeplinită fără pierderi, capturând o grupă de mitraliere și soldați germani. Informațiile furnizate de prizonieri au fost importante, de mare folos pentru statul major al diviziei și al regimentului. Câțiva ostași din pluton, între care sergentul Alexandru Vânău, comandantul grupei 4, au fost distinși cu medaliile „Virtutea militară” și „Bărbăție și Credință”. Eu însumi am fost decorat cu Ordinul „Coroana României” cl.V, cu panglică de Virtute Militară și frunze de stejar, pe care l-am primit mai târziu, în Spitalul de zonă interioară nr.105 Sinaia, unde mă aflam internat, precum și Ordinul sovietic „Steaua Roșie”.

În dimineața zilei de 27 septembrie, după o pregătire de artilerie, a început atacul. Plutonul meu acționa de-a lungul șoselei Salonta, Leș, Nojorid, Oradea. După câteva ore de lupte grele, înaintarea regimentului a fost oprită de un contraatac inamic în zona Aerodrom – Căzărțile Roșii. Contraatacul a fost respins

și regimentul și-a reluat înaintarea, iar către seară am ajuns la pârâul Peța (est Oradea).

Luptele din zilele 27, 28 și 29 septembrie au fost extrem de intense. Inamicul nu se putea împăca cu ideea că trupele noastre pătrunseseră așa de aproape de oraș. De aceea, a contraatacat continuu. În sectoarele companiilor a 7-a, a 8-a și a 9-a din batalioanele 2 și 3 ale Regimentului 3 Infanterie s-au produs numeroase contraatacuri inamice soldate cu pierderi de ambele părți.

În cursul zilei de 30 septembrie, inamicul a contraatacat cu forțele diviziei 12 infanterie maghiare și unități germane sprijinite de tancuri, artilerie și aviație. Contraatacul a pătruns în zona de apărare a Diviziei 337 sovietice și apoi în flancul drept al Diviziei 3 Munte. În cele din urmă, cu eforturi deosebite, inamicul a fost respins cu mari pierderi pentru trupele proprii: comandantul Regimentului 2 Infanterie, locotenent-colonel Ion Buzoianu cade în luptă în fruntea regimentului; au fost grav răniți și colonelul Nicolae Cambrea, comandantul diviziei și locotenent-colonel Iacob Telcu, șeful de stat major. De asemenea, subliniez că regimentele diviziei au suferit mari pierderi în soldați, subofițeri, ofițeri și pagube materiale de război, fiind obligate ca, în cooperare cu Divizia 3 Munte și Divizia 337 Infanterie sovietică să se replieze pe aliniamentul Leș, Chișirid, Nojorid.

Între timp s-a pregătit ofensiva trupelor româno-sovietice, pentru eliberarea completă a nord-vestului Transilvaniei și a orașului Oradea Mare. În ziua de 11 octombrie, după o amplă pregătire de artilerie și aviație, unitățile diviziei au început ofensiva pe direcțiile Leș, Nojorid, Oradea și Băile Felix, Oradea. Împreună cu Divizia 3 Munte română și Divizia 337 infanterie sovietică, până în seara zilei au fost înfrânte rezistențele inamice, iar localitățile Chișirid, Leș, Nojorid, eliberate. În dimineața zilei de 12 octombrie am pătruns în Oradea. În

după amiaza acelei zile, diviziile au ajuns la hotarul firesc al României.

Cu emoție îmi amintesc când comandantul companiei 7, locotenentul Petre Draga cu o trupă de pistolari a înălțat drapelul tricolor pe Primăria orașului Oradea Mare în ziua de 12 octombrie 1944. Pentru faptele de eroism ale companiei locotenent Petre Draga a fost înaintat la gradul de căpitan și decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul” clasa a 3-a.

M-am bucurat mult de succesul bravilor noștri ostași, dar bucuria mea a fost de scurtă durată deoarece în aceste crâncene lupte am fost rănit grav la brațul stâng de schijele unui proiectil de artilerie al inamicului. Cu lacrimi de durere și întristare că părăsesc câmpul de luptă, am predat comanda plutonului sergentului Alexandru Vânău, cel mai curajos și destoinic comandant de grupă, fiind evacuat.

Luptele din zona Oradea Mare, de la 27 septembrie la 12 octombrie 1944, ne-au costat scump, mulți soldați, gradați, subofițeri sau ofițeri au căzut la datorie și se odihnesc în cimitirul eroilor din Municipiul Oradea.

Din cauza complicațiilor operației, am trecut prin spitalele Z.I. (zona interioară) Beiuș, Alba Iulia, Brașov, Sinaia, precum și Spitalul Militar Central și Spitalul Panduri București. Doresc sincer și din inimă să mulțumesc celor care timp de 4 luni s-au străduit să-mi salveze brațul stâng – locotenent-colonelul dr. Petruțian, locotenent-colonelul dr. Mareș, locotenent-colonelul dr. Berceanu, maiorul dr. Cădere, mari chirurghi ai spitalelor noastre. Parcă destinul înadins m-a însemnat să-mi aduc aminte de modesta mea contribuție la luptele eroice la care am participat pentru eliberarea orașului Oradea Mare.

Au trecut 54 de ani de atunci. Camarazii săi de luptă evocă cu durere, dar și cu mândrie, faptele de

vitejie ale comandantului batalionului 3, maiorul erou Grigore Irofte – rănit grav în fruntea batalionului. Totuși, el îndeamnă ostașii să lupte pentru Patrie mai departe. Se stinge din viață pe câmpul de luptă având ambele picioare și brațul stâng zdrobite. A fost decorat de regele Mihai cu Ordinul „Mihai Viteazul”, post mortem. De asemenea a căzut în luptă căpitanul Mihai Ivan, comandantul batalionului 2 și el decorat post mortem cu Ordinul „Mihai Viteazul”. Mulți soldați, gradați, subofițeri și ofițeri din marea unitate au fost distinși cu medalii și ordine de vitejie, iar cu Ordinul „Mihai Viteazul”, 38 ofițeri, din care 11 post mortem.

Mulți ostași din Diviziile 3 Munte, T.V. și 337 sovietică se odihnesc în Marele cimitir al eroilor români și străini din orașul Oradea Mare.

DUMNEZEU SĂ-I ODIHNEASCĂ ÎN PACE!

Mă închin cu pioșenie și recunoștință în fața memoriei eroilor căzuți în luptele duse pentru eliberarea orașului Oradea Mare și a sfântului pământ românesc al Transilvaniei.

Mesajul meu la cei peste 75 de ani și a celor mai vârstnici ostași ai țării către tânăra generație și către toți ostașii din armata română este de a cinsti, cu adâncă recunoștință, jertfa celor peste 55.000 soldați, gradați, subofițeri, ofițeri și generali căzuți pentru eliberarea Transilvaniei, în memoria căroră s-au amenajat cimitire de eroi și s-au ridicat, ca niște borne ale vitejiei românești, monumente, obeliscuri, plăci comemorative. Ele trebuie îngrijite și păstrate cu sfințenie de către toți cetățenii țării.

Totodată, adresez armatei mesajul de a sta pavază de neclintit pământului strămoșesc, de a fi apărătoare demnă și vrednică a independenței și integrității României.⁹⁴

⁹⁴ Veteranii pe drumul onoarei și jertfei, 1941-1945, București, 1998, p.84-87

Eroi români în Campania din vest
Locotenent-colonel (r) Ion Buzoianu
(pe front comandantul Regimentului 2 Infanterie din
Divizia „Tudor Vladimirescu”)

„(...) La 15 februarie 1944 a obținut gradul de locotenent-colonel și a fost numit comandant al Regimentului 2 Infanterie din Divizia „Tudor Vladimirescu”. În fruntea acelei unități a participat cu succes la luptele din septembrie 1944 din zona Ilieni – Sfântu Gheorghe și Oradea. ÎN acțiunile duse la sud-est de Oradea a condus personal în teren batalioanele. În dimineața zilei de 218 septembrie 1944 se afla în primele rânduri în timpul unui puternic contraatac cu tancuri executat de inamic. A rămas la conducerea unității sale, organizând-o pentru rezistența întărită. A fost grav rănit de explozia unui proiectil de artilerie, murind la scurt timp după aceea. I s-a acordat, post-mortem Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a 3-a cu spade și ordinul sovietic „Steaua Roșie”. În orașul Râmnicu Sărat i s-a ridicat un monument în memoria lui, iar în Buzău o stradă îi poartă numele”.⁹⁵

Un model de comandant în bătălia pentru Oradea.

Divizia 3 Munte
ianuarie 1945

Nr. 116 170 din

Către
Corpul 4 Armată - Stat Major, Biroul 1

Am onoare a propune pentru decorare cu Ordinul militar „Mihai Viteazul cu spade”, clasa III, pe locotenent-colonel Costin T. Vasile, comandantul Grupului 6 Vânători de Munte, fost comandant al Batalionului 11 Vânători Munte.

⁹⁵ „Bărbai ai datoriei” 23 august 1944 – 12 mai 1945, București, 1985, p.47

Dintre faptele de arme săvârșite de acest brav ofițer mai importante sânt:

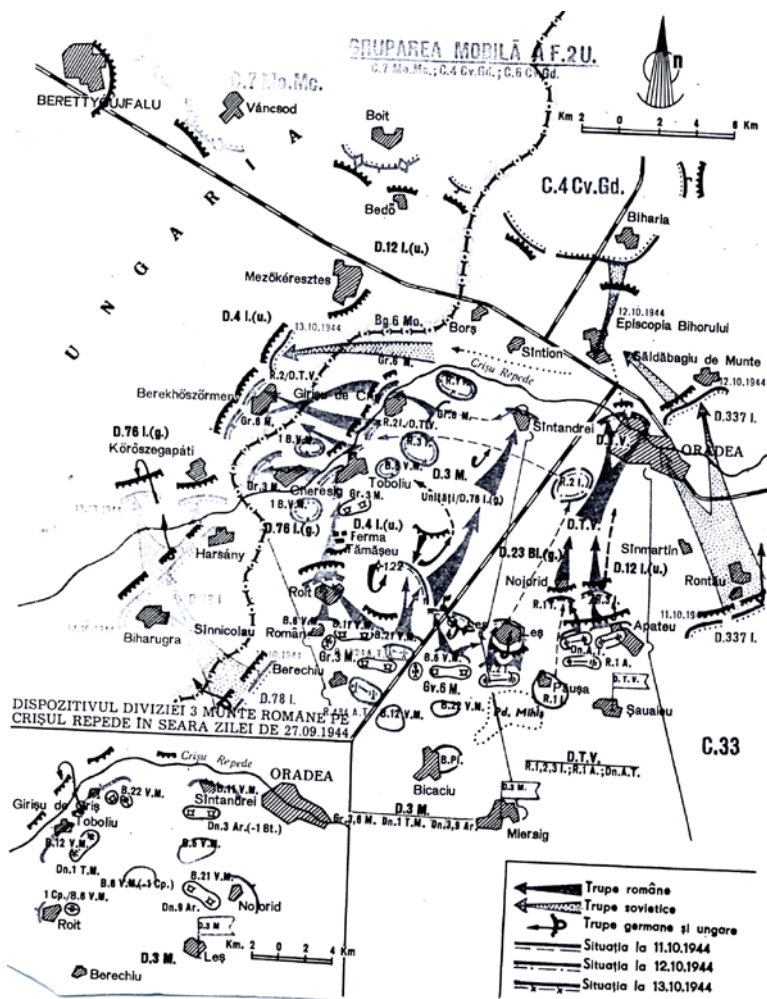
1. În ziua de 26 septembrie 1944 se oferă să cucerească, cu batalionul său, satul Leș, apărat cu dârzenie de inamic. Sprijinit de o baterie de aruncătoare, batalionul atacă satul dinspre sud și reușește să se apropie de marginea satului. Inamicul rezistă puternic în interiorul satului. Locotenent-colonelul Costin, îmbărbătându-și din nou ostașii, în fruntea lor reia atacul în după-amiaza zilei și după o luptă de 3 ore, cucerind casă cu casă, stăpânește satul la ora 16, în care capturează: 5 prizonieri, un autoturism, una motocicletă, 15 biciclete, material de transmisiuni.

2. La atingerea Crișului Repede, vest Oradea, Batalionul 11 Vânători de Munte ocupă satul Sântandrei. În zilele de 28 și 29 septembrie 1944 inamicul contraatacând, presa puternic în sectoarele vecine diviziei, forțând aceste mari unități să se replieze, amenințând divizia cu încercuire.

În ziua de 28 septembrie 1944, Batalionul 11 vânători de munte respinge 3 contraatacuri inamice, rămânând numai cu 1/2 din comandanții de companii. În ziua de 29 septembrie 1944, batalionul, având în linia de luptă pe viteazul său comandant, respinge în dimineața zilei încă 2 contraatacuri, iar după-amiază rămâne ariergarda până la comuna Regele Ferdinand, cedând Terenul pas cu pas până ce divizia poate executa ordinul de repliere...”⁹⁶

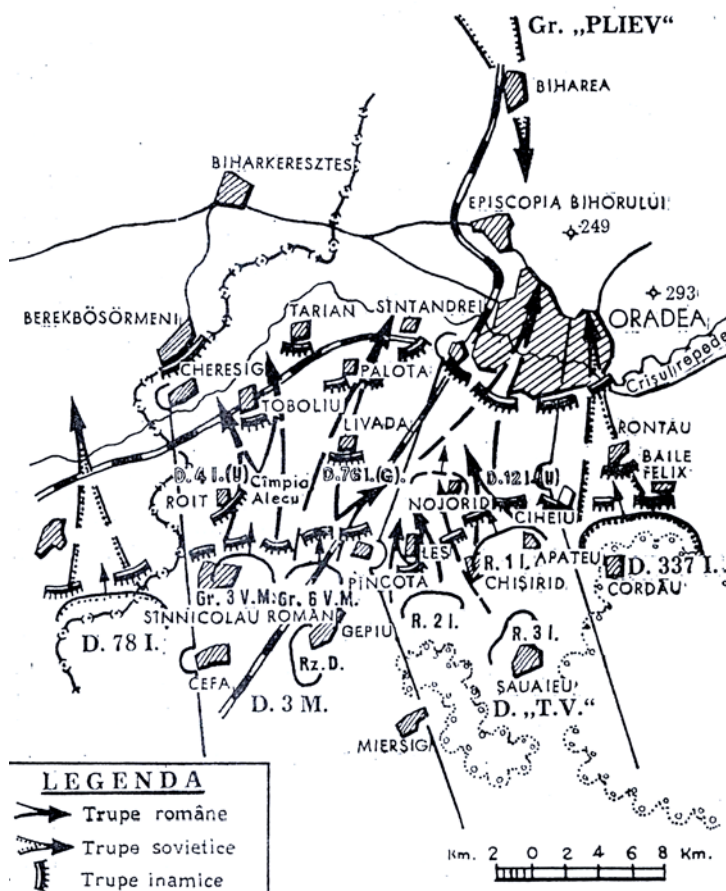
⁹⁶ Arh. M.Ap.N., fond 3042., dosar nr.51/1945, f.115

ELIBERAREA ZONEI ȘI ORAȘULUI ORADEA⁹⁷

⁹⁷ După colonel Anton Marinescu, colonel Gheorghe Romanescu, *Armata română în războiul antihitlerist. Album de scheme*, coordonator general-locotenent Constantin Popa, București, 1980, p.85

LUPTELE DIN ZONA ORADEA⁹⁸

⁹⁸ După colonel Ion T, Socol, op.cit., p.66

ORADEA LA ORA MARII BUCURII

Bătălia pentru Oradea sau **30 de zile în fața morții**, de acum 60 de ani se constituie în pagini de letopiseț în istoria milenară a poporului român, a Bihorului și a orașului însuși, atât prin impactul incomensurabil asupra destinului nostru cât și prin măreția ei. Logic, cu cât ne despart mai multe decenii de la acel eveniment, cu atât anii noștri aduc semne de tulburare și îngrijorare în spațiul frontierelor, în lumea revizioniştilor de toate soiurile, cu atât sensul confruntării de atunci primește noi conotații⁹⁹.

Dacă în acele vremuri „Alianța neagră” dintre Germania nazistă și Ungaria, care respirau organic, și-a propus să cucerească prin ofensiva de la 5 – 13 septembrie 1944, întreaga Transilvanie, acum este blestemat Trianonul, iar Ardealul comparat cu ceea ce reprezintă Ierusalim pentru arabi și evrei și se urzesc planuri de enclavizare a României. Oare, acele lecții de istorie n-au fost suficiente pentru capetele demențiale? Se pare că nu!

Marea confruntare pentru Oradea, ca totalitate a acțiunilor de luptă desfășurate în spațiul Crișanei în lunile septembrie-octombrie 1944¹⁰⁰, a avut un impact imediat asupra situației României, care a fost reîntregită în partea vestică și statutului Orăzii care a revenit la „aura-românească strălucitoare” și la rangul de capitală a Bihorului, după patru ani în care joacă acest rol, iar Libertatea și-a făcut casă în urbea de pe Crișul Repede.

Înscrisă în hronicarul vremii cu 60 de ani în urmă, bătălia pentru Oradea, capodoperă a artei militare moderne din clasa actelor de încercuiri, a avut și are o însemnătate uriașă pe multiple planuri, cu reverberații până în zilele noastre. Punctual, prin rezultatele sale a

⁹⁹ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1995

¹⁰⁰ Colonel Gheorghe Tudor, *op.cit.*, p.127-156

contribuit decisiv la reîntregirea Țării, lichidând prin foc și sabie în numai 30 de zile fără nopți, urmările nefaste ale verdictului de la Viena, din 30 august 1940, ceea ce politica și diplomația n-a putut rezolva. A reinstaurat puterea și administrația românească în teritoriul copleșit de unguri cu patru ani mai înainte. A readus Oradea la statutul de capitală a Bihorului. A repus în drepturi Episcopia Ortodoxă română, biserica națională în toate localitățile din teritoriul cedat. A reînviat școlile și învățământul de toate gradele în limba română. A salvat, prin alungarea criminalilor, zeci și sute de vieți omenești, amenințate și batjocorite zi de zi, ceas de ceas, fiind tot timpul cu sabia lui Damocles deasupra capului, numai pentru că erau români. A deschis Casa Libertății în urbea de pe Crișul Repede, un fiu al Munților Apuseni etc.

Dacă sub raport politic și demografic, marea biruință, pentru Oradea, de acum 60 de ani a însemnat revenirea Ardealului de Nord sub jurisdicția statului român, deci un act de suveranitate și reîntregire, din punct de vedere militar a fost o grea lovitură și o lecție dată ungarilor și nemților, s-a realizat o breșă în sistemul de apărare în sud-estul Europei, cu impact deosebit asupra încheierii victorioase a operației Debrețin și eliberării părții de est a Ungariei, până la Tisa.

Izbânda noastră de la 23 august 1944 și eliberarea nord-vestului României au încurajat jocul dublu al Ungariei care urmărea ieșirile din Axă, trimițând în acest scop o delegație la Moscova, liderul ideii era Micloș Marty, fiul său fiind arestat și învelit într-un covor și aruncat într-o dubă obscură pentru a-l șantaja pe tatăl să continue să meargă pe mâna Germaniei, a lui Hitler.

Scopul fundamental al bătăliei era anularea, cu luciul baionetei a impactului nefast al dictatului de la Viena, din 30 august 1940, care a adus bihorenilor din partea de vest a județului lor jale și tristețe, ani întunecați „smulși din vehicul trunchi și aruncați, prin hotărârea

călăilor vieții, scria generalul-colonel (r) Vasile Petruț, în noaptea istoriei, cu greutatea durerii redeșteptate, m-am hotărât să reînvii acei ani când, adolescent fiind, am trăit marea dramă a poporului meu, oprimarea și ororile, smulgerea dreptului elementar de a te simți om în vatra părinților tăi... Avem datoria de a nu uita niciodată nimic din cele trăite, de a nu uita tributul greu plătit de înaintași ca să rămâneam ceea ce am fost și suntem români și oameni liberi în vatra moșilor și strămoșilor noștri”¹⁰¹

Da „Acest pământ e dulcea noastră vatră / Și el pe chip ni se răsfrânge pur / Cu trei culori-nălțate în drapelul / De pururea, de aur și azur ... / Acest pământ înnobilit prin veacuri / Cu spic de grâu și vers înaripat / E roditor și prin sudoarea frunții / Și sângele cu care l-am udat”¹⁰². Bătălia pentru Oradea depune mărturie în acest sens! Ea a fost un drum spre libertate!

Alungarea trupelor ungare din zona Oradea are o mare încărcătură istorică cu atât mai mult cu cât atunci când a mutilat Transilvania în 1940, Budapesta a atras atenția că „Chestiunea dintre România și Ungaria nu este de natură minoritară ci de natură teritorială”¹⁰³. Prin actul de la 30 august 1940, Ungaria lua în stăpânire un teritoriu românesc însumând 4.500 km², cu orașele Oradea și Cluj ne aflăm în fața celui de-al doilea capitol roșu într-o jumătate de secol al istoriei glorioase a Oradei și tot într-o confruntare cu Ungaria revizionistă¹⁰⁴ și agresivă. Încleștarea ostășească pentru Oradea e una dintre Posadele româno-ungare !

În plan militar și economic „Eliberarea orașului Oradea a avut o importanță deosebită pentru desfășurarea ulterioară a ofensivei trupelor sovietice și

¹⁰¹ General colonel (r) Vasile Petruț, *Despre acei ani întunecați. Mărturii în „Almanahul oștirii’ 88”*, București, 1988, p.88

¹⁰² George Zarafu, Aici dintotdeauna, în „Almanahul oștirii’ 88”, București, 1988, p.10

¹⁰³ Constantin Khirițescu, *România în al doilea război mondial, vol.I*, București, 1995, p.143, 149

¹⁰⁴ S. Fényes, *Ungaria revizionistă*, ediția a II-a, Roma, 1978

române din compunerea Frontului 2 Ucrainean. Pierzând acest important nod de comunicații și punct de sprijin, apărarea la aripa dreaptă a Grupului de armate hitlerist „Sud” s-a prăbușit, trupelor sovietice și române deschizându-li-se drumul spre Szolnok, Debrețin și spre spatele grupării hitleriste care mai rezista în partea de nord a Transilvaniei. Artera cu cele mai bune comunicații care străbătea Carpații Apuseni a fost complet curățată de inamic, fapt ce a ușurat mult manevrarea rezervelor Frontului 2 Ucrainean și aprovizionarea trupelor acestuia. O regiunea bogată în resurse, cu o populație numeroasă, dornică să-și aducă contribuția la zdrobirea cotropitorilor fasciști, s-a integrat în efortul general pe care poporul nostru l-a făcut în cadrul coaliției antifasciste, pentru înfrângerea Germaniei hitleriste”¹⁰⁵, scria generalul de armată Iacob Teclu, cu autoritatea unui rănit în această bătălie.

Eliberarea orașului Oradea, act de profundă dreptate istorică a însemnat desființarea sinistrei linii de demarcație în iureș de legendă, care era „zidul de temniță ce închidea aproximativ 1 / 3 din bihoreni”, care a fost astfel trasată, arbitrar și jignitor, ce a despărțit frați și neamuri, unele sate în două, iar în diferite cazuri o familie de români avea casă în teritoriul liber, iar grădina și fântâna dincolo. Iată, de ce eliberarea părții de nord-vest a României, a întregului Bihor era „Ora mult așteptată de întreaga suflare românească!”

Ofensiva din toamna anului 1944 era „Simfonia Libertății”, prin tonalitate și sens.

Bătălia pentru Oradea era ultimul act al eliberării spațiului românesc de sub ocupația Ungariei, practic ultimul act al mării drame ce se juca încă pentru lichidarea efectului dictatului de la Viena de la 30 august 1944 sau din Vinerea Neagră¹⁰⁶.

¹⁰⁵ General de armată Iacob Teclu, *op.cit.*, p.146

¹⁰⁶ Mircea Mușat, *op.cit.*

Noi am considerat că Ziua, Marea Zi de 12 Octombrie 1944, când Oradea a respirat iarăși aerul libertății merită să fie marcată și cinstită și cu apariția unei cărți, ca o dovadă că înfăptuitorii aceluia act istoric nu sunt dați uitării, pentru că uitarea e mai gravă decât moartea la care nu se cheamă un sobor de preoți, nu se plânge și nu se aprinde o lumânare.

Soarele zilei de 12 octombrie 1944 răspânda o ploaie de lumină caldă și strălucitoare asupra Orăzii. În marele decor al acestei zile, a mântuirii, se vedea, în bătaia vântului, drapele de luptă tricolore, unul dintre ele, al celor mai viteji, urmând să fluture întru veșnicie asupra urbei de pe Crișul Repede.

Sincronic cu înaintarea bravilor ostași, soarele, receptiv la semnificația momentului istoric continua să urce maiestos spre piscul cerului! Spre emoția și marea bucurie a populației urbei.

Tuturor celor care au contribuit, sub o formă sau alta la actul memorabil al eliberării Orăzii, acum la 60 de ani le aprindem, prin această carte a păcii din tranșee și morminte, cande la recunoștinței veșnice și îi simțim aproape de noi. Pentru că:

NU MOR EROII...

Nu mor eroii niciodată,
Uitarea nu-i îngroapă în gлии...
Cinstiți de-a gloriei răsplată,
Eroii sunt de-a pururi vii!
 Când Tricoloru-mbracă zarea
 Sub luminișuri liber steag,
 Ce limpede le-aud suflarea
 Pe-al țării dezrobit meleag!
Lumina-n suflet revărsată
Îi poartă-n cânt spre veșnicii,
Nu mor eroii niciodată,
Eroii sunt de-a pururi vii!" ¹⁰⁷

¹⁰⁷ *Veteranii pe drumul onoarei și jertfei (1941-1945)*, București, 19...

PARTEA A II-A DOCUMENTE

Luptele pentru eliberarea municipiului Oradea, încadrate în operația Debrețin, au cunoscut o intensitate și un dramatism aparte. Despre atmosfera acestor timpuri ne sunt mărturie relatările documentelor emise de unitățile militare, autoritățile administrative și ecleziastice din Bihor.

În cele ce urmează, pentru a ne crea o imagine cât mai clară asupra amplului efort depus de unitățile militare românești ce au acționat în Bihor între 13 septembrie și 12 octombrie 1944, am reprodus fragmente din jurnalul de operații al Diviziei „Tudor Vladimirescu” și Divizia 3 Munte, ordine de Zi ale unor unități și documente ale Legiunii de Jandarmi din zona de operații.

Astfel de documente au fost folosite și reproduse cu bună credință și bună știință și de alți autori¹⁰⁸ în mod selectiv pentru detalierea operațiilor militare. Autorii „Istoria orașului Oradea”¹⁰⁹, însă, amintesc doar în treacăt, dispozitivul de luptă ce a premers ziua de 12 octombrie 1944, de parcă ar fi fost o paradă militară, și concluzionează sec: *„eliberarea orașului Oradea s-a făcut deci, de către trupele române și sovietice din mișcare. Desfășurarea rapidă a acțiunilor de luptă a făcut ca trupele ungaro-germane să nu dispună de timpul necesar pentru reorganizarea apărării masive a orașului. Acest lucru a favorizat trupele române și sovietice, care n-au întâlnit în felul acesta rezistențe prea mari în*

¹⁰⁸ Remarcabile sunt studiile publicate de, Viorel Faur, Valeriu A.Giuran, *Documente și memorii privind luptele pentru eliberarea Banatului și Crișanei (august-octombrie 1944) II*, în *Crisia*, XI, Oradea, 1981, p.259-319; Prof.univ.Dr. Viorel Faur, *Sprijinul acordat de locuitorii Bihorului ostașilor români eliberatori (septembrie-octombrie 1944)*, în Asociația Națională a Veteranilor de Război Filiala Bihor, *Serviciul Credincios*

¹⁰⁹ *Istoria orașului Oradea*, coordonatori Liviu Borcea și Gh. Gorun, Edituro Cognito, Oradea, 1995, p.402-405

*interiorul orașului*¹¹⁰. Cu siguranță că lectura documentelor ce le reproducem vor întregi imaginea despre acele crâncene încleștări. Cercetarea conținutului acestora permite evaluarea corectă a situației și desprinderea unor interesante concluzii cum ar fi:

- dinamismul organizatoric într-o perioadă confuză pe frontul de luptă;
- eficiența coordonării acțiunilor unităților de acoperire cu acțiunile unităților româno-sovietice aflate în ofensiva din interior;
- contribuția factorilor militari și a populației la eliberarea Bihorului;
- în prima fază a *Bătăliei pentru Oradea* Divizia 3 Munte, cu punctul de comandă la Beiuș, avea misiunea de a menține aliniamentul pe care era dispusă și să asigure flancul drept al dispozitivului pentru reușita ofensivei unităților nou introduse în luptă;
- entuziasmul ostașilor, ca și al populației, a determinat mobilizarea energiilor ceea ce a substituit o parte din lipsurile de dotare.

Edificator este episodul relatat de locotenentul (r) Moldovan I. Vasile, comandant de pluton în B.12 V.M., din compunerea Diviziei 3 Munte. Pe 24 august 1944 după ce generalul, Leonard Mociulschi, le-a comunicat noua misiune de luptă contra armatelor fascisto-hortyste până la înfrângerea definitivă, în rândul trupei și a localnicilor, ce au prins iute de veste, a apărut o stare de spirit nouă, favorabilă acțiunilor ofensive. *Neavând hamuri la caii de la „trenul de luptă”, în cel mai scurt timp, au fost confecționate hamurile de către ostași, din materialele oferite imediat, cu mult zel, de populația locală. Au fost reparate căruțele, au fost potcoviți caii, reparat armamentul și cu multă grijă împărțite munițiile, încât în*

¹¹⁰ *Ibidem*, p.404

ziua de 4 septembrie 1944 batalionul nostru era gata de luptă”¹¹¹. Cu toate că s-au luptat cu un inamic ce dispunea de un armament superior, ostașii au dat dovadă de mult curaj.

Un alt participant la luptele pentru eliberarea Oradei, col. (r) Turcu Mihail, își amintea: „eram în pragul unei mari bătălii”, și totuși nimeni, până în prezent, nu a analizat-o ca pe o *bătălie* de sine stătătoare, în cadrul operației ofensive. Nădăjduim că evocarea, la 60 de ani distanță, când mirosul prafului de pușcă vine doar din adâncul mormintelor eroilor, să fie de natură a da răspuns concret celor ce au judecat *Bătălia pentru Oradea* ruptă de contextul operativ-concret și s-au grăbit a placa, asupra Diviziei 3 Munte eticheta pierderii luptei. *Refluxul* la care a ape lat Divizia 3 Munte a fost impus de situație; contraofensiva plănuită de inamic ar fi dus la încercuirea și nimicirea bravilor vânători căci „nemții aruncă în dimineața de 28 septembrie 1944, asupra noastră trei divizii de infanterie ungare, 2 divizii de tancuri nemțești sprijinite de 30-40 avioane de asalt pentru a contraataca în lungul șoselelor Oradea, Salonta, și Oradea - Beiuș”¹¹².

Bătălia pentru Oradea, pe lângă importanța militară ce-o avea, s-a dus și sub semnul semnificației juridice, deoarece, Oradea, reprezenta capitala județului, era un important centru economic, cultural și un punct strategic în apropierea frontierei de vest. Județul Bihor tăiat în două în urma Dictatului de la Viena, din 30 august 1940, trebuia cu necesitate reîntregit.

Calvarul îndurat de populația românească, în teritoriul cedat, era cunoscut de autoritățile române și în amănunt relatat de populația expulzată din aceste teritorii din septembrie 1940 până în 1944. Sunt, credem, edificatoare documentele ce le reproducem pentru a demonstra motivul pentru care populația românească s-a

¹¹¹ Viorel Faur, Valeriu A. Giuran, *Doc...., op.cit.*, p.295

¹¹² *Ibidem*, p.310

alăturat și a sprijinit acțiunile militare ale trupelor eliberatoare. Conținutul documentelor următoare ne scutește de orice comentariu.

1

SPRIJINUL DAT ARMATEI DE LOCUIITORII DIN DAMIȘ, JUDEȚUL BIHOR

Încă din primele zile ale insurecției, în comuna Damiș, un număr de 22 de cetățeni s-au oferit să sprijine, ca voluntari, pe grăniceri români împotriva eventualelor atacuri ale trupelor hitleristo-hortyste. Comandantul plutonului de grăniceri din localitate le-a dat arme, și până la 13 septembrie 1944, zi și noapte, acești oameni au stat în dispozitivul de luptă împreună cu ostașii, participând la o serie de acțiuni. În noaptea de 2 spre 3 septembrie 1944, la sesizarea unui sătean, o patrulă formată din câțiva locuitori ai comunei Damiș, creând o ambuscadă, a prins trei spioni inamici care se întorceau cu informații la centrele de unde pleaseră.

De multe ori, patrulele formate din ostași grăniceri și locuitori ai satului Damiș au avut ciocniri cu subunități inamice de incursiune. Astfel, în noapte de 10 spre 11 septembrie 1944, grupe formate din ostași români și țărani, patrulând pe dealurile Măgura și Glimeia, au avut de întâmpinat atacul unor formații dușmane care executau o cercetare în vederea acțiunilor ofensive pe care comandamentele hitleristo-horthyste le pregăteau. După un aprig schimb de focuri, inamicul a fost oprit. Câțiva ostași români și locuitori din Damiș, strecurându-se apoi în flancul cotropitorilor și deschizând foc, i-au determinat să se retragă.

La trei zile după această acțiune, inamicul a trecut la ofensivă cu forțe superioare. Plutonul de grăniceri din Damiș și țărani voluntari s-au apărut cu dârzenie. Inamicul, fiind însă superior numericește a reușit să-i încercuiască. Dar grănicerii și țărani voluntari nu s-au lăsat înfrânți, ci au continuat lupta în încercuire. Câțiva locuitori din Damiș au alergat atunci în comuna Poiana, unde se afla o companie de vânători de munte, pentru a-i anunța să vină în sprijinul celor încercuiți. Și ajutorul a sosit la timp. Printr-un atac al vânătorilor, ostașii grăniceri de la Damiș și tovarășii lor de luptă au fost despresurați.

Sprijinul dat ostașilor români de către sătenii din Damiș au fost binevenit și a îmbrăcat mai multe forme. Pe lângă cei care au luptat cu arma în mână, mulți alții au dat informații despre inamic, au aprovizionat pe soldați cu muniții și alinamente și nu au precupețit nimic pentru a-i salva să nu cadă în mâinile dușmanului. Astfel, în timpul înaintării inamicului, de lângă casa săteanului Balaj Gheorghe

trei soldați români trăgeau cu pușca mitralieră asupra invadatorilor. Aceștia din urmă reușiseră să-i încercuiască și în ascuns se apropiiau să-i facă prizonieri sau să-i omoare. Pentru a salva pe cei trei ostași săteanul Baloj îi înștiințează în grabă asupra situației și le arată un loc ferit pe unde să se retragă pentru a scăpa din încercuire. Soldații i-au urmat sfatul și au reușit să ajungă la subunitatea lor. Când însă fasciștii au ajuns la casa lui Baloj, turbând de furie pentru dispariția celor trei soldați, l-au luat pe acesta împreună cu familia și l-au dus în fața unui zid, unde, în brațele lui, i-au împușcat o fetiță de trei ani. În același timp, trupele fasciste au ucis încă 7 persoane din sat. Dar crimele lor n-au înfricoșat pe locuitori, ci i-au îndârjit și mai mult.

SURSA: Viorel Faur,
Bihorul, 23 august – 12 Octombrie 1944,
în „Familia”, Nr.7, 1984, p.11

2

DIVIZIA 3-a MUNTE
Stat Major
Bir.3

JURNALUL DE OPERATII Pe timpul de la 1 – 31 octombrie 1944

1 octombrie 1944

În cursul nopții inamicul reacționează cu foc de tunuri din tancurile aflate la GEPIU și INAND, și cu artileria grea asupra, satului MIERSIG.

La ora 15,45, inamicul atacă puternic poziția de la BICACIU cu 14 care de luptă din direcția INAND. Atacul presează puternic în sectorul Batalionul 12 Vânători de Munte. Tancurile inamice execută trageri în satul MIERSIG, unde era P.C.Divizie.

La ora 14,30 tancurile inamice: străpung poziția Batalionul 12 Vânători de Munte, forțându-l să se replieze pe marginea de Est a satului.

P.C.Divizie se deplasează la marginea de Nord Est MIERSIG, urmărit de tragerile tancurilor inamice care se apropiiau. Legătura telefonică cu trupele fiind ruptă, comandamentul rămâne izolat și pentru că focurile se apropie și tancuri intră în partea de Vest a satului, P.C.Divizie, se deplasează la SITITELEC unde se organizează un baraj de oprire a unităților pe linia SITITELEC.

Unitățile împrăștiate de tancurile inamice care au atacat sectorul Grupului Lt.Colonel Wagner îndreptându-se de la MIERSIG spre LES, se repliază pe pădure.

La ora 18 Divizia se mută la OȘAND unde se ordonă și regruparea unităților.

La ora 13.50, ora atacului inamic, Divizia iese de sub comanda Corpului 33 Rus și trece sub Comanda Corpului 9 Motomecanizat Rus.

La OȘAND după regruparea unităților Divizia încearcă reocuparea satului SITITELEC și MIERSIG, astfel trimite Batalionul 5 Pioneri Munte, cu Divizionul 9 aruncătoare / primele cu efectiv mai mare / să reucupe satul SITITELEC.

Pe măsură ce unitățile se vor regrupa vor ocupa poziție pe marginea Vest COLTEA / ordinul carnet Nr.58/

La ora/21 Corpul ordonă strângerea Diviziei și punerea ei în mână pentru a ocupa sectorul IANOȘDA cu flancul drept la capătul Canalului Est IANOȘDA.

Pană 2 Oct.1944 ora 5, toată trupa trebuie să fie îngropată la teren.

La ora 23, prin ordinul, de Campanie Nr.39 se ordonă Batalionul 5 Vânători de Munte / primul regrupat / să se deplaseze imediat la IANOȘDA unde, va ocupa poziție pe marginea de Nord a satului.

La ora 23 P.C.Divizie se deplasează la GURBEDIU.

2 Octombrie 1944

În cursul nopții se primește raportul Nr.35 al Batalionul 6 Vânători de Munte prin care arată că a fost atacat de tancuri și 2 companii s-au repliat pe marginea de Est a satului IANOȘDA.

În această situație pentru executarea ordinului corpului 9 Armată Moto Rus, se formează gruparea Maior Clăianu cu Batalionul 6 și 5 Vânători de Munte Divizionul 9 Aruncătoare cu misiunea ca, în dimineața de 2.X.1944, să atace pe direcția IANOȘDA – BICACIU – GEPIU. Este încadrat la stânga de Corpul 9 Blindat, iar la dreapta de Corp.

Gata de atac la ora 5, pornirea la ordinul Diviziei.

Restul elementelor ce se vor aduna vor constitui altă grupare care să constituie Eșalonul II al atacului.

Batalionul 3 Pioneri Munte în rezerva Diviziei la pădurea GORONIȘTE / ordinul de operații Nr.38 A./

Ordinul de operații Nr.39 completează cu zona pădurii Nord Vest GORONIȘTE, pentru regruparea elementelor rămase în urmă, toate pusă sub comanda Colonelului Cârnău.

La ora 5 pe baza de plecare sunt Batalionul 6 Vânători de Munte, iar Batalionul 5 Vânători de Munte și Divizionul 9 Aruncătoare, în marș de la HUSASĂU spre IANOȘDA.

Atacul aliaților începe la ora 11.15, apoi atacă și Gruparea Clăianu, în legătură cu coloane de care de luptă aliate.

La ora 13.15 comanda Grupării Clăianu ia colonelul Cârnău, având la dispoziție și focul unui Divizion Catușea.

În seara zilei se dă ordinul de operații Nr.40 pentru ziua de 3 octombrie 1944, misiunea Grupării col.Cârnă care constituie eșalonul II al atacului / eșalonul I Blindate Aliate, va face siguranța flancului spre Vest reluând mișcarea pe direcția INAND-BERETIU-TOBOLIU.

3 octombrie 1944

P.C.Divizie se deplasează la MIERSIG începând cu ora 7 dimineața.

Prin ordinul de Câmp Nr.45 A., de la ora 11.30 se ordonă Grupării Colonel Cârnu să reia mișcarea – aliații fiind în mișcare.

De la ora 10, Gruparea va ocupa pădurea Nord Est INAND unde se va organiza puternic în apărare cu fața la Nord Vest și Sud.

La ora 15.20 Corpul 5 Blindat sub ale cărui ordine am intrat, cu începere de la 2 octombrie 1944, ordonă telefonic, ca cele 2 Batalioane / 5 și 6 Vânători de Munte / + Batalionul, 3 Pionieri, cu Divizionul de aruncătoare va ocupa până la ora 18 poziția la 2 km. Vest BICACIU, cu misiunea de a ocupa flancul stâng al corpului Blindat.

Ordinul de câmp Nr.48 se repetă Grupării Cârnu acest ordin.

4 octombrie 1944

La ora 2.50 prin ordinul de operații Nr.41 se fixează misiunea grupării Col. Cârnu, ocupă imediat poziție pe CEFA ferma POPI – ferma PÂNCOTA cu siguranța la INAND.

Batalionul 11 și 12 Vânători de Munte reorganizat în pădurea Coleate se pune în marș pe direcția MIERSIG – BICACIU, de unde Gruparea Col.Constantinescu le va întrebuița pentru apărarea sectorului.

- Colonel Constantinescu preia comanda sectorului de apărare CEFA, ferma PÂNCOTA, având la dispoziție:

- Gruparea Col.Cârnu / 6 și 5 Vânători de Munte;

- Gruparea Lt.colonel Wagner / B.11 și 12 Vânători de Munte/.

Elemente înaintate vor fi împinse până la BERETIU-SINICOLAUL ROMÂN.

Brigăzile 2 și 9 Blindate Aliate, urmează a fi înlocuite de trupele noastre pe linia pe care se găsesc ele / ordin de operații Nr.42.

Până la ora 17 grupările intră în noul sector cu Batalionul 6, 11 și 12 Vânători de Munte în linie, 5 Vânători de Munte în rezervă pe dreapta și Batalionul 3 Pionieri Munte cu siguranțe la CEFA și INAND, în rezervă la BICACIU.

În cursul nopții Batalionul 5 Vânători de Munte, înlocuiește în sector Brigada 20 Blindată de la dreapta sectorului, până la pădurea MIHIS / Ordinul de Câmp Nr.51.

În locul Batalionul.5 Vânători de Munte va intra în sector / GEPIU / Bat.22 Vânători de Munte fost în rezerva diviziei / Ordinul de Câmp Nr.53.

5 octombrie 1944

La ora 2 sosește la BICACIU Batalionul 22 Vânători de Munte.

În dimineața zilei se verifică situația Grupării Cârnu, care a raportat ca la intrarea în sector a fost primit cu foc de tancuri și se constată că Batalionul 11 Vânători de Munte s-a repliat pe satul BERECHI la fel dreapta Batalionul. 6 Vânători de Munte în legătură.

S-a ordonat Batalionul 11 Vânători de Munte să ocupe poziție pe linia ordonată /cota 112/.

La ora 15.40 Grupul 3 Vânători de Munte raportează în sectorul Batalionului 12 Vânători de Munte ferma PÂNCOTA au apărut 16 tancuri inamice, însoțite de infanterie, care înaintează către poziție, deschid focuri și se retrag. Poziția a fost menținută.

La ora 13.15 divizia reintră în subordonele Corpului 33 A. Rus în sprijinul Diviziei rămâne mai departe Regimentul 484 A.C.Rus amplasat în zona BERECHIU.

6 octombrie 1944.

Divizia cere Corpului mijloace suplimentare pentru apărare A.C. în sectorul de la Est. Aceasta ordonă să se ia legătura cu Divizia 1-a „Tudor Vladimirescu” din dreapta.

Cu ordinul de Câmp nr.57 Divizia ordonă ca în vederea reluării înaintării în dimineața zilei să se constituie din Batalionul 22 Vânători de Munte avangarda Grupărei, care va depăși linia de rezistență la ora 6.

Ordinul de operații Nr.52 prevede același lucru, reluarea mișcării pe direcția cotei 112 – ferma NOTARULUI ocupând Pichetul GUSTELUL SOVEJA.

Grosul diviziei se pune în mișcare la ordinul diviziei pe direcțiile ferma PÂNCOTA – ferma NOTARULUI și BERECHIU – ferma TAMASCU – TOBOLIU, pentru a ocupa cu Batalionul 6 Vânători de Munte și Divizionul 9 Aruncătoare TOBOLIU și cu Grupul Lt.colonel Wagner sectorul între TOBOLIU-GIRIȘU DE CRIȘ.

La ora 9.30 avangarda a atins linia 1 km. Nord cota 112 unde a întâmpinat rezistențe puternice de front și ambele flancuri.

Atacul montat nu s-a produs din cauză că inamicul contraatacă la ora 16.30 cu 11 care de luptă care împrăștie Batalionul și repliază pe liziera Est BERECHIU antrenând la repliere și dreapta Batalionului 11 Vânători de Munte.

Contraatacul a fost oprit de focul artileriei A.C.Ruse care a distrus 5 care de luptă.

La ora 13, 10 tancuri inamice atacă tot sectorul Batalionul 12 Vânători de Munte și pătrunzând în poziție forțează 2 companii să se replieze.

Până în seara zilei ambele grupări restabilesc poziția numai cu mijloace proprii.

Batalionul 22 Vânători de Munte în curs de regrupare.

Satul LEȘ puternic ocupat de inamic. Cu Ordinul de câmp reocuparea sectorului în timpul nopții pe linia SÎNICOLAUL ROMÂN cota 112 ferma PÂNCOTA – pădurea MIHIȘ.

7 octombrie 1944

În cursul nopții Batalionul 22 Vânători de Munte se regroupează în rezerva Grupării la 1 km. Vest GEPIU.

În tot sectorul activitate de foc de artilerie și infanterie.

Se continuă cercetarea de luptă pentru verificarea contactului și forțarea forțelor inamice.

Bazat pe ordinul Corpului 33 A. Rus, Comandamentul Artileriei No.025 Divizia dă ordinul de recunoaștere Nr.32.252 care va fi executat de artilerie pentru identificarea dispozitivului inamic.

La P.C. sosește Comandantul Secund al Corpului 33 A.Rus Generalul Maior Similov însoțit de Comandantul Artileriei Corpului Colonelul de Gardă Tihomirov.

8 octombrie 1944

În tot sectorul aceeași activitate de foc.

Artilerie grea inamică execută concentrări asupra satului BERECHIU.

În seara zilei inamicul execută o tragere de hărțuială cu artileria grea în satul BERECHIU.

9 octombrie 1944

În cursul nopții și tot cursul zilei reacționează cu focul armelor automate și al aruncătoarelor, ca și înainte.

Prin ordinul special nr.66, se ordonă reluarea cercetării de luptă cât mai progresiv, trimițându-se două plutoane pușcași pe direcția cota 118 – TOBOLIU și ferma PÂNCOTA (cota) 124 – TĂRIAN. Recunoașterile trimise au constatat prezența inamicului pe linia de contact.

La ora 14.30, Comandantul Diviziei este chemat la corpul 33 Armată Rus, unde primește ordinul de operații nr.097, care prevede atacul asupra Oradiei.

Divizia 3 Munte, cu Regimentele 1324 și 484 Artilerie anticar rus, înaintează spre nord, cu misiunea de a curăța zona cuprinsă între calea ferată și Crișul Repede, cu două grupări: una principală, de-a lungul căii ferate, și alta în direcția ROIT-TOBOLIU.

La ora 15 Comandantul Diviziei însoțit de Șeful Biroului 3 se deplasează la BICACIU – GEPIU unde ia legătura cu Gruparea

Constantinescu în vederea atacului. Se hotărăște constituirea a 2 Grupări astfel:

- Gruparea de atac Nord Colonel Cârnu, cu Batalionul 21, 22 și 5 Vânători de Munte, Divizia 1 și 3 Aruncătoare, Regimentul 1324 A.C. și 484 A.C. / mai puțin una baterie / un Ploton, Comp. 39 A.A.

Atac pe C.F. REGELE FERDINAND – SÂNTANDREI apoi va forța Crișul Repede în legătură cu Divizia Tudor Vladimirescu.

- Gruparea de atac nr.2, Maior Clăianu cu Batalionul 6 și 11 Vânători de Munte, Divizionul 9 Aruncătoare, una baterie / R.484 A.C., un Plot.Pionieri.

Atac pe direcția ROIT-TOBOLIU- malul de Sud Crișul Repede.

Gruparea nr.3 / rezervă / Maior Novacovici cu Batalionul.12 Vânători de Munte și Batalionul 3 Pionieri Munte.

În acest sens se dă Ordinul de operație Nr.67.

În cursul nopții se execută recunoașteri spre ROIT și între ROIT și Canal.

10 octombrie 1944.

Recunoașterile au descoperit cuiburi de arme automate pe ROIT, aruncătoare la Nord ROIT și artilerie la BOTEANU.

La ora 6 Divizia este gata a trece la atac așteptând ora debarșării.

La 8 P.C.Divizie se deplasează la BICACIU în vederea începerii operațiilor.

Din cauza situației de ansamblu, Corpul de Armată, ordonă telefonic prin ofițerul de legătură, amânarea atacului și rămânerea diviziei în continuarea apărării.

Activitatea inamicului s-a manifestat prin foc mai încheștat în zona ROIT. Artileria ușoară și grea inamică a tras pe liziera satului SÂNICOLAUL ROMÂN. La Roit a fost descoperit 4 până la 6 tancuri.

Un ploton german venind din direcția ROIT către cota 118 a fost împrăștiat de focurile apărării noastre.

La ora 23, Corpul 33 Armată rus dă Ordinul Nr.098 care prevede că atacul ORADIEI MARI va începe la 11.XI.1944 ora 8.

Simultan cu Corpul 33 Inf. de la Nord atacă Grupul de tancuri și Cavaleria din Beliu.

Misiunea Diviziei conform ordinului Nr.097 din 9.X.1944.

Începutul pregătirii de artilerie la ora 7.40.

11 octombrie 1944

La ora 8 Grupările pornesc atacul conform Ordinului de Operații din 9.X.1944.

După lupte îndârjite date pentru gara LEȘ, cota 124, cota 120 și ROIT unde inamicul a dat 2 contraatacuri cu infanterie și 4-6 care de luptă.

Până la ora 16 situația se definește astfel: contraatacă de la cota 124 a fost respins, satul ROIT curățat afară de o mică rezistență la cota 99 susținută cu foc dinspre HARSANY restul liniei la 1 km. Sud MACEA – 200 m. Gara LEȘ.

Regimentul 1324 A.C. conform Ordinului 33 Armată se deplasează în sectorul Diviziei 1 „Tudor Vladimirescu”.

Gruparea Nr.2 ia 7 prizonieri, 4 unguri și 3 germani la atacul satului ROIT.

De la aceștia se identifică în fața sectorului Diviziei 4-a maghiară cu Reg.18 Inf. și Divizia 76 germană.

Drumurile complet desfundate, au îngreunat mult mișcarea artileriei, neputând urma infanteria.

Muniția de aruncătoare foarte puțină.

Pierderi mari a avut Batalionul 21 Vânători de Munte, în contraatacul de la gara LEȘ.

12 octombrie 1944

În cursul nopții se primește Ordinul Corpului 33 Armată Sovietic „Grupul de Cavalerie motorizat Pliev, a ajuns la Nord până la liziera Oradea Mare și în colaborare cu tancuri duce lupta pentru oraș. Semnal va fi racheta albă cordon.

Se va trece la înaintarea hotărâtă după cucerirea orașului Oradea Mare.

Divizia dă Ordinul de operații 68. Inamicul cu pierderi mari are în sector resturi din Regimentul 18 Inf.

Trupele aliate au înconjurat Oradea pe la Vest și Est.

Divizia 3-a Munte reia atacul în dimineața zilei de 12.X.1944 ora 8, cu misiunea de a nimici inamicul din față și a lua legătura cu Grupul aliat de la Vest ORADEA.

Grupările cu aceiași compunere afară de Gruparea Colonel Cârnu în care Batalionul 12 Vânători de Munte schimbă Batalionul 5 Vânători de Munte care rămâne rezerva Diviziei, vor ataca pe direcțiile ordonate anterior.

În zorii zilei, Gruparea Colonel Cârnu ocupă gara LEȘUL ORADIEI.

La ora 8, Grupările reiau atacul.

Gruparea No.1 Colonel Cârnu în legătură cu Divizia 1-a „Tudor Vladimirescu” respinge slabe rezistențe inamice până la ora 14, atingând linia:

1 km. Nord REGELE FERDINAND – FERMA VACII.

Gruparea Lt.colonel Wagner întâmpină rezistență serioasă în zona Ferma Tămășeu.

La ora 9.30, P.C.Divizie, se deplasează la REGELE FERDINAND.

Până în seara zilei, Gruparea Cârnău atinge Crișul Repede în zona SÂNTANDREI, pe care-l ocupă având legătura la Est cu Divizia 1-a „Tudor Vladimirescu”, iar Gruparea de Vest atinge linia TOBOLIU.

13 octombrie 1944

Corpul 33 Armată sovietic ordonă: În dimineața de 13.X.1944, Divizia va întoarce mult spre Vest și va înainta în direcția TĂRIAN - BEREK BÖZÖRMENY – CANNY, pentru a ocupa până în seara zilei linia șoseaua MEZOSZASZ – CHERESIG – APATEU.

Divizia este încadrată la Nord de Divizia 1-a „Tudor Vladimirescu”, iar la Sud de Divizia 78 Rusă.

Divizia dă Ordinul de operații No.68. Misiunea ca în ordinul Corpului 33 Armată.

Grupările cu aceeași compunere, vor începe acțiunea la ora 8, pentru ocuparea până seara a obiectivelor ordonate de Corpul de Armată.

La ora 9, gruparea Cârnău ocupă TĂRIAN și GIRIȘU DE CRIȘ.

Batalionul 12 Vânători de Munte trece Crișul și se îndreaptă spre BEREK BÖZÖRMENY, ușurând înaintarea Diviziei 1-a „Tudor Vladimirescu” care înaintează în același sector.

Batalionul 22 Vânători de Munte, atacă la stânga Diviziei 1-a „Tudor Vladimirescu”.

Gruparea Lt.col. Wagner în luptă la KERESIG.

Până la ora 19.30, Gruparea Cârnău ajunge pe liziera Sud Est BEREK BÖZÖRMENY, iar Gruparea Lt.col.Wagner ocupă CHERESIGUL și se dirijează către CHERESIG, APATEU, capturând 80 prizonieri unguri.

Rezerva Diviziei s-a deplasat la ferma notarului.

Corpul 33 Armată Rus, trimite Ordinul de operații No... din 13.10.1944, ora 21, care prevede:

Divizia va înainta în direcția Nord cu misiunea ca până la sfârșitul zilei de 14.X.1944, să ocupe linia SZENT PETERSZEG-GABORIAN.

P.C. Divizie până la ora 10, la BEREK BÖZÖRMENY, până seara la HENCIDA.

Limita din dreapta: BEREK BÖZÖRMENY – GABORIAN, ambele inclusiv.

Iar la stânga KERESIG – APATEU, exclusiv.

Iar stânga PETERSEG, inclusiv.

Începutul atacului la ora 7, 14.X.1944

**EXTRAS DIN JURNALUL ACȚIUNILOR DE LUPTĂ
AL DIVIZIEI „TUDOR VLADIMIRESCU”
PE TERITORIUL JUDEȚULUI BIHOR
(21 SEPTEMBRIE-13 OCTOMBRIE 1944)**

21
sept.
1944

În noaptea de 21 Septembrie 1944, unitățile intră în cantonamente fixate după cum urmează: Regimentul 1 Infanterie la Bucium Cerbu, Regimentul 2 Infanterie la Cărpiniș, Regimentul 3 Infanterie la Roșia Montana, Regimentul 1 Artilerie + Divizionul A.T. la Abrud, Regimentul 480 Aruncătoare la Abrud, gara Cornu.

Domnul Șef De Stat Major este chemat la C.A. pentru a primi ordine.

Regimentul 3 Infanterie în timp ce se afla în deplasare pe șoseaua Roșia – Montana – Abrud, a fost atacat de două avioane inamice.

Se ordonă unităților ca în vederea cercetării ce se va executa, Plotoanele de cercetare ale regimentelor de Infanterie, vor lucra întrunite pe Divizie, sub comanda Maiorului Instructor Brândaș, care va da misiuni. Plotoanele de cercetare se vor găsi în dimineața zilei de 22 Septembrie 1944, la podul de la intrarea Sud Cărpiniș, unde vor fi luate în primire de Maiorul Brândaș.

Divizia în deplasare pe direcția ordonată.

P.C.DIVIZIE: ABRUD

22
sept.
1944

Conform ordinului de luptă nr.28 din 21 Septembrie 1944, Divizia reia mișcarea cu începere de la orele 6.00 – 22 Septembrie 1944, în zona: Leheceni – Seliște de Vașcău.

Deplasarea se face pe două coloane. Coloana de Infanterie + Divizion din Regimentul 480 Aruncătoare, pe itinerarul: Abrud – Câmpeni – Vidra de Sus – Muntele Bihor – Poiana – Săliște de Vașcău – Cărpiniș. În această coloană unitățile au dat toate căruțele cu bagaje și materiale. Pentru etapa Abrud – Vidra de Sus, unitățile își iau căruțele necesare transportului muniției, mitralierelor, puștilor P.T.R., aruncătoarelor și bucătăriilor. Toate aceste căruțe vor fi lăsate în zona Vidra de Sus, unde sub

comanda Maiorului Andreiciuc se formează o a treia coloană ce se va deplasa pe același itinerar ca și coloana Maior Popescu. Coloana parcurge o distanță de 90 km. Pe un itinerar foarte circulat.

Până în seara zilei toate unitățile ajung în zona Vidra de Sus, unde cantonează în vederea executării etapei grele din ziua de 23 Septembrie 1944, când urmează a se trece peste muntele Bihor.

P.C.DIVIZIE: VIDRA DE SUS

23
sept.
1944

La ora 8, Divizia reia mișcarea pentru a executa în cursul zilei una dintre cele mai grele etape: trecerea peste muntele Bihor, pentru ca în seara zilei de 23 Septembrie, să se concentreze în zona Leheceni – Săliște de Vașcău, conform ordinului de luptă nr.28 din 21 Septembrie 1944.

Itinerar: Vidra de Sus – Muntele Bihor – Poiana – Săliște de Vașcău – Cărpinet.

Pe căi impracticabile, pe pante foarte grele, pandurii au învins toate greutățile drumului, ajutându-se camaraderește la transportul muniției și armamentului greu care s-a lăsat pe oameni, trecând în condiții optime grea încercare de ascensiune a muntelui Bihor și în seara zilei intră în cantonamente după cum urmează: Regimentul 1 Infanterie Leheceni, Regimentul 2 Infanterie Săliște de Vașcău, Regimentul 3 Infanterie Poiana, Regimentul 1 Artilerie Lazuri, Divizionul A.T. Vașcău, Batalionul Pionieri Leheceni, unitățile neînregimentate Săliște de Vașcău.

La orele 18, coloana hipo a Diviziei a fost atacată de 10 avioane inamice.

P.C.DIVIZIE: SĂLIȘTE DE VAȘCĂU

Pierderi: 1 ofițer rănit (Lt.Simionescu Dan)

24
sept.
1944

Conform ordinului C.A. Divizia formează eșalonul 2 al Corpului și reia mișcarea la orele 9, pentru ca în seara zilei să se concentreze în regiunea Nimăești – De Iani – Ioaniș – Beiuș.

Prin același ordin se dispune Regimentul 1 Artilerie să fie pus la dispoziția Diviziei 337.

După executarea marșului, unitățile cantonează după cum urmează: Regimentul 1 Infanterie la Ioaniș, Regimentul 480 Aruncătoare la

Beiuș, Regimentul 2 Infanterie De Iani, Regimentul 3 Infanterie Beiuș (mai puțin un Batalion + una Baterie 45 + una Baterie 76, care cantonează la Nimăești). Divizionul A.T. Beiuș. Unitățile neînregimentate Beiuș.

P.C.DIVIZIE: BEIUȘ

25
sept.
1944

Divizia continuă deplasarea în zona: Forsig – Mociar – Vintere, pentru a cucerii Oradia.

Mișcarea se face pe două coloane: Coloana nr.1 formată din Regimentul 1 Infanterie pe itinerarul: Ioaniș – Beiuș – Șuncuiuș – Uileacul de Beiuș – Farău – Săldăbajul Mic – Gînta – Mociar.

Coloana 2 compusă din Regimentul 3 Infanterie + Batalionul Pionieri + Regimentul 2 Infanterie + Divizionul A.T. pe itinerarul : Beiuș – Pocola – Vintere – Holod – Forsig.

Regimentul 2 Infanterie lasă un Batalion pe poziție la Căbești, conform ordinului C.A. (ordin special nr.30).

La orele 16, aviația inamică în număr de 8 avioane de bombardament și 4 avioane de vânătoare, atacă regiunea S.E. Mociar, unde se află Regimentul 1 Artilerie, executând un bombardament masiv, timp de 17 minute (pierderile Regimentului 1 Infanterie: 2 ostași morți, 1 ofițer rănit, un instructor sovietic rănit, 10 trupă răniți, 2 mașini Stude Baker, arse, patru mașini avariate).

Conform ordinului C.A. marșul se va continua și în cursul nopții de 25/26 Septembrie 1944, astfel că unitățile nu mai cantonează în zonele fixate și dau numai o haltă mare de două ore, urmând ca Divizia să reia mișcarea la orele 23, pentru ca înainte de ivirea zorilor să ajungă în zona: Calea Mare – Lăzăreni – Carandeni, de unde se va continua mișcarea.

P.C.DIVIZIE: HOLOD

26
sept.
1944

În noaptea de 25/26 Septembrie 1944, unitățile execută marșul și în dimineața zilei intră în cantonamente după cum urmează: Regimentul 3 Infanterie, Calea Mare - Regimentul 2 Infanterie, Lăzăreni – Regimentul 1 Infanterie, Carandeni – Regimentul 1 Artilerie, Lăzăreni (Divizionul 3 la

Holod, fără mașini) – unitățile neînregimentate Lăzăreni – Divizionul A.T. Vintere.

Conform ordinului de luptă nr.34, Divizia are misiunea ca trecând în eșalonul 1 al C.A., să ajungă în zona: Regele Ferdinand, de unde va ataca Oradia pe la S.V. Inamicul are poziții fortificate pe zona: Oradia – Salonta. Pericol aerian, permanent. Înaintarea se face pe două coloane, în direcția generală Mierlău – Regele Ferdinand, pentru a ajunge mai întâi pe linia: Șauaeu – Apateu, apoi pe linia Leș – Nojorid, ulterior Regele Ferdinand. Începerea mișcării la ora 12, Regimentul 1 Infanterie + un Ploton Pionieri înaintează pe direcția generală Carandeni – Gepiu, pentru a ajunge fără întârziere la Șauaeu, de unde va continua înaintarea la ordinul Diviziei.

Regimentul 3 Infanterie + un Ploton Pionieri + un Ploton Cercetare Chimică, înaintează pe direcția generală: Calea Mare – Apateu, pentru a ajunge fără întârziere la Apateu, de unde va continua mișcarea la ordin.

Regimentul 2 Infanterie în rezerva Corpului la Copăceni (la ora 20.30. Regimentul 2 Infanterie sosește în Vintere). Regimentul 1 Artilerie, în Lăzăreni.

Unitățile neînregimentate, Lăzăreni.

După ce regimentele s-au pus în marș și au ajuns în zona Hidișelul de Jos, se primește de la C.A. un ordin telefonic, ca până în seara zilei Divizia să intre în Oradia Mare, pe la V. În prezent se duc lupte de stradă de către Divizia 337. În conformitate cu acest ordin, toate unitățile Diviziei sunt dirijate pe o singură coloană pe șoseaua Hidișelul de Jos – Băile Felix – San Martin – Nojorid – Oradia Mare.

P.C.DIVIZIE: LĂZĂRENI

27
sept.
1944

În dimineața zilei unitățile Diviziei continuă înaintarea conform ordinului C.A. din seara zilei de 26 Septembrie 1944.

Conform ordinului de luptă nr.35, Divizia are misiunea să învâluie pe la Vest Oradia Mare, pentru a ajunge în zona Episcopia Bihor. Regimentul 3 Infanterie înaintează pe direcția: de-a lungul șoselei

Nojorid – Oradia, pentru a ajunge la colțul de N.V.Oradia Mare.

Regimentul 1 Infanterie în dreapta Regimentului 3 Infanterie pe direcția, Tac (V. San Martin) – păduricea S. Ovari – Ovari – Fabrica de cărămizi.

Regimentul 3 Infanterie la orele 14.30, se găsește călare pe șoseaua Nojorid – Oradia la 4 km. N. Nojorid, având misiunea să înainteze de-a lungul șoselei, pentru a ajunge la colțul N.V. Oradia. A întâlnit slabe rezistențe inamice.

Regimentul 1 Infanterie (mai puțin un Batalion) + una Baterie A.T. + un Ploton P.T.R. + un Ploton Pionieri, trece în linia I-a a Diviziei, la stânga Regimentului 3 Infanterie și va înainte pe direcția: Ikłod – Păduricea S. Episcopia Bihor – pentru a pune stăpânire mai întâi pe Ikłod, apoi pe Crișul repede, ulterior Episcopia Bihor, unde va ajunge în seara zilei.

Itinerarul: Regimentul se schimbă spre Tac, în urma ordinului verbal al Diviziei. Ambele unități ating linia Fabrica de Cărămizi - Cimitirul Sud Oradia Mare – Liziera S. Seleuș.

Regimentul 1 Infanterie în zona Tac, a fost violent bombardat de aviația inamică, având pierderi însemnate în oameni, cai și materiale.

P.C.DIVIZIE în dimineața zilei se mută la Hidșelul de Jos unde fără a se instala se deplasează imediat la marginea N. Felix Băi.

La orele 16, se produce un contraatac inamic, în dreapta dispozitivului Diviziei (Rontău), în sectorul Diviziei 337 (în sectorul Regimentului 29 Infanterie), care cedează și se retrage pe linia: liziera E. Păduricea Bradi, descoperind flancul drept al Diviziei.

Contraatacul inamic ajunge până aproape de P.C. Divizie, care în urma acestor împrejurări se mută la marginea de S. Felix Băi, unde din elemente compuse din unitățile neînregimentate se organizează apărarea apropiată a P.C.

La orele 16, în timpul contraatacului inamic sosesc la P.C.Divizie, Șeful de stat Major al Diviziei 337, pentru coordonarea operațiunilor.

28
sept.
1944

Regimentul 2 Infanterie care la ora 21, se găsea în marș prin Hidișelul de Jos, trebuia conform ordinului C.A. să intre în dispozitiv la V. De Regimentul 3 Infanterie. C.A. cu mare greutate aprobă ca Regimentul 2 Infanterie să intre în apărare la flancul drept al Diviziei.

În noaptea de 28/29 Septembrie 1944, unitățile pe același loc ca în seara de 27 Septembrie 1944. Deasemeni se instalează un dispozitiv de apărare și Regimentul 2 Infanterie mai puțin un Batalion care era în apărare la Căbești, iar o Companie din Batalionul 2, conform ordinului din Batalionul 2, conform ordinului Corpului 33 Armată, la paza P.C.Corpului.

Divizionul 3 Artilerie a rămas la Holod din lipsă de mașini.

În dimineața zilei, se simt pregătiri intense din partea inamicului, în vederea atacului care se declanșează cu violență către ora 9, pe direcția șoselei Hidișelul de Jos în flancul stâng al Regimentului 2 Infanterie și pe direcția Haeu – Cordău. În timpul acesta sosește un colonel de la Brigada 6-a Moto, din dreapta Diviziei, pentru coordonarea acțiunii și a face legătura cu Divizia la Română „Tudor Vladimirescu”.

Atacul inamic progresa și resturile din Divizia 337 și Brigada 6-a Moto, sunt scoase din poziție și se retrag în debandadă, antrenând în retragere Regimentul 2 Infanterie și elementele care făceau paza P.C.Divizie. forțele inamice atacatoare sunt evaluate la 4-5 Batalioane sprijinite de cca. 25 care de luptă de diferite mărimi și sunt susținute de aviație de asalt și bombardament.

P.C.Divizie aflat sub focul tancurilor, aviației și Infanteriei chiar, se deplasează la Cordău. În timp ce Regimentul 2 Infanterie și Divizia 337 Infanterie, se retrage, Comandantul Regimentului Lt.col. Buzoianu, moare eroic.

Regimentul 2 Infanterie și resturile din Divizia 337, care se retrag sunt oprite cu mare greutate și barează comunicația spre Hidișelul de Jos, la înălțimea satului Cordău. Domnul colonel Telcu, Șeful de Stat Major, personal trece pe șosea și oprește fugarii, trimițându-i pe poziție. În timpul acesta este grav rănit de aviația inamică care ataca

intens șoseaua, pe care se afla coloane de căruțe sovietice și Române, cauzându-le mari pierderi.

P.C.Divizie se mută la Cordău, provizoriu de unde luându-se legătura cu unitățile, se ordona Regimentului 1 Infanterie să reziste la încercuire.

Regimentul 3 Infanterie raportează că a fost atacat de cca. Un Batalion nemțesc sprijinit de 3 tancuri din direcția N.V. Oradia și rezistă pe vechea poziție. În după amiaza zilei, Divizia se fală pe poziție cu Regimentul 3 și 1 Infanterie în întregime, resturi din Regimentul 2 Infanterie și Divizionul 1 și 2 Artilerie.

Către orele 18, șeful Secției I-a Operații – Maiorul Olteanu, primește ordin de la domnul Comandant al Diviziei, colonelul Cambrea, să meargă la Regimente, pentru a vedea care este situația (Regimentului 1 și 3 Infanterie) și eventual să le retragă de pe actualele poziții la cca. 1 km. Spre S. Această schimbare de poziție nu a convenit Comandantului Regimentului 1 Infanterie, pe motivul că săpăturile erau deja făcute și propune să fie retras pe linia Nojorid, pădurea N.Apateu. Șeful Secției Operații, se întoarce la Comandantul Diviziei, pentru a raporta propunerea Comandantului Regimentului 1 Infanterie și a primi hotărârea în privința retragerii Regimentului 1 și 3 Infanterie.

La orele 19, carele de luptă inamice se infiltrează, în spatele Regimentului 1 Infanterie, în direcția Cihei, atacă poziția Divizionului de Artilerie al Maiorului Ghitescu, pe care îl distruge. (În timpul nopții artileristii au reușit să scoată 2 tunuri).

Către orele 20, Regimentul 1 Infanterie din proprie inițiativă se retrage de pe poziție, lăsând flancul drept al Regimentului 2 Infanterie descoperit, fără a anunța acest regiment de mișcarea pe care o face și se regroupează în jurul localității Nojorid, cu fața spre Est, astfel că în momentul când Șeful Secției Operații raportează Comandantului Diviziei, se primește și raportul Regimentului 1 Infanterie, că s-a retras.

S-a raportat situația C.A. Corpul de Armată însă nu aprobă această repliere și se ordonă Regimentului 1 Infanterie prin radio, să treacă pe vechea poziție. Ordinul dat prin radio este dublat prin

trimiterea Șefului Secției Operații, din nou la regiment 1 Infanterie, pentru a-l readuce pe vechea poziție.

P.C.DIVIZIE: APATEU

29
sept.
1944

În zorii zilei, Regimentul 1 Infanterie, reocupa vechiul dispozitiv. În timp ce execută această operațiune, în dreptul păduricei N.V.Ciheii, este atacat în flancul drept de cca. 12 care grele și mai multe tanchete, Comandantul Regimentului 1 raportează că nu mai poate stăpâni situația, unitatea sa fiind împrăștiată. Inamicul interceptează șoseaua și ajunge la Nojorid, cazând astfel în spatele Regimentului 3 Infanterie.

În tot acest timp, unitățile Diviziei au dus lupte crâncene cu tancurile și cca un regiment de Infanterie inamic, sprijinit de aviația de asalt și vânătoare.

Regimentul 1 Infanterie se retrage în dezordine.

O grupă de 30 de tancuri grele și mijloci, s-au strecurat în direcția Nojorid, pătrunzând în spatele Regimentului 3 Infanterie, care de asemenea s-a retras în direcția 1 km. E Kișirid. În cursul zilei tancurile inamice au pătruns în satele Nojorid și Leș, pe care le-a ocupat. Cu mici grupuri din Regimentul 3 Infanterie, se reușește restabilirea unui dispozitiv până în seara zilei, cu care se apără satele Apateu și Kișirid. Regimentul 2 Infanterie, în rezerva Diviziei, în pădurea de la Cota 190 (sud est Kișirid).

P.C.Divizie, în zorii zilei se muta din satul Apateu, la 1 km. Vest Apateu, în cazemate, iar la orele 19, la Șauaeu.

În cazemate pentru noaptea de 29/30 septembrie 1944, rămâne pentru legătura cu unitățile, Maiorul Gavrilescu și căpitanul Tulea.

În tot timpul zilei, ofițerii din Statul Major procedează la adunarea fugarilor și la reorganizarea unităților.

30
sept.
1944

În noapte de 29/30 septembrie 1944, se primește ordinul C.A., pentru apărarea poziției actuale. Înaintarea inamicului fiind oprită, se

continuă adunarea și regruparea fugarilor. Unitățile se organizează pentru apărare pe linia: Regimentul 1 Infanterie: pădurea 1,1/2 km. N. Apateu – N.V. marginea Apateu, până la liziera Est Kişirid.

Regimentul 3 Infanterie: marginea S.V. Apateu și marginea de Nord Păușa.

Regimentul 2 Infanterie cu un efectiv de 180 oameni, ocupa linia 1 km. Nord Est Cordău.

Se ordona Batalionului 1 din Regimentul 2 Infanterie (rămas la Căbești), să se deplaseze imediat, în două etape la Divizie în satul Şauaeu.

La orele 12, Regimentul 1 Infanterie ocupă satul Kişirid.

Comandantul Diviziei hotărăște: cu rămășițele Regimentului 3 Infanterie în seara zilei să ocupe linia: marginea Nord Kişirid – marginea Nord pădurea 2 km. Vest Kişirid. Până la orele 19, se realizează următorul dispozitiv de apărare: Regimentul 3 Infanterie apără sectorul: satul Kişirid – drumul de care din spatele pădurei – satul Păușa cu linia principală pe liziera de Nord a satului și pe creasta militară a înălțimei de la Vest (în legătura dreaptă cu Brigada 2-a Moto).

Regimentul 1 Infanterie pe linia cazematelor Vest Apateu (Kişirid).

Regimentul 2 Infanterie se regroupează, schimbă poziția, ocupă poziția pe Cota 190 și trece în rezerva Diviziei. La dreapta Diviziei 337.

Domnul Comandant al Diviziei a adunat în seara zilei Comandanții de unități, instructorii lor și loțiitori lor pentru munca de educație, pentru comunicări de ordine în vederea stragerii fugarilor și punerea Diviziei în ordine. La orele 23, se da ordinul de luptă nr.36.

Inamicul în apărare pe satul Leș și în fața satului Kişirid. Divizia vremelnic în apărare în sectorul: șantul A.T. (Vest Apateu) pădurea Vest Kişirid (exclusiv) – Şauaeu.

La dreapta Diviziei 337, la stânga Brigada 2-a Moto.

Regimentul 2 Infanterie în rezerva Diviziei. Artilerie grupată într-o singură grupare, sub comanda Lt.col.Petrini. În tot cursul zilei, au fost observate personal de Comandantul Diviziei, mișcări

de tancuri, mașini cu trupe, Artilerie motorizate și Infanterie de la Oradia Mare, spre Nojorid și Leș.

P.C.DIVIZIE: ȘAUAEU

1
oct.
1944

Unitățile Diviziei în apărare pe aliniamentul din ziua de 30 septembrie 1944. se organizează la teren și se execută lucrări de sapă. Statul Major al Diviziei prin organele sale, continuă adunarea fugarilor, reguparea și trimiterea lor la unități.

La orele 16, inamicul ataca puternic din direcția Nojorid în sectorul Regimentului 3 Infanterie, care părăsește poziția și se împrăștie. Se reușește totuși cu mare greutate, regruparea a două batalioane, care se mențin pe poziție, Regimentul se regroupează pe liziera de vest a pădurii Nord Șauaeu. Ofițerii din Statul Major al Diviziei, au fost trimiși pe câmp, pentru adunarea fugarilor din Regimentul 3 Infanterie.

La orele 19, în urma ordinului primit de la C.A. se face cunoscut că Divizia I-a Română, face parte din Armata 6 Blindată (Armata de Gardă Stalingrad), cu care urmează să se acționeze în ziua de 2 Octombrie 1944.

În urma atacului inamic și a replierii Regimentului 3 Infanterie, inamicul al orele 22.30, ocupă satele Păușa și Kișirid.

La orele 23 se primește ordinul C.A. pentru atacul din ziua de 2 Octombrie 1944.

În același timp sosește în satul Șauaeu, o unitate de care de luptă (Brigada 22 Tancuri). Comandanții unității blindate iau contactul cu Statul Major al Diviziei pentru stabilirea planului de operațiuni.

În cursul zilei Domnul Comandant al Diviziei, a fost la C.A. pentru a raporta situația Diviziei și a primi ordine. În timp ce se reîntorcea la Divizie pe șoseaua Husasău – Miersig, a fost grav rănit în urma unui bombardament de Artilerie inamic. Comanda Diviziei până la vindecarea domnului Comandant o preia Domnul Lt.col.Haupt.

P.C.DIVIZIE: ȘAUAEU

2
oct.
1944

La ora 1.00 se transmite unităților ordinul de luptă nr.37 din 1 Octombrie 1944.

1/. Inamicul apără puternic Oradia Mare, urmărind și contraatacând Corpul 33 Sovietic.

2/. Divizia 1-a Română împreună cu Brigada 22 tancuri, atacă pe direcția: Păușa – Kișirid – Nojorid – Fisler – pădurea N.V. Oradia Mare, pentru a pune stăpânire mai întâi pe șoseaua Nojorid – Leș, apoi în colaborare cu Corpul 33 Armată și Brigada 6-a tancuri, să ocupe Oradia Mare.

La dreapta atacă Divizia 337 Infanterie, cu brigada 6-a tancuri, pe direcția generală Cordău – Oradia.

La stânga brigada 22 tancuri pe direcția generală: Leș – Sant Andrei – Sant Ion.

Hotărârea: Urmând brigada 22 tancuri, atacă cu Divizia pe 2 eșaloane.

Regimentul 2 Infanterie atacă pe direcția: Păușa – Liziera V.Kișirid, pornind după brigada 22 tancuri, imediat ce a fost depășit.

Regimentul 3 Infanterie atacă pe direcția: Cota 190 – Kișirid – Nojorid, urmând după brigada 22 tancuri, în dreapta Regimentului 2 Infanterie, după cucerirea satului Kișirid.

Regimentul 1 Infanterie în eșalonul 2 al Diviziei, urmează după Regimentul 3 Infanterie, imediat după cucerirea satului Kișirid.

La orele 3, comandanții Brigăzii 22 tancuri sub conducerea Maiorului Niculescu, Șeful Secției 2-a, pleacă la Regimentul 2 Infanterie, pentru a lua legătura cu Comandantul Regimentului.

În zorii zilei brigada 22 tancuri, atacă în direcția Miersig, apoi spre Leș, în apropierea căruia a ajuns în dimineața zilei.

La orele 16.30, Regimentul 2 Infanterie, atacă satul Păușa, în legătură cu acțiunea Brigăzii 22 tancuri. Operațiunile sunt îngreunate din cauza ploii. În timpul atacului 20 de avioane inamice, bombardează sectorul Regimentului 2 Infanterie.

Regimentul 1 și 3 Infanterie nu acționează și rămân pe vechiul dispozitiv.

În noaptea de 1/2 Octombrie 1944, compania de Pistoale automate din Regimentul 2 Infanterie, pleacă la dispoziția Brigăzii 22 ca desanți, pentru acțiunea în direcția Miersig - Leș

P.C.DIVIZIE: ȘAUAEU

3
oct.
1944

În cursul nopții de 2/3 Octombrie 1944, inamicul acționează în sectorul Diviziei, cu rare focuri de Artilerie și arme automate. La orele 10, Regimentul 2 Infanterie, ataca satul Leș, susținut de carele de luptă. Din cauza rezistenței puternice a inamicului, atacul s-a oprit la 700 metri Sud, liziera satului Leș. La orele 13, începe atacul Regimentului 3 Infanterie, după o pregătire de Artilerie de 10 minute în direcția V. Nojorid.

Regimentul 3 și 1 Infanterie progresează și ajung la șosea. Regimentul 1 Infanterie, ajunge la liziera satului Nojorid. Regimentul 2 Infanterie, se oprește din cauza focului puternic. În timp ce Regimentul 1 Infanterie a ajuns la liziera satului Nojorid, inamicul contraatacă puternic susținut de 12 care și Regimentul se retrage pe poziția de unde a pornit atacul în dimineața zilei.

Regimentul 3 Infanterie rămâne pe linia atinsă.

Se dă ordin Batalionului Maior Coman din Regimentul 2 Infanterie, să se regrupeze din zona Cotei 190 și să se dispună în apărarea satului Kișirid.

Operațiunile sunt mult îngreunate din cauza ploii care a durat toată ziua.

P.C.DIVIZIE: ȘAUAEU

4
oct.
1944

În cursul nopții de 3 /4 Octombrie 1944, Regimentul 2 Infanterie trimite o cercetare, pentru a verifica prezența inamicului în satul Leș. Inamicul a reacționat violent cu foc de arme automate și aruncătoare. În sectorul unităților în restul timpului, rare focuri de aruncătoare și arme automate. La orele 4, se ordonă Batalionului Coman din Regimentul 2 Infanterie, că face parte efectiv din Regimentul 3 Infanterie, care are ordin să se replieze pe liziera N.V. pădurea din fața satului Kișirid, unde se organizează la teren până la ziuă. La orele 9.30 se ordonă Regimentului 2 Infanterie, să se deplaseze din marginea pădurei, în satul Păușa, unde va cantona, asigurând siguranța satului și asigurând legătura telefonică cu P.C.Divizie.

Regimentul 2 Infanterie în cursul zilei, organizează și apără o nouă poziție, în legătură cu brigada 22 tancuri, pe linia: liziera pădurea S.V. Leș, până la șoseaua Salonta – Oradia, unde începe drum de care spre Pankota și apoi 1 km. S. De acest drum.

Regimentul 1 Infanterie între Kișirid – Apatou, Batalionul Coman, pe satul Kișirid.

Efectivele cu care Divizia ocupă această poziție, sunt următoarele:

- Regimentul 1 Infanterie 717 oameni;
- Regimentul 2 Infanterie 434 oameni;
- Regimentul 3 Infanterie 641 oameni;
- Batalionul Maior Coman 380 oameni.

În cursul zilei, inamicul nu a întreprins acțiuni active. Focuri rare de puști mitraliere, aruncătoare și Artilerie, din direcția Nojorid.

La orele 21, sunt convocați la P.C.Divizie, Comandanții de unități și locuitorii lor pentru munca de educație. S-au dat instrucțiuni pentru reorganizarea unităților, reglementarea evacuărilor, controlul efectivelor spatelui și înființarea unui cordon de poliție, pentru a prinde pe fugari.

P.C.DIVIZIE: ȘAUAEU

5
oct.
1944

În timpul nopții de 4/5 Octombrie 1944 și în cursul zilei, inamicul a acționat cu focuri rare de arme de Infanterie și Artilerie. În regiunea S.E. și S.V. liziera satului Nojorid, s-au identificat patru care de luptă inamice îngropate. Lucrări de sapă de-a lungul șoselei E.Nojorid și Leș. După informațiile luate de la un prizonier, în Nojorid se află aproximativ, 800 unguri, 100 nemți și 15 auto tunuri. Pentru ca și Regimentul 1 Infanterie să se poate reorganiza, se ordonă ca Regimentul 3 Infanterie să ocupe dispozitivul Regimentului 1 Infanterie. În seara zilei, această schimbare se execută, Divizia având unitățile în apărare în felul următor: Regimentul 3 Infanterie cu un efectiv de 641 oameni, în intervalul dintre Apatou și Kișirid, cu frontul spre N.

Batalionul Coman cu un efectiv de 433 oameni, pe liziera N. Kișirid.

Regimentul 2 Infanterie, efectiv 409 oameni, de la cotul drumului de care, pe liziera N.V. a pădurei de la S.E. Leș, cu frontul spre N.V.

Între Batalionul Coman și Regimentul 2 Infanterie este un gol de 2 km. Care din cauza lipsei de oameni și a mijloacelor de foc, nu se poate acoperi.

Regimentul 1 Infanterie, efectiv 715 oameni, în Păușa pentru reorganizare.

La orele 19, aviația inamică recunoaște dispozitivul de luptă al Diviziei.

P.C.DIVIZIE: ȘAUA EU

6
oct.
1944

În cursul nopții de 5/6 Octombrie, inamicul acționează cu focuri rare de arme automate, aruncătoare și Artilerie grea. La ora 3.30 se primește ordinul pregătit de luptă al C.A., în vederea operațiunilor ce se vor executa, în cursul zilei de către unitățile din stânga Diviziei. Se ordona ca Divizia să țină o apărare dâră pe aliniamentul atins. Din stânga unităților vor ataca pe direcția Skal Comandi, cu misiunea de a ajunge către seară în această regiune.

Divizia, va pregăti un detașament mobil, care va fi trimis în direcția: încrucișarea de diguri N.Crișul Repede – Diani, cu misiunea să treacă Crișul Repede.

Pentru restul unităților se va da ordin suplimentar. În acest scop se ordonă Regimentului 1 Infanterie să pregătească și să trimită la P.C. Regimentului 2 Infanterie o Companie de pistolari întărită.

La orele 15.15 se dă ordinul de luptă nr.38.

Inamicul ocupă înălțimile N. Apateu – S. Nojorid și satul Leș. Unitățile Diviziei apără aliniamentul: Regimentul 2 Infanterie: Liziera N.N.V. a pădurei S.Leș – Batalionul Coman pe liziera N. A satului Kișirid. Regimentul 3 Infanterie spre E. Kișirid N.V. Apateu.

Regimentul 1 Infanterie, în rezerva la Păușa.

P.C.DIVIZIE: ȘAUA EU

7
oct.
1944

În cursul nopții de 6/7 Octombrie 1944, inamicul a încercat o apropiere de dispozitivul

Regimentului 2 Infanterie, păstrând contactul strâns cu această unitate și acționând violent cu focuri de arme automate și trageri de aruncătoare și Artilerie. S-a observat, în sectorul inamicului, lucrări de sapă, minări și construcții de rețele de sârmă ghimpată. Aviația inamică execută zboruri de recunoaștere.

P.C.DIVIZIE: ȘAUAEU

8
oct.
1944

În timpul nopții de 7/8 Octombrie 1944, inamicul acționează prin trageri de arme automate și Artilerie.

Restul zilei rare focuri de arme automate și Artilerie. La orele 12, sunt convocați la P.C.Divizie, Șefii de State Major, pentru comunicări de ordine. În acest timp sosește la P.C. un general din comandamentul Armatei, pentru a se informa asupra situației.

P.C.DIVIZIE: ȘAUAEU

9
oct.
1944

În cursul nopții de 8/9 Octombrie 1944, unitățile trimit câte o grupă pentru a preciza forța inamicului. Grupa trimisă de Regimentul 2 Infanterie s-a apropiat până la 20 de metri de linia inamicului, care executa lucrări de sapă.

Incursiunea organizată de Regimentul 1 Infanterie, care s-a înapoiat fără rezultat, fiind primită cu focuri vii de arme automate din partea inamicului de la S. De marginea satului Leș.

În seara zilei de 8 Octombrie 1944, se ordona Regimentului 2 Infanterie, să organizeze în zorii zilei de 9 Octombrie 1944, o cercetare de luptă pe direcția satului Leș. Acțiunea va fi sprijinită de Artilerie.

La ora 4.45, Artilerie începe executarea tragerilor de pregătire. Regimentul 2 Infanterie acționează cu o Companie, care a înaintat 800 de metri. Când compania a ajuns la 150 metri de liziera S. Leș, a fost primită cu foc viu de arme de Infanterie și Comandantul Regimentului a hotărât să retragă compania, cercetarea atingându-și scopul. Rezultatul cercetării se raportează imediat la C.A.

La orele 11.00, în prezența ofițerilor din Statul Major al Diviziei, Domnul Lt.col.Haupt, prezintă pe noul Șef de Stat Major, Domnul Lt.col.Badea, de la Regimentul 1 Infanterie. În locul

D-sale, comanda Regimentului 1 Infanterie o ia domnul Lt.col.Herescu.

Conform ordinului primit de la C.A. la orele 12.30 se dă ordinul pregătit de luptă nr.39, în vederea operațiunilor pentru cucerirea satului Leș. Operațiunea urmează să fie executată astfel:

Regimentul 2 Infanterie va ataca satul Leș, în legătura cu Divizia 3-a Vânători de Munte. Atacul va fi precedat de o pregătire Artilerie.

Domnul Comandant al Diviziei (Lt.col.Haupt) a fost chemat la C.A., iar la reîntoarcere comunică că atacul pentru cucerirea satului Leș, urmând ca operațiunea să se execute cu începere de la orele 6.00 – 10 Octombrie 1944, în care scop se dă ordinul de operație nr.40. conform acestui ordin, Divizia are misiunea să înainteze de-a lungul șoselei Leș – Oradia, pentru a curăța partea de V. Oradia și apoi a ajunge la linia: Săldăbajului de Munte – Kiskut.

P.C.DIVIZIE: ȘAUAEU

10
oct.
1944

În cursul nopții de 9/10 Octombrie 1944, Regimentul 1 Infanterie a organizat o incursiune pe direcția marginea satului Leș. Fiind primită cu foc se înapoiază fără rezultat. Batalionul Coman de pe Kisirid, a fost schimbat printr-un Batalion din Regimentul 1 Infanterie.

Conform ordinului C.A. acțiunea prevăzută în ordinul de operație nr.40, nu se execută până la noi ordine. La orele 13.30, două avioane inamice fac sboruri de recunoaștere din direcția Nojorid spre Apeateu pădure.

Peste zi inamicul execută rare bombardamente de Artilerie de diferite calibre, aruncătoare și focuri de arme automate.

P.C.DIVIZIE: ȘAUAEU

11
oct.
1944

În cursul nopții de 10/11 Octombrie 1944, conform ordinului C.A. se dă ordinul de luptă nr.41, pentru cucerirea satului Leș și Nojorid. La orele 7.40, după o pregătire de Artilerie de 20 de minute, unitățile Diviziei pornesc la atac. Divizia atacă cu Regimentul 1 și 2 Infanterie în eșalonul 1. La

începutul atacului, inamicul acționează cu foc slab de Artilerie și arme automate. La ora 8.30, Regimentul 1 Infanterie ajunge la încrucișarea drumurilor de care de la 1,1/2 km. Din fața satului Nojorid. Regimentul 3 Infanterie împinge Batalionul 2, înainte pentru a păstra legătura cu Regimentul 1 Infanterie. În timpul acesta Pionierii din Batalionul de Pionieri cercetează colțul S. A satului Leș și șoseaua Leș - Nojorid, în vederea deminării acestor puncte.

La ora 12.50, Comandantul C.A. comunică: Flancul stâng al Corpului a ieșit la Borș. În urma acestei situații. Comandantul Diviziei hotărăște cucerirea satului Nojorid.

Inamicul reacționează cu foc puternic de arme automate și aruncătoare din satul Leș și din colțul S.E.Nojorid.

Regimentul 2 Infanterie intră în satul Leș și duce lupte pentru curățirea satului. Până la orele 16.00, Regimentul 1 Infanterie interceptează șoseaua Leș – Nojorid. E primit cu foc puternic de Infanterie de pe marginea S. A satului Nojorid.

La orele 17.30, situația este următoarea: Regimentul 1 Infanterie pe liziera S.V. a satului Nojorid, gata pentru a manevra satul. Regimentul 2 Infanterie în satul Leș duce lupte pentru curățirea satului și respinge contraatacurile inamicului. Regimentul 3 Infanterie în dreapta satului Nojorid, gata a manevra satul.

La orele 18, se hotărăște ca Divizia să rămână pe aliniamentul atins.

P.C.DIVIZIE: ȘAUAEU

12
oct.
1944

În cursul nopții de 11/12 Octombrie 1944, unitățile Diviziei se găsesc pe aliniamentul atins în seara zilei de 11 Octombrie 1944, dispuse în felul următor: Regimentul 3 Infanterie, la 2 km.V.Nojorid, Regimentul 1 Infanterie pe pantele de V. Și N. A cotei 151 S. Nojorid – Regimentul 2 Infanterie cu linia 1-a pe pantele S.E. și S.Leș, în rezerva Diviziei. În cursul nopții inamicul a executat violente trageri cu arme automate, aruncătoare și Artilerie, din direcția Nojorid – Oradia. La orele 2, se dă ordinul de luptă nr.42, prin care se ordonă reluarea

înaintării în direcția Oradia, luarea legăturilor cu unitățile de tancuri Sovietice și a ocupa Oradia.

Comandantul Diviziei hotărăște blocarea inamicului în satul Leș și continuarea înaintării către Oradea.

Conform informațiilor primite de la C.A. inamicul este încercuit de tancurile și cavaleria Armatei roșii, care se găsesc în S. Și E. Oradia. Caută ieșire în toate părțile, dezorientat și în panică. În scopul de a mări această panică în rândurile inamicului, se ordonă Căpitanului Chiru, Comandantul Companiei de Cercetare, să organizeze două grupe care să fie trimise în zona: S.Bradi, să organizeze puncte de panică atacând cu focuri elementele și fracțiunile inamice, punându-i în derută, grăbind astfel înfrângerea inamicului.

La orele 3.30, aceste grupe au plecat pentru executarea ordinului.

Conform ordinului C.A. mișcarea Diviziei începe la ora 8.00.

Se ordonă Regimentului 1 și 3 Infanterie, pentru a trimite câte o patrulă ca să constate valoarea și prezența inamicului. La ora 18.15 se comunică următoarele Regimentului 1 și 3 Infanterie:

„Din informații sigure, în zona Nojorid și de la Nord, inamicul nu mai prezintă nici o rezistență serioasă.

Ambele unități să împingă pe direcțiile date, pentru a recunoaște Nojoridul. În caz că inamicul opune rezistență să se raporteze pentru a relua acțiunea cu sprijin de Artilerie. Mușcarea este în special favorizată de această ceață din dimineața zilei.

Unitățile înaintează fără a întâmpina rezistență din partea inamicului, care după toate indiciile s-a retras.

La orele 16.30 se ordonă unităților să se încoloneze și să înainteze cu măsurile de siguranță necesare, direct la Oradia.

Inamicul a rupt contactul și s-a retras. Regimentul 1 și 3 Infanterie continuă înaintarea energic pe direcțiile date, strângând dispozitivul. Compania de Cercetare se pune direct în mișcare pe direcția Nojorid – Oradia Mare precedând

batalioanele din primul eșalon. Batalionul Cpt.Ivan se mișcă la ordinul Diviziei – Regimentul 1 și 3 continuă înaintarea către Oradia, fără oprire, fără grijă de alinieri. Formațiuni strânse de apropiere.

Artilerie deplasează imediat un Divizion, în măsură a sprijini înaintarea unităților – Regimentul 2 Infanterie, lichidează inamicul de la Leș, după care se grupează în zona Nojorid. La orele 12.40, satul Leș este lichidat.

În timpul înaintării spre Oradia, cpt.Tulea din Statul Major al Diviziei, mergând în fruntea Companiei de Cercetare, a fost grav rănit (la câteva zile, moare în urma rănilor primite la Batalionul Sanitar).

Până în seara zilei, unitățile intră în Oradia.

P.C.DIVIZIE: ORADIA MARE

13
oct.
1944

La ora 3, C.A. ordona ca Divizia să se deplaseze spre Vest, pe itinerarul: Oradia Mare – Sant Andrei – Tărian – Girișul de Criș – Cota 101 – Bereg Besermani – Kereș Segapatiu – Mezosas.

Se dă ordinul de luptă nr.44 și Divizia se pune în marș cu Regimentul 2 Infanterie în avangardă. În timpul înaintării, atvangarda Regimentul 2 Infanterie a ajuns în contact cu inamicul, care a opus o ușoară rezistență la S.E. de Bereg Besermani – Diani – podul peste Criș – Cota 101 de la C.F.Bord Toboliu și în zona Est Bereg Besermani.

La orele 12.30, inamicul în apărare pe malul Nd.Vest Criș, călare pe drumul spre Cota 101.

Regimentul 2 Infanterie susținut de Artilerie, atacă cu un Batalion și compania pistoale automate, manevrează pe la Est Girișu de Criș spre est Biani. În cele din urmă inamicul cedează și Regimentul 2 Infanterie trece Crișul. La orele 14, se ajunge la 800 metri Bereg Besermani.

Regimentul 1 Infanterie la Tărian, Regimentul 3 Infanterie în Girișu de Criș.

La orele 20, se primește ordinul C.A. prin care se face cunoscut că Divizia face parte din Armata 7-a Gardă. La orele 21, se primește ordinul de luptă al C.A. în urma căruia se va da ordinul de

luptă nr.45 și sunt convocați la P.C. în vederea acțiunea din ziua de 14 Octombrie 1944.

P.C.DIVIZIE: SÂNT ANDREI

14
oct.
1944

Conform ordinului de luptă nr.45, cu începere de la ora 1, unitățile Diviziei se pun în mișcare pe direcția generală Nord, pentru ca în cursul zilei să ajungă pe linia: Pociai – Estar – Hentida.

Deplasarea se face pe două coloane. Coloana de Vest: Girișu de Criș – Bereg Besermani – Bihar Kerestes – Boit – Cosuter – Hentida.

Coloana Est: Tărian – Artand – Bede – Nad Kereki – Nad Maria – Korhanikert – Pociai.

Regimentul 2 Infanterie pe itinerarul: Bereg Besermani – Bihar Kerestes – Bede – Nad Kereki – Nad Maria – Andor – Estar.

Înaintarea se face foarte greu, trecerea peste Crișul Repede fiind îngreunată din cauza podului stricat, a întunerului și adâncimea apei.

Inamicul opune rezistență restrângându-se spre nord pe o poziție dinainte pregătită pe malul de Nord al râului Beretau, având ariergărzi pe malul de Sus al râului. La ora 7,30, P.C.Divizie se deplasează de la Sânt Andrei la Tărian, de unde la 14,30, se deplasează la Bede.

Unitățile înaintează și la orele 15.15, se ordonă următoarele: Regimentul 3 Infanterie + Compania Cercetare, ocupă Hentida și rămâne în apărare la Nord Hentida. Artileria în măsură a sprijini acțiunea Regimentului 3 Infanterie. Câte o secție de 76 mm. Barează comunicațiile Est și Vest Hentida. Regimentul 1 Infanterie la Sud de canal, barează comunicația care vine spre Cota 104, comunicația și C.F. care vine de la Pociai spre Sud. Regimentul 2 Infanterie mai puțin Batalionul Coman, va ocupa Chiș Maria barând comunicația ce trece peste canal. Artileria va intra în dispozitiv, în măsură a sprijini apărarea Regimentului 1 Infanterie, care împinge recunoașteri în satele Estar și Pociai.

La orele 16, se ordona Batalionului Coman, din Regimentul 2 Infanterie, să se deplaseze în Boit, unde urmează să treacă în rezerva Diviziei. De asemenea se ordona Batalionului Pionieri care amenajează trecerile: la Tărian să înceteze lucrul și să se deplaseze la Boit.

La orele 20.30, Regimentul 3 Infanterie raportează că a ocupat satul Hentida și organizează apărarea circulară a satului. În acest timp a fost atacat de trei ori de infanteria susținută de tancuri. Se menține pe poziție. În cursul luptelor a distrus patru tancuri inamice. Pentru întărirea Regimentului 3 Infanterie, se pune la dispoziția acesteia o Companie și un Ploton A.T. 45 mm. din poziția Batalionul Coman, deasemenea i se pune la dispoziție și Compania de Cercetare, care s-a regrupat la S.Est de sat.

Regimentul 2 Infanterie, în eșalonul 2 al Diviziei, se găsește la Nad Kereki, cu misiunea de a atinge Nad Maria, pe care îl ocupă până la orele 22.25.

Ajuns aici i se ordonă să rămână strâns grupat pe loc, în vederea unei noi misiuni. Pentru noaptea de 14/15 Octombrie 1944, se hotărăște menținerea liniei atinse de Regimentul 3 Infanterie, iar Regimentul 1 Infanterie să se instaleze în Nad Maria, deoarece Regimentul 2 Infanterie a primit ordin să depășească Regimentul 3 Infanterie.

P.C.DIVIZIE: BOIT

**SURSA: Arhivele Militare Române, fond 540 crt.13, p. 11-22
Jurnal alcătuit de: lt.col. Dobrescu I., din partea Șefului de stat major
și Cpt. Gheorghiu Silviu , din partea Biroului 3 Operații**

4

Arestări, Expluzări – extrase

...Declarația lui Drâmba Alexandru din localitatea Girișul Negru referitoare la arestarea sa fără motiv de către o patrulă de jandarmi maghiari... Tot atunci au mai fost arestați încă 19 inși de către aceleași autorități după care au fost transportați cu trenul în localitatea Lokoshaza – Curtici și de acolo expulzați în România. Bunurile acestora au fost vândute prin licitație la primăria Aleșd.

SURSA:
Arhivele Naționale Direcția Județeană Bihor,
(în continuare, ANDJBh.)
fond Legiunea de Jandarmi Bihor,
înv.32, dos.47/1941 f.2234-2235

5

Cererea personalului Judecătoriai rurale Ceica din 19 noiembrie 1944, înaintată Curții de Apel Arad prin care solicită ajutoare materiale, ca urmare a devastării și jefuirii gospodăriilor lor de către trupele germane și maghiare în intervalul de timp de la 13 septembrie 1944 – 30 septembrie 1944.

În cererea menționată se arată că „Bunurile funcționarilor publici evacuați, au devenit astfel o pradă, pe care trupele de incursiune s-au grăbit să și-o însușească și să o transporte”.

„Aceste trupe au devastat locuința d-lui Dr. Iuliu Boțan, judecător-șef al judecătoriai de pace rurală Ceica, din județul Bihor și l-au jefuit de tot ce au găsit mai de preț în locuința sa, astfel, încât, acum, în pragul iernii, susnumitul a rămas, împreună cu soția sa și cei doi copilași ai săi, unul de cinci ani, iar al doilea de doi ani, literalmente numai cu hainele de pe ei. Nu au paltoane și îmbrăcăminte de iarnă, încălțăminte, lenjerie, haine de pat, plapome, perne, vase de gătit, tacâmuri, aranjamente de bucătărie, etc.”.

De asemenea au fost jefuiți de toate bunurile pe care le aveau Victor Danciu – judecător, Petre Olteanu – ajutor de judecător, Ioan Tătaru, Dumitru Ciobota și Mihai Cmeciu, funcționari la această judecătorie.

Semnează judecătorul șef Iuliu Boțan și grefierul.

SURSA: ANDJBh.,
fond Curtea de Apel Oradea, Cabinetul președintelui,
inv.397, dosar 192/1944, f.47-48

6

INSPECTORATUL DE JANDARMI TIMIȘ
REGISTRATURA SPECIALĂ
PROBLEMA: Informațiuni din Ungaria (teritoriile cedate)

Legiunea Jandarmilor

NOTĂ INFORMATIVĂ NR.130 din 11 Noiembrie 1940

CLASIFICAREA INFORMAȚIEI: SIGURĂ
IZVORUL DE UNDE S-A PRIMIT: prin agenți permanenți

1. În Ungaria, teritoriile cedate, autoritățile ungare, duc o luptă intensă și continuă pentru maghiarizarea populației române și

caută a se maghiariza mai întâi intelectualii și fruntașii comunelor și numai după aceasta restul locuitorilor.

În comuna Leș, la 11 km Sud-Vest Oradea, până în prezent au trecut la religia reformată 50 de familii dintre fruntașii comunei. Înainte de cedarea teritoriilor în această comună abia erau 23 de familii de confesiune reformată. Pentru a-i determina să treacă la religia reformată locuitorii sunt chemați la postul de jandarmi unde li se pune în vedere obligatoriu să treacă la religia reformată, în termen de 48 de ore, iar în caz contrar, tot în acest termen, să-și părăsească avutul și să treacă în România.

Înmormântările românilor se fac de către preoți reformați și romano-catolici, chiar și a celor care nu au trecut la nici una din aceste două confesiuni. Bisericele românești sunt închise și sigilate în unele comune, iar averea funcționarilor români plecați în teritoriile cedate sunt împărțite populației maghiare de către jandarmi și autoritățile ungare.

În unele părți s-a început distrugerea obiectivelor de fortificații cu ajutorul unor mașinării speciale și cu ajutorul dinamitei în mare cantitate.

Locuitorii de origine etnică maghiară cari părăsesc teritoriul român, atunci când ajung pe cel ungar se aruncă prin noroi, își provoacă diferite zgârieturi ca apoi să afirme în fața autorităților ungare că au fost izgoniți de la domiciliu și bătuți de către autoritățile române.

2. Locuitorii români din comunele din apropierea frontierei trec zilnic în Ungaria și mergând la Oradea și alte comune mai mari, fac diferite cumpărături de mărfuri. Atât grănicerii români cât și cei ungari le îngăduie trecerea pe baza unor bilete de trecere la munca câmpului. În Ungaria se vorbește că teritoriul cedat nu va fi nici a Ungariei nici a României, ci împreună cu întreg Ardealul va fi sub protectorat german.

3. Grănicerii ungari în unire cu companie de pionieri, la o distanță de circa 250 metri de frontieră, la intrarea pârâului Valea Iadului, la locul numit „Izvor”, au făcut săpături cu intrare pe malul pârâului. În aceste tranșee s-au depozitat mai multe muniții și arme automate; tranșeele sunt acoperite pe deasupra și s-au lăsat numai guri de foc.

SURSA: ANDJBh.,

7

REGISTRATURA SPECIALĂ
PROBLEMA: Informațiuni din Ungaria

LEGIUNEA DE JANDARMI BIHOR

NOTA INFORMATIVĂ NR.137 din 6 Decembrie 1940

CLASIFICAREA INFORMAȚIEI: SIGURĂ
IZVORUL DE UNDE S-A PRIMIT: prin agenți acoperiți acoperiți

1. Autoritățile ungare au luat măsuri ca toți locuitorii care au mai mulți porci, să-i anunțe la primăriile comunale. Porcii cei mai grași se ridică de la proprietarii din teritoriul cedat și se trimit în interiorul Ungariei. Pentru consum se lasă locuitorilor un singur porc sub 70 kg.

2. Casele subofițerilor, funcționarilor civili și chiar ale ofițerilor, cari au rămas nevândute până în prezent în Oradea, au fost puse la dispoziție de către autoritățile ungare, ofițerilor, subofițerilor și funcționarilor unguri.

3. Pe întreg teritoriul Ungariei, autoritățile ungare au luat măsuri să se ia tot pământul de la românii cari au luptat în războiul mondial contra Austro-Ungariei, și cari au fost împrăprietăriți prin reforma agrară.

Românilor cari în războiul mondial au luptat alături de Armata Austro-Ungară li se lasă spre folosință numai câte două jugăre din întreaga proprietate. Restul se va preda vechilor latifundiarilor unguri.

4. Evreii din teritoriile cedate Ungariei desfășoară o vie propagandă comunistă în rândurile locuitorilor români, spunând că numai Rusia îi va scoate pe ei din greutatea de trai de azi. Informațiile primite prin agenți acoperiți

COMANDANTUL LEGIUNEI JANDARMI BIHOR
Locot.colonel, Gh.Bucșa
L.S.ss indescifrabil

SURSA: ANDJBh.,
*fond Prefectura jud.Bihor Biroul Statistic Militar, pachet II,
acte conform registrului nr. de bază 230/1940, f.2*

8

REGISTRATURA SPECIALĂ LEGIUNEA DE JANDARMI BIHOR
PROBLEMA: Informațiuni din Ungaria

NOTA INFORMATIVĂ NR.142 din 20 Decembrie 1940

CLASIFICAREA INFORMAȚIEI: SIGURĂ
IZVORUL DE UNDE S-A PRIMIT:
prin agenți permanenți și acoperiți

1. Persecuțiile în teritoriile cedate Ungariei continuă cu scopul de a sili pe români să-și părăsească domiciliile lipsindu-se de tot avutul lor și să treacă în România. Prigoana s-a extins și asupra muncitorilor români din fabrici precum și asupra celor angajați la diferiți meseriași unguri, astfel toți sunt dați afară din serviciu, spunându-li-se că ungurii au răbdat destul timp de 20 ani.

2. S-au luat măsuri pentru închiderea prăvăliilor românilor pe care le vând cu prețuri derizorii comercianților unguri. În Oradea, autoritățile ungare au vândut forțat prăvălia de coloniale a fostului deputat Andru care valora suma de 1.550.000 lei, unui vânzător ungur fost în serviciul susnumitului deputat. Pentru această prăvălie i s-a plătit numai 150.000 lei.

COMANDANTUL LEGIUNEI DE JANDARMI BIHOR

Locot.colonel, Gh.Bucșa

L.S.ss indescifrabil

SURSA: ANDJBh.,
fond Prefectura jud.Bihor,
Biroul Statistic Militar, pachet II
acte conform registrului nr. de bază 247/1940, f.2

9

REGISTRATURA SPECIALĂ LEGIUNEA DE JANDARMI BIHOR
ROBLEMA: Informațiuni din Ungaria

NOTA INFORMATIVĂ NR.143 din 23 Decembrie 1940

1. În Ungaria greutățile de trai se resimt în proporții tot mai mari de la o zi la alta. În Ungaria, autoritățile ungare, au dat dispoziție restaurantelor ca în zilele de Luni, Miercuri și Vineri să

servească numai câte un fel de mâncare. O persoană primește numai 100 grame pâine făcute din făină neagră și amestecată cu făină de mălai.

2. În teritoriile cedate Ungariei, funcționarii români sunt înlocuiți cu funcționari unguri aduși din diferite regiuni din interiorul Ungariei, iar parte din ei sunt concediați, iar parte din ei sunt numiți în funcțiuni mai mici. Aceste înlocuiri dau naștere la mari nemulțumiri.

3. Se continuă cu îndepărtarea locuitorilor români din toate serviciile, astfel, în ziua de 10 Decembrie 1940, locuitorii Popovici Vasile și Popovici Moise din comuna Voivozi, muncitori la fabrica de cărămidă „Kopos” din apropierea comunei Seleuș, au fost dați afară din serviciu fără a li se plăti vre-un ban pe timpul celor două luni cât au muncit în această fabrică. De la data de când au fost dați afară din serviciu au fost în continuu torturați și nemaiputând suporta asupririle au trecut în România printr-o pădure prin dreptul comunei Chijic-Bihor.

4. Evreii din teritoriile cedate Ungariei desfășoară o vie propagandă comunistă în rândurile locuitorilor români, spunând că numai Rusia îi va scoate pe ei din greutățile de trai de azi.

COMANDANTUL LEGIUNEI JANDARMI BIHOR

Locot.colonel, Gh. Bucșa – L.S.ss indescifrabil

Pentru conformitate, Șef de cabinet, Ss indescifrabil

SURSA: ANDJBh.,

*fond Prefectura jud. Bihor Biroul Statistic Militar, pachet II
acte conform registrului nr. de bază 250/1940, f. 3*

11

**DOMNULE PREȘEDINTE,
ONORAT TRIBUNAL AL POPORULUI,**

Subsemnata Parohie ortodoxă română din Sălard, reprezentată prin preot Ioan Foltiș, domiciliat în Sălard, în procesul pornit contra lui Dr. Zuranyi Vilhelm și soției, pentru demolarea bisericii ortodoxe române din comuna Sălard, avem onoarea a vă înainta prezentul:

M e m o r i u

Pe care, vă rugăm, să binevoiți a-l lua în considerare și în baza celor expuse – să binevoiți a-i condamna pe Dr. Zuranyi Vilhelm, Barat Alexandru, Bartach Iosif, Bartos Adorjan, în solidar cu: Biserica reformată din Sălard, Comuna politică Sălard și Prefectura

Bihor la plata sumei de 1.000.000.000 lei, un miliard lei, costul unei biserici similare cu cea care a fost demolată.

Declarăm că ne constituim parte civilă cu un miliard.

Istoricul cauzei:

În toamna anului 1940, imediat ce armata ungurească a ocupat teritoriile cedate Ungariei prin dictatul de la Viena, au început contra populației românești prigoanele cele mai aprige în scopul desnaționalizării sau măcar a alungării lor.

În comuna, Sălard, în fruntea acestei mișcări se aflau: notar Dr. Zuranyi Vilhelm, primarul Barat Alexandru, preotul reformat Szenye și ajutați de Bartach Iosif, Bartos Adorjan și alții.

Hotărâți să demoleze biserica ortodoxă română din Sălard au inventat următoarea stratagemă: într-o noapte din jumătatea a doua a lunii noiembrie, au transportat toate țiglele de pe acoperișul bisericii. Apoi, în ziua următoare, au difuzat în comună vestea că în cazul că românii nu se vor îngriji, imediat, de acoperirea bisericii lor, vor ordona demolarea ei fiindcă nu o pot lăsa să se distrugă de ploi. Sărmanii români ! Au ajuns la mila preamiloștilor lor ocrotitori Unguri !

Dar Românii au înțeles imediat stratagama și în aceeași zi s-au prezentat la Primărie: Drâmba Teodor, episcopul bisericii și Chira N., care au declarat în fața notarului Dr. Zuranyi și a primarului Barat că ei se obligă personal să acopere biserica ortodoxă română cu țiglele necesare și a o îngriji mereu, pe cheltuiala lor.

Această declarație a avut efectul unei bombe! Întreg planul se putea năru! De aceea au recurs la măsuri mai puțin diplomatice și anume, i-au dat afară pe Drâmba și pe Chira, amenințându-i cu deportarea în lagăr de concentrare în cazul că mai îndrăznesc a se amesteca în această chestiune.

A doua zi, duminică 24 noiembrie 1940, notarul a dat porunca să fie de față la primărie, după masă la orele 4, toți românii ortodocși la o consfătuire. La această consfătuire a fost de față abia câțiva capi de familie din cei 60 câți existau în Sălard. Neașteptând ca să se prezinte mai mulți, Zuranyi le-a pus în vedere că toți aceia cari nu vor să se oblige la întreținerea preotului și bisericii precum și la plata „multor cheltuieli”, urmează să iscălească imediat pe o cerere deja formulată de ei.

Oamenii au cerut timp de gândire și pentru a lua sfatul Sfintei Episcopii, deci nu au iscălit. Totuși un asemenea act există ! Este însă iscălit de către oameni de altă credință, catolici sau reformați ! Până aici a mers prefăcătoria acestor oameni cari nu s-au dat îndărăt de la nici un act murdar pentru a-și ajunge scopul. În anexăm sub A./

Nu știm când a fost fabricat acel act. Poate în aceeași zi, poate dinainte, fapt este că în noaptea acelei zile, Negruț Iosif a fost arestat (era cantorul bisericii și cunoștea perfect inventarul bisericii, iar de la Bot Iosif au fost luate cheile cu forța. În aceeași noapte a și început demolarea bisericii. Acel zidar ungar care a zidit-o Bimbo, a fost însărcinat cu munca nocturnă a demolării. Drimba Teodor, episcopul bisericii, același care s-a angajat să îngrijească biserica pe cont propriu, a avut curajul să se ducă acolo și să-l întrebe pe Bimbo din a cui ordin demolează biserica ortodoxă. Bimbo i-a răspuns laconic. Tu ești minoritar. Astăzi vei vedea ce te așteaptă. Trebuie să accentuăm că Sălardul, în vremea aceea, era ocupat încă de trupe ungurești și arestările curgeau lanț, iar maltrătarile erau la ordinea zilei. Totuși Drimba a avut curajul să ne anunțe la Oradea.

Prea Sfinția Sa episcopul erau deja expulzați din Ungaria dar vicarul a făcut imediat intervenții orale și apoi intervenții scrise prin petițiunea pe care o anexăm în copie sub B.

Intervenția aceasta a avut rezultatul pe care-l vom arăta mai jos. A treia zi, după începerea demolării, au apărut și hienele dornice să se înfrupte din ruinele bietei noastre biserici din Sălard și anume biserica reformată din Kovese gyhaza (pe atunci îi zicea Kovese gyhaza) ne-a cerut printr-o cerere și să-i donăm „*clopotul cel mare de care are nevoie mica lor biserică*”, dat fiind că cele 20-25 familii din câte se compune parohia lor, n-au fonduri pentru a-și cumpăra unul din cauza anilor răi și a încercărilor prin cari au trecut în ultimii ani. Anexăm în copie sub C. această cerere pentru a vă inveda cum știau să ne pălmuiască simțul național și cum știau să învenineze rana acești oameni, care totuși se pretindeau de cultură milenară.

Vă rugăm să încercați a vă transpune în locul nostru pentru a înțelege imensa noastră durere în fața acestei nemaipomenite impertinențe!. Când biserica din Sălard era demolată și 60 familii românești rămâneau fără biserică, vine parohia dușmanilor compusă abia din 20-25 familii, să ceară ca să i se „doneze” clopotul cel mare, pe care și-au pus ochii din primele zile ale lui septembrie 1940, ba în plus mai adaugă că din cauza diferitelor încercări prin cari au trecut în anii trecuți (adică în anii de administrație românească) nu au fonduri. În același timp ne mai și jignesc în simțul nostru național. Toate acestea, din sadismul propriu lor !

A apărut apoi și justificarea scrisă, a actului demolării bisericii noastre. O anexăm în copie, pentru a înțelege ușor manevrele făcute de dr. Zuranyi V. Și soții. Consiliul comunal din Sălard, stabilește că din vreme ce li s-a donat lor, biserica, o demolează și donează materialul provenit din biserica parohiei reformate din , pe atunci îi zicea (Alsotulfalu), clopotul

și mobilierul interior parohiei romano-catolice din Sălard, iar gardul de cărămizi parohiei reformate din Sălard.

Este oare nevoie să întrebăm dacă un doctor în drept cum era dr. Zuranyi V. știa sau ba, că o parohie nu este reprezentată prin oameni de religie străină și nici chiar de oameni ortodoxi din comună ci de anumite organe legale? Mai era nevoie să întrebe pe orice om simplu care i-ar fi putut spune că o biserică nu se poate demola numai prin ordine administrative date de o comună ? Evident că nu ! Oricât ar face azi pe prostul tocmai atât de neștiuti nu putea să fie. Clarificarea de altfel a venit abia peste 6 săptămâni, când Prefectura Jud. Bihor Oradea, cu iscălitura d-lui Cziffra Coloman, (care era rudă cu dr. Zuranyi și al cărui fiu era preot în Sălard, deci, au lucrat în familie) ne comunică faptul că în urma cercetărilor, găsește bine făcute actele de vandalism ale lui Zuranyi și se întemeiază și Dsa pe declarația fabricată de dr.,Zuranyi și iscălită de câțiva inși de religie reformată sau romană-catolică.

Iată că nici prefectul Dr. în drept Cziffra Coloman nu mai are cunoștințele juridice elementare și nici măcar bunul simț elementar care îți dă să deduci că o biserică nu se poate demola la simpla porunca a unui primar comunal chiar dacă este asistat de notar dr. în drept de la Budapesta sau Szegedin.

Acest act pe care-l anexăm, sub D, arată însă clar că manevra a fost concepută cu asentimentul prefecturii Oradea și dă pe față sistemul cu care a început administrația de pomină a „Ungariei milenare” în Ardealul de Nord.

Consiliul eparhial al Vicariatului din Oradea, a înfierat actul prin adresa Nr.41/941 anexată și a declarat că va cere drepturile organelor în drept. Dar dreptate încă nici până azi nu s-a făcut. Chestiunea este în mâinile dumneavoastră ! De la dumneavoastră așteptăm dreptatea care a întârziat a veni.

În concluzie:

I.Cerem audierea martorilor: Arhimandrit Ioan Dinu, domiciliat în Oradea, str. Episcop Ciorogariu (Iosif Atila) Nr.3.consilier Evuțianu Ioan, domiciliat în Oradea, str. Episcop Ciorogariu (Iosif Atila) Nr.6. Preot Oros Gavril, domiciliat în comuna Ciuhoi – Bihor.Chira N., domiciliat în comuna Sălard – Bihor. Negruț Iosif, domiciliat în comuna Sălard – Bihor. Bimbo Andrei, zidar domiciliat în comuna Sălard – Bihor.

II.Cerem aplicarea sechestrului penal asupra averii acestor cinci inculpați. Vrem obligarea în mod solidar la plata cheltuielilor de rezidire a bisericii din Sălard în suma de 1.000.000.000, adică un miliard lei următorilor: 1. Dr. Zuranyi Vilhelm; 2. Barat Alexandru; 3. Bartos Ardojan; 4. Bartoch Iosif; 5. Preot Szenyessi N. precum și 6. Biserica Reformată din Sălard. 7.Comuna Politică din Sălard, cu

executarea de la contribuții a locuitorilor ortodoksi, 8. Prefectura județului Bihor. Cerem aplicarea sechestrului penal și asupra averilor celor sub 6, 7 și 8.

Cu stimă.

SURSA: ANDJBh.,
fond Episcopia Ortodoxă Română Oradea,
Dosar nr.4/1940-48, f.11 – 13.

12

REGISTRATURA POLIȚIEI ORADEA ÎN BEIUȘ

NOTĂ INFORMATIVĂ No.4 din 19 septembrie 1940

Pe teritoriul cedat Ungariei, toate formele și denumirea străzilor au fost schimbate imediat, astfel și comercianții români au fost obligați să-și schimbe de îndată firma și inscripțiile din prăvălii. Este semnificativ că ungerii au recurs la acest procedeu, deși ei au fost aceia cari după 20 de ani de regim românesc, au refuzat să se conformeze unor dispozițiuni similare, protestând chiar și la Liga Națiunilor. În Oradea, bulevardul Regele Ferdinand a fost numit Hoty Miklos ut, Piața Mihai Viteazul Musolinii tér, altele au fost numite după numele cancelarului Hitler, a prim-ministrului Tekely, etc. Tot asemenea întreaga populație, sub teroarea gărzilor naționale, a fost obligată să confecționeze drapelul național chiar pentru ziua intrării trupelor maghiare.

Membrii gărzilor naționale maghiare, în unire cu autoritățile militare maghiare, nu admit sub nici o formă să se vorbească în limba română. Acei cari sunt auziți că discută în această limbă, sunt duși la poliție sub pretextul de a fi cercetați, unde sunt crunt bătuți și eliberați după câteva zile, când sunt avertizați în mod discret ca să nu părăsească țara, căci în caz contrar vor fi din nou arestați.

Românilor li se atribuie epitetul de valah puturos și acei cari au curajul să riposteze că sunt români, au aceiași soartă ca și cei arătați mai sus.

CHESTOR, Traian Meseșian

L.S. ss indescifrabil

Șeful Poliției de siguranță, Silviu Borza

ss indescifrabil

Comunicat: Direcțiunei Generale a Pol. București
Inspectoratului de Pol. Someș, Alba Iulia

12

NOTA INFORMATIVĂ NR.139

din 10 Decembrie 1940

1. În comunele ungurești din Ungaria – teritoriul cedat – au luat ființă școli primare, însă cu învățători unguri. În școli se învață limba maghiară, iar copiilor li s-a spus să se prezinte la școală, numai cei ce vor întrucât nu sunt obligați de nimeni.

2. De-a lungul frontierei româno-ungare, în dreptul comunelor Aleșd, Vadul Carol II și Șuncuiuș, autoritățile ungare sapă tranșee și amplasamente de mitraliere. Săpăturile se fac de către populația de origine etnică română și evreiască domiciliată în comunele din apropiere.

3. Ungurii plecați din România de bună voie, sunt plasați de autoritățile ungare în casele coloniștilor români alungați de armata și autoritățile ungare și trecuți în România.

4. Autoritățile ungare vamale, în ultimul timp, taxează bagajul locuitorilor români adus din teritoriile cedate Ungariei. Astfel, în ziua de 25 Noiembrie 1940, bagajul funcționarului Botău Petre de la Administrația Financiară din Arad refugiat din comuna Diosig, ajuns la frontieră, autoritățile vamale ungare l-au taxat cu 600 lei fără a-i elibera vreo chitanță, bagajul avea o greutate numai de 1000 kg. Autoritățile noastre nu taxează bagajul ungarilor care trec în Ungaria.

5. La data de 25 Noiembrie 1940, în Oradea, s-a făcut o vie manifestație din partea ungarilor pentru ocuparea întregului Ardeal.

COMANDANTUL LEGIUNEI JANDARMI BIHOR

Locot.colonel, Gh.Bucșa

L.S.ss indescifrabil

SURSA: ANDJBh.,
fond Prefectura jud.Bihor, Biroul Statistic Militar,
pachet II, acte conform registrului nr. de bază 237/1940, f. 1

13

Chestura Poliției Oradea

Bir.Pol.de Siguranță

Nr.S.5507/1945

**Către
Legiunea de Jandarmi Oradea**

Am onoarea de a vă trimite în cele de mai jos copia adresei Tribunalului Poporului sub nr.505/1945.

„Avem onoarea de a vă aduce la cunoștință următoarele: În cursul instrumentării afacerii masacrelor comise în comuna Tărian, în noaptea de 1 octombrie 1944, când au fost omorâte 15 persoane, s-a dovedit că unul din autorii masacrelor anume Varga Ludovic, născut în 6 decembrie 1921, în comuna Tărian, fiul lui Varga Francisc și Maria Toth din Tărian No.109, a făcut serviciul militar la Reg.25 Inf. Honvezi, s-a adăpostit în cursul iernii în comuna Biharia la văduva Cotuna Alexandru și Bugdi Andrei și că astăzi mai are legături cu surorile sale văd. Maioros Ștefan născute Varga Eelisabeta și Varga Terezia din Tărian, precum și cu femeia soția lui Szilagyi Joan, zisa Szilagyi Terezia din Oradea, str. Paul Kinizsi nr.17. Sunt bănuieli că astăzi numitul ar fi ascuns la un prieten de-al său în comuna Semieni jud.Sălaj, care se ocupă cu afaceri comerciale, prin județul Sălaj și la Oradea.

Rugăm binevoii a dispune supravegherea persoanelor susnumite, descoperirea și prinderea învinuitului Varga Ludovic urmând să fie înaintat Tribunalului Poporului Cluj spre a fi judecat.

Acuzator public,

ss indescifrabil

Vă rugăm a dispune îndeplinirea ordinului de mai sus.

Oradea la 20 august 1945.

Pt.șeful bir.pol.de siguranță

Comisar

L.S. ss indescifrabil

SURSA: ANDJBh.,
fond Legiunea de Jandarmi Bihor,
inv.32, dosar 41/1945-1946, f.124

NOTA INFORMATIVĂ NR.123

din 15 octombrie 1940

În urma expulsării locuitorilor români de către autoritățile maghiare din teritoriile cedate Ungariei, în comuna Ceica – Bihor, s-a stabilit în mod provizoriu un număr de 74 familii care numără aproximativ un număr de 300 membri.

Starea de spirit a acestor refugiați față de atrocitățile și jafurile comise de armata și populația maghiară devine din ce în ce mai îngrijorătoare astfel:

- printre rândurile lor se vorbește ca să se treacă la represalii contra locuitorilor de origine etnică maghiară, cărora să li se aplice același tratament care le-a fost aplicat lor de către armată, autoritățile și populația civilă ungară;

- parte din refugiați s-au prezentat la postul de jandarmi Ceica și au cerut să fie tolerați ca să meargă la preoți unguri și minoritari maghiari din acea comună, pentru a le aplica același tratament.

Din declarațiile locuitorilor, care se anexează la nota informativă, ce se înaintează Inspectoratului Timiș, conform ordinului No.2293/1940, se vede prin ce clipe de groază și acte de sălbăticiune au trecut până au ajuns la noua graniță română și anume:

1. Femeia Corbuț Maria din comuna Diosig, prin declarația de la fila No.1, arată că a fost amenințată încontinuu să-și părăsească comuna întrucât la femei li se va tăia mamelele și după aceea vor fi împușcate. Numita arată că pe fiul său, în timpul când însoțind căruța, a fost bătut crunt de însăși locuitorii aceleiași comune, care au luat cu forța toate lucrurile din căruță. A fost amenințată să nu se oprească până la Vechiul Regat, întrucât Ardealul rămas la români, în curând va fi ocupat de unguri.

2. Locuitorul Riștea Ștefan, din comuna Diosig, prin declarația de la fila No.2 arată că a fost martor ocular în ziua de 4 septembrie 1940, când armata ungară a împușcat în Diosig pe Locot. de grăniceri Lazăr, împreună cu doi soldați. În timp ce acesta se găsea îni-a înfipt baioneta.....pe cale să-și dea sfârșitul. Și acest locuitor a fost luat și dus la Leta Mare.

3. Locuitorul Costea Ioan, din comuna Diosig, prin declarația de la fila No.3 arată că în timpul cât a stat în comuna Diosig, era urmărit și bătut în mod barbar în fiecare noapte, iar când a trecut prin comuna Tămășeu, locuitorii unguri i-au ieșit în cale și l-au bătut până la sânge.

4. Locuitorul Urs Vasile, din comuna Diosig, prin declarația de la fila No.4 arată că jandarmii unguri i-au scos afară din comună / întreg satul / și i-au forțat să semneze mai multe acte prin care se arată că renunță la avere și de bună voie dorește să treacă în România. La primărie li s-a luat locuitorilor toți banii, pe motiv că au datorii. Același lucru se mai constată și din declarația locuitorului Costin Mihai.

Cazuri de bătaie și jefuire se mai constată și din declarațiile locuitorilor Copos Vasile, Codoban Ștefan, Ioan Niciță, Codreanu Gavril, Lazău Vasile, Harman Petru, Popa Gheorghe, Onuț Flore, Lăzău Ioan, Moraru Eva de la filele 5 – 11.

.....

15

Prefectura Județului Bihor
Cabinetul Prefectului
No.469/941. *Confidențial*

Domnule director,

În urma cedării teritoriului din Nordul Transilvaniei în comunele Dobrești, Incești, Topești și Ceica s-au stabilit peste 80 de familii de coloniști expulzați din comuna Diosig. Parte din acești coloniști au plecat fiind plasați în mod provizoriu în județul Arad și Timiș, dar majoritatea au rămas în comunele lor de origine unde s-au atașat cu familiile care aveau legături de rudenie și unde stau și în prezent. Cei rămași în aceste comune au făcut cerere la Ministerul Agriculturii și domeniilor, să fie împrăprietăriți una din moșiile expropriate de la evrei. Li s-a comunicat că vor fi împrăprietăriți pe moșia Nauman din județul Arad.

În urma intervenției făcute la Camera Agricolă Arad ni s-a comunicat, că nu mai pot fi plasați pe această moșie, deoarece situația acestor expulzați este foarte gravă. Vă rugăm să binevoiți a studia problema plasării lor pe moșiile rurale evreiești din județul Bihor sau aiurea și a ne face propuneri concrete.

Beiuș, la 11 aprilie 1941.

Prefect

Col.D.Popovici

L.S.ss indescifrabil

Expediat

Director al Camerii de Agricultură a jud.Bihor-Beiuș

SURSA: ANDJBh.,
fond Prefectura jud.Bihor,

16

No.865/30.IV.1941
CONFIDENȚIAL – PERSONAL

DOMNULUI PREFECT AL JUDEȚULUI BIHOR

Vă rog să puneți în vedere Serviciului local de Cenzură că atacurile de presă împotriva Ungariei sunt cu desăvârșire interzise.

De-asemenea, nu se mai fac nici un fel de aprecieri asupra arbitrajului de la Viena. Datorită unor articole sau simple note care apar sporadic sau întâmplător în ziarele românești, se dă presei din Ungaria posibilitatea de a ataca vehement țara noastră.

Justificarea cenzurilor care se vor face cu strictețe în tot ce privește atacurile împotriva Ungarei, o avem în siguranță că nu prin asemenea campanii de presa vom putea realiza aspirațiunile noastre de ordin național. Aceasta nu înseamnă ca abandonăm atitudinea de hotărâtă conștiință românească față de toate problemele care interesează viitorul țării.

Vă rog să faceți întocmai executată această dispozițiune strictă, potrivit căreia nu se mai lasă în presa nici un atac împotriva Ungariei și nici un comentariu sau discuțiune în jurul arbitrajului de la Viena. Această adresă este confidențială - personală și o veți păstra. Domnia-Voastră.

ȘEFUL CENZURII MILITARE
MAIOR MAGISTRAT
MANOLIU NICULAE
L.S. ss indescifrabil

SURSA: ANDJBh.,
fond Prefectura jud.Bihor,
corespondență confidențială,
dosar IV/ 55 a /1941, f.28

17

Prefectura Județului Bihor
Biroul Refugiaților
No. 943/1944

Domnule Prefect,

Subsemnatul magistrat, delegatul Ministerului Justiției de pe lângă Biroul Refugiaților din acest județ.

Am onoarea a vă aduce la cunoștință că în zilele din urmă se prezintă un număr foarte mare de refugiați din Ardealul cedat vremelnic Ungurilor pe motivul că populația românească din acel teritoriu bărbați de la 16 până la 62 ani, iar femeile de la 16 până la 32 ani sunt chemați apoi invagonați și trimiși fără destinație precisă în Germania. Țin a Vă supune cunoștinței Dvs. această chestiune cu rugămintea să binevoiți a încunoștința autoritățile noastre despre această chestiune.

Numărul refugiaților care variază Nr. de 10 – 30 zilnic.

Beiuș, la 13 Iunie 1944

Judecător Delegat, A.Pop

L.S. ss indescifrabil

Expedit Dlui Prefect al Județului Bihor – Beiuș

SURSA: ANDJBh.,
fond Prefectura jud.Bihor,
corespondență confidențială,
dosar VII / 110 /1944, f.4

19

PREFECTURA JUDEȚULUI BIHOR

PROBLEMA: Informațiuni din Ungaria

NOTA INFORMATIVĂ NR.328

din 1 Februarie 1943

*REZUMAT: În Ungaria se încorporează tineri până la contingentul 1946.
Autoritățile maghiare fac rechiziționări de alimente și furaje de la populația românească.
În teritoriu cedat ungurii fac propagandă iredentistă
contra României.*

Suntem informați că în Ungarie se fac pregătiri pentru încorporarea tinerilor până la contingentul 1946. Populația este îngrijorată din această cauză, vorbindu-se că, Ungaria trebuie să dea armată Italiei.

În ultimul timp, autoritățile maghiare, au făcut mari rechiziționări de cereale și furaj de la populația românească din teritoriul cedat, înfometând sistematic regiunile locuite de români.

Ostașii de origine etnică română din Armata Maghiară sunt trimiși pe frontul din răsărit. Cei ce au fost răniți și ieșiți din spitale sunt trimiși din nou pe front unde sunt întrebuințați la lucrări de șanțuri de luptă, rețele de sârmă, etc.

În Ungaria se face o vie propagandă prin diferite mijloace ca: prin viu grai, educația copiilor în școli, afișări de hărți prin birouri, etc. Chiar grăniceri unguri nu se sfiiesc să spună deschis fiecărui român că în curând ungurii vor veni până la Predeal.

În teritoriu cedat ungurii continuă cu propaganda iredentistă în special în rândul tinerilor premilitari români, cărora la ședințele de educație morală li se vorbește despre drepturile poporului maghiar peste întreg Ardealul până la granițele din 1918. În acest scop toate cântecele lor patriotice ce le învață tinerii premilitari au caracter iredentist: „Vrem Timișoara, Sibiu și Brașovul” cari sunt de veacuri ungurești.

Într-o cântare de acest fel un fragment se cântă: „Când dăm noi cu tunul cel mai mare în București, Mihai cu toată banda lui de mămăligari și opincari, se cutremură și nu știe unde să se mai ascundă, din fața vitejei poporului maghiar.

Premilitarii români sunt îndeaproape supravegheați și dacă se observă că nu cântă cu destulă inimă sunt separați de ceilalți și li se comandă „Avion inamic” ținându-i ore întregi culcați în zăpadă până îngheață.

Informații sigure.

SURSA: ANDJBh.,
fond Prefectura jud.Bihor,
corespondență confidențială,
Dosar IV / 57 / 1943, f.22

20

PREFECTURA JUDEȚULUI BIHOR

PROBLEMA: Informații din Ungaria

NOTA INFORMATIVĂ NR.324

din 4 Februarie 1943

REZUMAT: În Ungaria se face propagandă de defăimare a Guvernului român. Bisericile ortodoxe și greco-catolice din Salonta. sunt închise. Locuitorii comunei Mădăras – Bihor sunt forțați să treacă la religia reformată.

În Ardealul cedat ungurii fac o intensă propagandă în rândurile românilor spunând că Dl. Mareșal Antonescu a fost

asasinat de către legionari, acesta fiind și motivul pentru care autoritățile românești a procedat la internarea legionarilor.

Ungurii pe de altă parte afirmă că, Guvernul român, nu este capabil să conducă țara și în curând ei vor ocupa restul Ardealului, iar vechiul regat va fi împărțit între Germania și Italia.

La fel se mai discută în Ungaria că, în România este revoluție și că Ungaria trebuie să fie pregătită pentru orice moment de a interveni. În urma rachetelor și focurilor de armă trase de grăniceri români de la pichetele Nr.12 și 13, în seara zilelor de 14 și 25 Ianuarie 1943, fapt raportat de noi prin nota informativă nr.____ din 4 februarie 1943, autoritățile maghiare au plasat două plutoane de grăniceri în comuna Subpiatră, Jud. Bihor, teritoriu cedat, (jumătate din aceasta comună fiind rămasă în Ungaria).

În comuna Săcueni – teritoriul cedat Ungariei, - se fac săpături la care sunt angajați ingineri italieni, unde sunt niște ruine foarte vechi. Prin aceasta ungurii caută să scoată în relief dovezi cu care să demonstreze că ei sunt urmașii Dacilor și nu românii.

Mai sunt informații că parte din locuitori de origine etnică română, care au fost concentrați pentru lucru, au fost trimiși parte din ei în Italia pentru a face diferite lucrări subterane.

Grăniceri unguri se plâng că îndură foame, deoarece rația de pâine ce li se dă este de numai 250 grame la zi. Din această cauză, ei cheamă la frontieră pe grăniceri români și le cer pâine. Un caz s-a petrecut pe raza pichetului Ciumeghiu – Bihor.

Autoritățile maghiare au închis bisericile ortodoxe și cea greco-catolică din orașul Salonta, pe motiv că aceste biserici sunt făcute cu banii comunei Salonta. S-a pus în vedere credincioșilor că, dacă doresc să se mai facă slujbe în aceste biserici să despăgubească comuna mai întâiu cu suma de 2.500.000 pengo, iar până atunci bisericile rămân închise.

Notarul comunei Mădăras Bihor, teritoriul cedat, al cărui nume ne scapă, intenționează a trece pe toți locuitorii români din acea comună la religia reformată. În acest scop, numitul a făcut tabele în care a trecut peste 300 locuitori români, cu mențiunea că aceștia doresc de bună voie să treacă la religia reformată.

După întocmirea acestor tabele a sosit în comuna Mădăras, un ministru maghiar, care a adunat pe locuitorii înscriși în tabele în localul școlii unde le-a comunicat scopul adunării și unde au fost puși să semneze tabelele.

Cu această ocazie li s-a spus locuitorilor de acest Ministru, că, dacă trec la religia reformată, li se va da fiecăruia câte 300 pengo și li se va face și alte concesii.

Parte din locuitori au semnat, iar parte au refuzat semnarea tabelului.

Informațiunile sigure.

SURSA: ANDJBh.,
fond Prefectura jud.Bihor,
corespondență confidențială,
Dosar IV / 57 / 1943, f.25-25 v.

21

Cabinetul Prefectului 3960

DOMNULE MINISTRU

Avem onoare a Vă înainta nu număr din ziarul „Estilap” din 25 Ianuarie 1944, care apare la Oradea și din care reiese că ungurii continuă aproape în fiecare zi să-și bată joc de noi și de armata noastră.

Astfel, în articolul de la pagina 5 sunt titlul: Regimul român în Odesa” și cum au „organizat” administrația din București, viața economică a noiei provincii și că locuitorii Odesei au fost evacuați în suburbii”, - se aduce grave acuzațiuni armatei noastre, arătând că românii nu au luptat la Odesa, ci, numai după ce rușii au evacuat orașul, românii au înaintat cu precauțiune și au ocupat orașul, deja părăsit de ruși.

Cât privește datele privitoare la viața administrativă, a exploatării imobilelor, aceste sunt furnizate de ziaristul Nagy elec de la ziarul „Hitel” din Cluj, care după cum arată în acest articol, este în curent cu situația din România. Acest ziarist nu a făcut altceva decât a redat ordonat datele din lucrarea „În slujba Țării”, editată de Serviciul de presă și propagandă al Municipiului Odesa.

Într-un pasagiu la finele acestui articol arată că, de când pe frontul de Vest s-au obvenit unele evenimente, Bucureștii nu se mai ocupă de Transnistria și nu se mai vorbește de drepturile milenare ale românilor asupra Transnistriei, mărginindu-se numai de a se accelera transporturile de vagoane cu diferite lucruri de la Odesa la București.

Tot în acest ziar la pagina 4, este inserat articolul prin care Ministrul Ungar cu ordinul No.190/1944 a extins drepturile jandarmilor de a întrebuița armele și pe teritoriul comunelor Vad, Bratca, Remeți din județul Bihor cedat. Se arată că, pe raza posturilor de jandarmi mai sus amintite, jandarmii aflați în serviciu, sunt obligați a face uz de armă față de cei cari par suspecti și cari la somarea acestora, fără să dea un răspuns mulțumitor, o iau la fugă. La somațiunea jandarmilor, toată lumea este obligată să stea pe loc,

iar cei ce nu vor sta imediat și îndeosebi cei cari la această somare o iau la fugă sau caută să se refugieze, jandarmii sunt autorizați de a folosi arma contra lor.

Reiese deci din cele arătate mai sus, că ungerii continuă zilnic cu persecutările românilor din teritoriu cedat, și cu ponegrirea a tot ce este românesc.

Beiuș, la 14 martie 1944

p.Prefect:

Suprefect Gr.Dumitriu, ss indescifrabil

Expedit 14 mart 1944 ,D-Sale Domnului Ministru al Afacerilor Interne Cabinet București

SURSA: ANDJBh.,
fond Prefectura jud.Bihor,
corespondență confidențială,
Dosar VII / 110 / 1944, f. 7- 8

22

Cabinet,

14044 din 25 august 1944

Informațiuni de peste frontieră

SECRET

DOMNUL GENERAL,

Am onoare a Vă aduce la cunoștință că azi orele 11.30 ne-a venit informațiunea că noaptea de 24 spre 25 august 1944, 16 jandarmi unguri, au deținut întregul consulat român, evacuat din Oradea, în comuna Gheghie din plasa Aleșd.

Întregul personal al Consulatului român, a fost ridicat și dus în loc necunoscut.

Tot în noaptea dinspre 24/25, jandarmii unguri au ridicat pe toți fruntașii satelor românești, Vad, Birtin, Bâlnaca, Bratca, Borozel etc. de pe linia frontierei.

Cu onoare vă comunicăm cele de mai sus, rugându-vă să binevoiți a lua măsurile pe cari le veți crede de cuviință.

Prefect, Alexandru Popp ss indescifrabil

Expedit 25 august

SURSA: ANDJBh.,
fond Prefectura jud.Bihor,
corespondență confidențială,
Dosar VII / 110 / 1944, f. 38

22

NOTĂ INFORMATIVĂ Pretura Plășii Beiuș către Prefectura jud. Bihor

În ziua de 2 septembrie au fost ridicați din nou de la domiciliu, toți intelectualii și fruntașii români. Legați au fost transportați în loc necunoscut.

Porumbiștele din apropierea frontierei au fost minate la fel și podurile precum și drumul ce duce de la Bratca spre Damiș.

Paza linie C.F.R. Oradea-Cluj se face de către premilitari și civili. Se lucrează în mod intensiv la săparea tranșeelor de-a lungul frontierei. Se curăță mărăcinele din jurul tunelelor dintre Bratca și Vad.

SURSA: ANDJBh.,
fond Prefectura jud.Bihor,
corespondență confidențială,
Dosar VII / 110 / 1944, f. 15

23

Pretura Plășii Beiuș
Nr.1921/1944

NOTĂ INFORMATIVĂ

Astăzi în comuna Șuncuiuș a sosit un Batalion de Infanterie ungurească. Un locotenent și un plutonier a fost în recunoaștere pe frontieră.

Trupe germane și ungare au sosit la Bratca.

Trenuri întregi pleacă cu refugiații secui din Ardel spre Oradea. Din comunele din apropierea frontierei vin refugiați.

Clopoțele de la biserici au fost ridicate. Preoții sunt ridicați și duși legați în lagăre de internare. Preotul Brudan din comuna Bălnaca a sosit ieri la Beiuș, deoarece a fost informat că va fi arestat.

Un tren C.F.R. și funcționari ai Statului nostru au fost evacuați de nemți odată cu.....

S-au adus trupe maghiare și în comuna Remeți în fața comunei noastre Remeți Poiana.

Primarul comunei Damiș din teritoriul cedat cu numele Balaj Ioan, urmărit fiind de unguri și deținut, a scăpat și a trecut frontiera la noi în țară.

Beiuș, la 6 septembrie 1944

Primpretor

Vladimir Muțiu ss indescifrabil

SURSA: ANDJBh.,
fond Prefectura jud.Bihor,
corespondență confidențială,
Actele prefectului – conf. Pachet VII / 010, f.18

24

NOTĂ INFORMATIVĂ

COPIE/4.10 1944

În urma schimbărilor de regim din România, în Ardealul de Nord, s-au luat următoarele măsuri:

1. În noaptea de 23 spre 24 august, pe la orele 1, s-au prezentat la consulatul Oradea poliția maghiară și declarat că oficiul și toți membrii săi sunt sub pază polițienească. Nimeni nu va putea părăsi localul consulatului și nici un străin nu va putea intra la oficiu. Membrii Consulatului cari locuiau în oraș, sau se aflau în deplasare, au fost aduși la consulat de către organele forței militare publice. Legăturile telefonice ne-au fost imediat tăiate.

Joi în 24 august la orele 5 a trebuit să se predea poliției automobilele oficiului și ale membrilor Consulatului.

În ziua de 25 august, la orele 11 s-au ridicat aparatele de radio. La poarta de intrare s-a postat o puternică echipă polițienească. Toate aceste măsuri au continuat în ziua de 26 sâmbătă până la orele 12.30, când s-au ridicat cu excepția restituirii aparatelor de radio, automobilelor și telefoanelor. Menționăm că regimul în acest interval a fost corect și civilizât membrii consulatului având posibilitatea

2. În dimineața zilei de 24 august, organele polițienești au ridicat de la domiciliile lor pe toți fruntașii români și i-au condus la poliție, de unde apoi la Oradea i-au internat la Episcopia Română Unită sub pază. Aici se afla I.P.S. lor Episcopii Dr. Iuliu Hosu și Dr. Ioan Suci, capii bisericii ort. Române. P.C. Arhimandrit Ioan Dinu, Consilier Ioan Evtușian, precum și toți membrii capitolului greco-catolic. Dr. Gavrilă Stan, rectorul Academiei teologice. De asemenea toți

preoții ortodoxi români din Ortadea. Unii dintre fruntașii din Oradea s-au ascuns.

De la sate au fost aduși aproape toți preoții români și fruntașii satelor, chiar și fruntașii mai de frunte, cari se aflau în comune. Preoților de la sate cu excepția câtorva li s-a dat drumul în ziua de 23 august, fiind puși sub pază polițienească în comunele proprii.

3. În ziua de 26 august la orele 3, Consulul General Dl. Marina de data aceasta singur, a fost pus din nou sub pază polițienească, neavând voie să ia contact cu nimeni și nici să părăsească localul oficiului.

4. În celelalte regiuni din circumscripția Consulatului General Oradea s-a procedat aproape la fel.

a). La Sighet, toți fruntașii români, unii cu soțiile ec. Prof. Iuliu Epure, au fost închiși în închisorile Tribunalului. Fruntașii din comune la fel.

b). La Satu-Mare au fost închiși toți intelectualii români, inclusiv preoții în frunte cu protopopul dr. Ioan Dragomir. Din comune au fost ridicații și unii dintre preoți.

c). La Baia-Mare I.P.S. Episcopul Dr. Alexandru Rusu este sub pază polițienească, în edificiul Episcopiei.

Intelectualii și preoții închiși.

d). În județul Sălaj, s-au luat aceleași măsuri. Intelectualii români și unii dintre preoți închiși.

I.P.S. S. Episcopul Dr. Iuliu Hosu, a fost dus de la Oradea la reședința sa din Cluj, în ziua de 25 August.

5. Băncile românești din județele Maramureș, Sălaj, Satu Mare și Banca Românească de la Oradea, aproape nu funcționează, întreg personalul lor, fiind arestat.

6. În multe comune, ca și în Biserica Ortodoxă română din Oradea, Duminică (27 august) nu s-a oficiat slujba religioasă, preoții fiind arestați.

7. În comuna Alparea la castelul Bercheș de la calea ferată în partea dreaptă a liniei socotită de la Oradea spre București la 500 metri de calea ferată se găsește un mare depozit de muniții.

8. Între Dej și Apahida, se găsesc trupe ungurești pe la Gherla și înainte de Gherla în apropiere de cale ferată și prin comuni.

9. Cheferiștii români cari au făcut serviciul pe linia Aiud-Palanca au fost retrași de Nemți la stația de frontieră Palanca și Nemții au garantat trecerea lor prin Ungaria în România, pe la Brașov, când au fost să meargă la Brașov, au spus că ne trece pe la Cluj și tot nu ne-au trecut, apoi ne-a dus la Oradea și de la Oradea la Debrețin în Ungaria, am fost peste 1000 de cheferiști între care au fost șefi de gară impiegați picheri, au mai fost un colonel, doi

căpitani, doi maiori din Satul Major din Slănic, jud.Bacău și familii întregi cu copii și femei.

10.Trupe Ungurești și Germane se găsesc în regiunea Oradea, Băile Felix și în regiunea Marghita.

Declarate de Sime Florian, șef de echipă C.F.R. din Săcădat
Culese de Serg. Malița Nicolae , refugiat.

SURSA: ANDJBh.,
fond Prefectura jud.Bihor,
corespondență confidențială,
Dosar VII / 110 / 1944, f. 19-20

25

MARELE STAT MAJOR 23 iulie 1942

Secția Operațiilor

Nr.309 403

CONFIDENȚIAL PERSONAL

Pentru uz strict personal

Al domnului general comandant

Marele Stat Major

Către,

**Domnul general de corp de armată Macici Nicolae,
Comandantul Armatei 1**

I. Grosul armatei române este angajat în operațiuni pe Frontul de Est. În această situație, în eventualitatea unei agresiuni din partea Ungariei, s-ar putea dispune inițial de circa 9 mari unități, întărite cu batalioane de infanterie, mitraliere și unități de artilerie neindivizionate., rămase pe teritoriul după plecarea eșalonului II.

II.În prezent, Ungaria dispune încă în interior de circa 23 mari unități. Dislocarea actuală a forțelor ungare la frontieră noastră și posibilitatea de a mobiliza și concentra mari unități la frontieră camuflat¹¹³, ar permite Ungariei să execute un atac bruscat, prin surprindere.

III. În cazul unui conflict cu Ungaria, intențiunea noastră este de a NU CEDA ARDEALUL. În acest scop, dat fiind superioritatea de forțe a armatei ungare la începutul operațiunilor, vom căuta: Inițial, să uzăm și să întârziem cât mai mult înaintarea inamicului, interzicându-i pătrunderea la sud și est de Carpați. Se va păstra în

¹¹³ Pretextul instrucției

orice caz regiunea DEVA-ORĂȘTIE-HAȚEG în vederea trecerii la contraofensivă. Ulterior, pe măsură ce vom recupera alte forțe din acelea aflate la est de Nistru, se va trece la contraofensivă, în condițiunile ce urmează a se preciza în raport de situație, cu scopul de a distinge armata ungară.

IV. Misiuni

Armata 1 va opera la sud-vest de linia COVASNA - RÂMNICU SĂRAT (ambele inclusiv)

a). Într-o primă serie de operațiuni, armata va acoperi teritoriul, căutând să uzeze și să întârzie pe inamic, cât mai mult, pe direcțiile ce conduc către defileele Carpaților.

b). Va opri, în orice caz, pătrunderea inamicului la dus de Carpații Meridionali, stăpânind în ordin de urgență defileele din regiunile: Brașov, Sibiu, Munții Semenicului și Cernei. Va păstra un cap de pod pe Mureș, în zona Deva-Orăștie, sprijinit pe Munții Poiana Ruscăi și ai Sebeșului. Va lupta cât mai mult timp în masivul Bihorului, în scopul de a atrage și a menține pătrunderile pe văile Crișurilor și pe direcția CLUJ – SIBIU.

c). Operațiunile de la punctele „a” și „b” de mai sus au drept scop să dea posibilitatea grosului forțelor noastre de a trece la contraofensivă, în special în defileul Mureșului (regiunea Orăștie) spre est, concomitent cu acțiuni ofensive din celelalte defilee.

2. Divizia 8 Infanterie va apăra Carpații Orientali.

V. Conducerea operațiunilor

1. Armata va fi în măsura ca, în orice moment, cu unitățile aflate pe teritoriu să facă față unui atac bruscat. Operațiunile de acoperire, duse cu scopul de a întârzia și uza pe inamic, precum și operațiunile de oprire vor fi organizate, încât fiecare mănunchi de comunicațiuni care conduce către defileele Carpaților să fie conduse de către o mare unitate.

Este de tot interesul ca, în organizarea operațiunilor de uzare și întârziere a inamicului, să se întrebuințeze un număr limitat de mici unități dar cât mai mobile. Se va avea grijă constantă de a le putea recupera pentru apărarea defileelor.

La acțiunea de întârziere și uzare a inamicului, va trebuie să contribuie, într-o cât mai largă măsură, întreaga populație românească pe teritoriu, organizată pe baza indicațiunilor din Instrucțiunile anexă.

Acțiunea forțelor destinate să apere masivul Bihorului, sprijinite de populația din zonă, va fi astfel organizată ca să reziste până la sacrificiu total.

2. În operațiunile de apărare a Carpaților Meridionali, prezintă o mare deosebită importanță defileele care permit accesul către zona Poliești – București.

VI. Lucrări defensive.

1. În scopul de a realiza o întârziere cât mai mare pe direcțiile de pătrundere ale inamicului, se vor recunoaște, începând de la frontieră, punctele care urmează a fi organizate cu lucrări de campanie. De asemenea se vor preciza regiunile care pot fi minate, distrugerii de pregătit, obstacolele antice de amenajat etc.

2. Pe poziția de rezistență a armatei se vor face recunoașterile în vederea organizării ei la momentul oportun, și se vor stabili depozitele de materiale necesare.

VII. Prescripțiuni

1. Toate studiile de birou și lucrările pregătitoare se vor întocmi la Marele Stat Major.

2. La recunoașteri vor lua parte și ofițerii de la Secția 3 din Marele Stat Major.

3. La recunoașterile ce se vor face pentru stabilirea pe teren a lucrărilor de campanie necesare, va participa și generalul Zaharescu, comandantul Geniului.

Șeful Marelui stat major General Ilie Șteflea

SURSA: A.M.R.

fond M.St.M., dos.725, f.3-6

26

**1940 septembrie 25 – noiembrie 2, ORADEA,
Ordinul Comandamentului militar al orașului Oradea,
trimis Primăriei orașului Oradea, referitor la ștergerea
inscripțiilor românești de pe statuile românești din Oradea.**

Text , în limba maghiară

Kir.nagyvárad thjf.

Varos katonai parancsnoksaga

Mernoki

33367 / 1940 szám

Román elekúvek lábazatainak eltávolítása

Jelentem, hogy a román impérium idejében készült emlékművek lábazatainak eltávolítására a következő munkálatok válltak szükségessé:

1.Ferdinánd király szobortalpazat szétbontása	500.-P.
a kövek elszállítása	350.-
a belső betonnag elbontása és elszállítása	200
2.Mosoi tabornok szobortalpazatának elbontása	430
kövek elszállítása	370

a belső betonmag elbontása szétbontása	200
3.Karoly király szobortalapzatnak szétbontása	350
a kövek elszállítása	200
a belső betonmag szatbontasa és elszállítása	200
4.Marin királyne szobortalapzatnak szétbontása	150
a kövek elszállítása	50
a belső betonmag szétbontása és elszállítása	30
5.De Iavrancea szobortalapzatnak szétbontása	100
a kövek elszállítása	60
a belső betonmag elbontása és elszállítása	50
6.Eminescu szobortalapzatnak szétbontása	100
a kövek elszállítása	60
a belső betonmag elbontása és elszállítása	50
7.Vulcan szobortalapzatnak szétbontása és elszállítása	50
8.Csendoriskolai Karoly szobortalapzatnak szétbontása és elszállítása	100

Kérem a fenti munkálatoknak végrehajtását 3600 pengő értékben jóváhagyni.

Nagyvárad, 1940 szeptember 25

Városi főmesternök

Engedélyezzem

Nagyvárad, 1940 szeptember 25

Kir.nagyvárad thjf. Város katonai parancsnoksága

Mernoki

37335 / 1940 szám

K ö l t s é g v e t é s

A román időből vissamaradt szobor-talpatatokon levő román feliratok lefaragásáról

Szent László téren:

Ferdinánd román kir. felirásának lefaragása P.11

Bémer téren:

Maria román kiralyne négy oldali felirás lefaragása 13

Ezredevi emléktéren:

1.Vulkán román író két oldali felirás lefaragása 8

2.Eminescu román író egy oldali felirás lefaragása 5

Tisza Kalman téren:

De Iavrancea román író két oldali felirás lefaragása 8

Bunyitay ligetben:

Károly román kir. Egyoldali felírás lefaragása 5

Csendoriskola elott:

Károly román kiraly jegvzet evszam lefaragása 1

Összesen:

51 pengő

Kelt Naggyvárad, 1940 november 2

Városi főmérnök

SURSA: ANDJBh.,
fond Prefectura jud.Bihor,
inv.nr.96, dosar 10 / 1940, f. 199-200

27

ORDIN DE ZI Nr.265 din 8 septembrie 1944

Ostași,

În ziua de 7 septembrie ați trecut frontiera Transilvaniei [im] pusă de Hitler prin dictatul de la Viena.

Prin eroismul și jertfa voastră, frontiera care spintecase trupul Transilvaniei noastre scumpe s-a prăbușit pentru totdeauna.

Sângele vostru, care a stropit pământul românesc [...] a pecetluit pentru totdeauna dreptul nostru sfânt asupra Transilvaniei.

Ostași,

În atacul de la 7 septembrie ați dat dovadă de bravură și iscusință în luptă. Iar astăzi vigoarea voastră în urmărirea unui inamic bătut a fost mai presus de orice laudă, prin succesul eliberării primul oraș al Transilvaniei, Sfântul Gheorghe și regiunii învecinate.

Nu trebuie să dăm inamicului nici un pic de răgaz. Cu prudentă, dar cu repeziciune și energie, el trebuie urmărit neîncetat, manevrat, distrus sau capturat.

Comandantul suprem [sovietic] ne aduce tuturor felicitări și mulțumiri pentru acțiunile din zilele de 7 și 8 septembrie.

Eu, care cunosc spiritul vostru de jertfă pentru țară și popor, precum și pregătirea voastră de război, eram sigur că în lupte vom fi victorioși. În luptele viitoare să faceți dovadă de aceleași calități; întreaga țară are privirile așintite asupra voastră.

Răsplata voastră va fi răsplata eroilor. Cei căzuți în luptă sunt eroii țării și noi vom avea grijă deplină de familiile lor.

Ostași,

Ne-am realizat dorința de a lupta alături de brava armată roșie. Prietenia dintre noi și ei s-a consfințit pentru totdeauna prin sângele care a curs împreună pe pământul Transilvaniei, pentru libertatea și independența României.

Rămânem cu toții pe veci recunoscători eroicei armate roșii,
precum și marelui, înțeleptului ei conducător, mareșalul Stalin.

Ostași,

Eu sunt mândru de voi și vă aduc la toți, din tot sufletul,
mulțumirea și recunoștința mea.

Înainte, pentru dezrobirea definitivă a Transilvaniei.

COMANDANTUL MARII UNITĂȚI,

Colonel

Nicolae Cambrea

SURSA: *Pentru eliberarea patriei,*
București, 1972. p.665

28

ORDIN DE ZI Nr.2 din 20 septembrie 1944

Voi ați păzit pământul străvechi al Banatului și Crișanei și ați izbutit a stăvili încălcarea pe care dușmanul de totdeauna al românilor voia s-o adâncească spre inima Transilvaniei noastre.

După ce ați dezarmat prin luptă pe germanii care ocupau multe puncte însemnate din Transilvania, v-ați bătut apoi timp de aproape o lună de zile pe granița de vest și în Munții Apuseni, în cele mai grele condițiuni [...]

Voi ați ținut piept unui inamic mult mai numeros, sprijinit de multe tancuri, de avioane și tot felul de arme grele germane; voi, de multe ori i-ați bătut fără tunuri anticar, fără sprijin de tancuri și uneori chiar fără tunuri.

În munții Apuseni, batalioanele de moți au deschis din nou cartea vitejiei strămoșilor lor [...]

În apărarea Ardealului, dar mai ales la Păuliș, Școala de subofițeri Radna, prin vitejia cu care a luptat, a dovedit din plin cât este de scump tuturor inimilor românești pământul transilvan.

Artileria noastră, deși redusă numericeste, nu și-a dezmințit nici în aceste acțiuni faima ce și-a căpătat-o în războaiele de până acum.

Unitățile Corpului 1 Aerian, în disprețul numeroaselor mijloace antiaeriene inamice, au bombardat și mitraliat tancurile și batalioanele care amenințau să se rostogolească peste infanteriștii noștri și le-au ținut năvala.

Școli de ofițeri și subofițeri de toate armele, vânători de munte, infanteriști, grăniceri, călăreți, artileriști și aviatori, în Munții Apuseni, pe Crișul Negru și Crișul Alb, pe Valea Mureșului și a Timișului, în Munții Banatului și pe valea Dunării, voi ați îndeplinit

prin lupta voastră primul pas pentru reîntregirea Transilvaniei sfârțecate în 1940.

Prin vitejia și dragostea voastră de țară, voi cu toți ați oprit năvala inamică și ați asigurat forțelor aliate rusești ieșirea din strâmtorile munților.

Vă aduc astăzi tuturor, de la general până la soldat, mulțumirile mele pentru neprețuita contribuție și jertfa fiecăruia, pentru izbânda de până acum.

Prima parte a misiunii noastre – care a fost și cea mai grea fiindcă am fost singuri - am încheiat-o victorios și neamul românesc poate privi cu încredere spre zărilor luminoase ale împlinirii sfintei noastre dreptăți.

De azi încolo puternicele forțe aliate sunt gata să pornească spre Budapesta.

Împreună cu ele, într-o strânsă camaraderie de luptă, drumul ne stă deschis pentru a recuceri pământul îndelung rășluit și a elibera pe toți românii rămași amarnic sub stăpânirea maghiară [...]

COMANDANTUL ARMATEI 1

General de corp de armată

Nicolae Macici

SURSA: A.M.R., *fond M.St.M.*,
dos.686/82, f.23-24

29

ORDIN DE LUPTĂ NR.42

Statul Major al Diviziei 1 Română Șauaeu,
12 octombrie 1944, ora 02.00 harta 1:100.000

1. Prin acțiunea tancurilor și cavaleriei noastre în Oradea și la est, inamicul a fost încercuit, fără posibilitatea spre nord, încearcă ieșire spre sud.

2. Divizia 1 Română continuă misiunea de a înainta în direcția Oradea, pentru a lua legătura cu unitățile noastre de tancuri și a ocupa Oradea Mare. Gândul fiecăruia trebuie să fie Oradea, pentru a întâlni cât mai repede unitățile noastre de tancuri.

3. Hotărâre: blocarea inamicului din satul Leș și continuarea înaintării spre Oradea, pe direcția prevăzută prin ordinul de luptă nr.40.

4. Misiuni:

a). Regimentul 2 Infanterie, plus Batalionul căpitanului Căruntu [Constantin], sub comanda locotenent-colonelului Dan

[Radu], blochează Leșul (Regimentul 2 Infanterie, partea de sud-est și nord-est, căpitanul Căruntu, partea de nord), interceptând șoseaua ce duce spre Nojorid, în scopul de a distruge elementele ce ar încerca să iasă din Leș.

b). Regimentul 1 Infanterie, cu Batalionul Popescu [Eremia], reia înaintarea pe la vest Nojorid, pentru a ajunge la nord-vest Nojorid.

c). Regimentul 3 Infanterie reia înaintarea pe la est de Nojorid, pentru a ajunge la nord-est Nojorid cu un batalion din eșalonul întâi. Batalionul căpitan Ivan [Ioan] urmează înapoia Batalionului Irofte [Grigore]. Înaintarea pentru ocuparea [localității] Nojorid, la 09.00, la 12 octombrie 1944, cu o pregătire puternică de artilerie de 30 minute pe Nojorid.

Gruparea locotenent-colonelului Dan folosește mijloacele Regimentului 2 Infanterie și [ale] Batalionului căpitanului Căruntu pentru blocarea Leșului, împiedicând ieșirea inamicului din Leș.

5. Batalionul locotenentului Popescu Eremia mișcă în dispozitivul său 2 piese de 76 mm, ca însoțire imediată, ce se pun la dispoziția sa.

6. Artileria, ordin special.

7. Atacul asupra Nojoridului – rachete roșii de la P.C. batalioane, la ora 09.00, din 12 octombrie 1944.

8. După ajungerea la nord Nojorid, batalioanele Popescu și Irofte se opresc, în măsură a continua mișcarea spre nord.

9. P.C. inițial al diviziei, aceleași de azi; al Regimentului 1 Infanterie, aceleași de azi, cu post de observare la cota 139; al Regimentului 3 Infanterie la nord-est Chișirid, cu post de observare la încrucișarea de drumuri sud-Nojorid.

10. Semnale: rachete albe pentru recunoașterea unităților și tancurilor amice.

11. transmisiuni: telefon și radio, tot timpul. Cu vecinii, prin subîmpărțiri de legătură.

12. Post de evacuare [la] Păușa.

COMANDANTUL DIVIZIEI 1 ROMÂNĂ,
Locotenent-colonel
Badea

ȘEF DE STAT MAJOR,
Locotenent-colonel [Mircea] Haupt

*Notă: Inamicul își trăiește ultimele zvârcoliri în fața diviziei.
Pandurii vor fi necruțători.*

SURSA: *Pentru eliberarea patriei,*
București, 1972. p.665-667

**ORDIN DE ZI NR.29
din 22 noiembrie 1944**

Ostași ai diviziei 3 Vânători de Munte!

Am urmărit zi și noapte lupta voastră de la Beiuș la Tisa și de aici la Miskolc și pot afirma că sunt mândru de vitejia voastră. Nici unul din voi n-a dezmințit faima vânătorilor de munte /.../

Împreună cu diviziile Corpului 33 Armată rus ați luat parte la bătăliile pentru Beiuș, Oradea, Debrețin, Tisa, Miskloc, luptând într-o frățească tovarășie de arme cu ostașii vânători și artileriști ai Corpului 33 Armată rus.

La Beiuș ați înfruntat cu dârzenie Diviziile 4, 8 și 12 ungare. V-ați bătut cu înverșunare pentru a asigura ieșirea pe Crișul Negru a Corpului 33 Armată.

În strânsă colaborare cu viteaza diviziei rusă a colonelului Gorobeț, ajutați de artileria Corpului 33 rus ați aruncat pe inamic din zona Beiuș.

S-a distins Grupul 6 Vânători de Munte, de sub comanda colonelului V.Cârnu, cu Batalionul 11 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Cristescu, căzut eroic în fruntea batalionului la Pocola în lupta cu tancurile maghiare; Batalionul 6 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Clăianu; Batalionul 11 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Navacovici Iosif, și Grupul 3 Artilerie, de sub comanda colonelului Popescu Remus; din armata aliată s-a distins locotenent colonelul Zabalovski.

La bătălia de la Oradea, după ce ați atins Crișul Repede ați alungat Divizia 76 germană și Divizia 12 maghiară.

La bătălia de la Oradea, după ce ați atins Crișul Repede ați alungat Divizia 76 germană și divizia 12 maghiară.

În situația grea când dreapta corpului de armată se repliază în luptă grea, deși amenințați cu încercuirea de tancurile germane, ați rezistat cu toată dârzenia pe Criș.

La Miersig, Ianoșda, Leș, Nojorid, Ferdinand[Livada], Oradea, ați făcut eforturi supraomenești luptând cu aceiași dispreț de moarte și aceeași vitejie de vânători de munte.

S-au remarcat Batalionul 6 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Clăianu; Batalionul 21 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Mișuțoiu; Batalionul 22 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Ghiculescu; Divizionul 3 Obuziere Munte, de sub comanda maiorului Gheorghiu C. Ioan; Divizionul 9 Tunuri munte, de sub comanda locotenent-colonelului Broșteanu, ajutat de

maiorul Eraclide Ioan și Divizionul 1 Tunuri munte, de sub comanda maiorului Negoescu Radu, ajutat de maiorul Popovici Aurel.

Mereu victorioși ați ajuns în fața Debreținului în strânsă legătură cu eroicele trupe aliate de vânători din Divizia 78 sub comanda generalului-maior Mihailov și Divizia 337 de sub comanda colonelului Gorobeț, asaltând pe inamic la nord.

S-a distins Batalionul 5 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Pop Alexandru; Batalionul 11 Vânători de Munte, de sub comanda locotenent-colonelului Costin care în cooperare cu tancurile aliate au cucerit Hajduhadhaz; Batalionul 6 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Clăianu care a căzut rănit în lupte împreună cu maiorul Eraclide din artilerie; Batalionul 22 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Ghiciulescu, precum și artileriei diviziei, de sub comanda colonelului Popescu Remus.

La trecerea Tisei, în frunte cu Grupul 3 vânători de Munte, de sub comanda colonelului Popescu R. Constantin, având în avangardă Batalionul de moți „Avram Iancu”, privirea tuturor se îndreaptă cu legitimă mândrie spre voi reamintind glorioase fapte de arme din trecut.

Viteji ai diviziei 3 Munte!

Prin comportarea voastră bravă ați înscris în istoria neamului cea mai frumoasă pagină de glorie. Ochii tuturor celor din patrie ațintiți asupra voastră. Voi sunteți mândria patriei. Acum, la bătălia pentru Miskolc, deși istoviți de marșurile istovitoare prin ploaie și noroi, stând de cele mai multe ori în câmp, în luptă cu dușmanul ați reușit să fiți la înălțimea celei mai viteze armate din lume, armata roșie, contribuind la cucerirea unuia dintre cele mai frumoase orașe ale Ungariei, Miskloc. La terminarea acestei bătălii lupta însă nu a încetat; mai avem puțin pentru a învinge definitiv dușmanul.

Mă închin cu pioșenie în fața mormintelor eroilor căzuți pentru mărirea și gloria patriei.

Celor răniți le doresc grabnică însănătoșire, iar vouă bravi vânători care duceți greul luptei, vă doresc victorie și noroc în luptă /.../ Victoriile obținute nu ar fi fost posibile dacă nu aș fi avut concursul comandantului secund, colonelul Constantinescu I. Ioan, comandanților de grupuri, colonelul Cârnu și colonelul Popescu R. Constantin, comandantul artileriei, colonelul Popescu Remus, statului major al diviziei de la șefii de birouri și servicii până la șeful de stat major, care înfruntând orice primejdie și neprecupețind nici un pic de odihnă au pregătit zi și noapte toate operațiile ce le-am ordonat potrivit misiunilor primite, executând numeroase misiuni exterioare, până în linia I-a.

Pentru detașamentul de luptă rus nu am decât cuvinte de laudă, pentru modul cum s-a comportat în tot timpul acțiunilor, în

special căpitanul Bereket, comandantul detașamentului, care prin priceperea și munca neobosită zi și noapte a asigurat cea mai strânsă legătură cu Corpul 33 aliat, pe tot timpul operațiunilor.

Închei acest ordin de zi cu cele mai alese sentimente de grațitudine și totodată camaraderie, menționând comandamentul Corpului 33 Armată rus în frunte cu cei mai bravi comandanți generalul Semenov, comandantul corpului, generalul Similov, comandantul secund, generalul Fomin, șeful de stat major, colonelul Tihomirov, comandantul artileriei care în tot timpul acțiunilor au arătat Diviziei 3 Munte o atenție deosebită, o frățescă tovarășie de arme, realizând cea mai strânsă colaborare atât din punct de vedere tactic, cât și din punct de vedere sufletesc. La trecerea peste Tisa, loțjiitorul la comanda corpului de armată general-maior Similov și șeful de stat major generalul Fomin, ne-au arătat toată dragostea, sollicitudinea, dându-ne tot timpul tot sprijinul pentru a duce la bun sfârșit operațiunea atât de grea /.../

Toți ostașii, ofițerii, subofițerii și trupa care s-au distins în luptă vor fi propuși la decorare.

Prezentul Ordin de Zi se va citi tuturor ostașilor din subordinea diviziei.

Dat azi la cartierul Diviziei 3 Munte, sud Miskloc-Sajopetri.

Comandantul Diviziei 3 Munte
General de divizie MOCIULSCHI LEONARD

SURSA:

Arhiva Ministerului Apărării Naționale,
fond 1, dos. 330, f.29-31.

31

ORDIN DE ZI NR.4 din 19 oct. 1944 al ARMATEI 1-a

Divizia 3-a Munte, comandată de Generalul de Divizie Mociulschi Leonard, a participat neîntrerupt de la 27 Septembrie la 13 Octombrie 1944, alături de trupele sovietice, în luptele pentru cucerirea Oradiei și la nimicirea forțelor inamice din acea zonă, distingându-se prin vitejia unităților și reușind să zdrobească toate atacurile inamice.

Comandantul Armatei 1-a
General de Corp de Armată
ss. Nicolea Macici

Pentru conformitate
Șeful Biroului 2, Cpt. A.Lupescu
SURSA: AMR, Fâfond 2337, dos.1034, f.45

32

ORDIN DE ZI NR.57 din 10 ianuarie 1945

În noaptea de 12/12 septembrie 1944, dușmanul de veacuri al Neamului românesc – ungurii -, au călcat frontiera româniei la Vest, fără nici o declarație de războiu.

Trupele noastre de grăniceri, au fost primele cari au ținut piept atacurilor înverșunate ale vrășmașului.

Școala Subofițeri rezervă Inf. Dorohoiu, care se afla dislocată în apropierea frontierei vremelnice, în zona Tinca, în ziua de 13 Sept, 1944, a venit în ajutorul grănicerilor și a apărat zona Tinca.

Prin disprețul de moarte și bravura elevilor, deși anul I, numai cu câteva zile de instrucție – precum și priceperea comandanților lor, în frunte cu viteazul Colonel Bădescu Victor, au împiedicat inamicul de a pătrunde în zona defileului în ziua de 13.oct.1944.

Pentru curajul, abnegația și spiritul de sacrificiu, dovedite în aceste lupte, citez prin ordin de zi pe divizie Școala subofițeri rezervă Inf. Dorohoiu, se sub comanda col.Bădescu Victor, spre a fi un exemplu și îndemn și pentru celelalte generații de elevi.

COMANDANTUL DIVIZIEI 3-a MUNTE
General de Divizie, ss. Mociulschi Leonard

Pentru conformitate
Șeful Biroului 2
Cpt. A.Lupescu

SURSA: AMR, *fond* 2337, dos. 1034, f.46

33

ORDIN DE ZI Nr.265 din 8 septembrie 1944

Ostași,

În ziua de 7 septembrie ați trecut frontiera Transilvaniei [im] pusă de Hitler prin dictatul de la Viena.

Prin eroismul și jertfa voastră, frontiera care spintecase trupul Transilvaniei noastre scumpe s-a prăbușit pentru totdeauna.

Sângele vostru, care a stropit pământul românesc [...] a pecetluit pentru totdeauna dreptul nostru sfânt asupra Transilvaniei.

Ostași,

În atacul de la 7 septembrie ați dat dovadă de bravură și iscusință în luptă. Iar astăzi vigoarea voastră în urmărirea unui inamic bătut a fost mai presus de orice laudă, prin succesul eliberării primul oraș al Transilvaniei, Sfântul Gheorghe și regiunii învecinate.

Nu trebuie să dăm inamicului nici un pic de răgaz. Cu prudență, dar cu rezezițiune și energie, el trebuie urmărit neîncetat, manevrat, distrus sau capturat.

Comandantul suprem [sovietic] ne aduce tuturor felicitări și mulțumiri pentru acțiunile din zilele de 7 și 8 septembrie.

Eu, care cunosc spiritul vostru de jertfă pentru țară și popor, precum și pregătirea voastră de război, eram sigur că în lupte vom fi victorioși. În luptele viitoare să faceți dovadă de același calități; întreaga țară are privirile ațintite asupra voastră.

Răsplata voastră va fi răsplata eroilor. Cei căzuți în luptă sunt eroii țării și noi vom avea grijă deplină de familiile lor.

Ostași,

Ne-am realizat dorința de a lupta alături de brava armată roșie. Prietenia dintre noi și ei s-a consfințit pentru totdeauna prin sângele care a curs împreună pe pământul Transilvaniei, pentru libertatea și independența României.

Rămânem cu toții pe veci recunoscători eroice armate roșii, precum și marelui, înțeleptului ei conducător, mareșalul Stalin.

Ostași,

Eu sunt mândru de voi și vă aduc la toți, din tot sufletul, mulțumirea și recunoștința mea.

Înainte, pentru dezrobirea definitivă a Transilvaniei.

COMANDANTUL MARI UNITĂȚI,
Colonel

Nicolae Cambrea

*SURSA: Pentru eliberarea patriei,
București, 1972. p664-665*

34

ORDIN DE ZI Nr.2 din 20 septembrie 1944

Voi ați păzit pământul străvechi al Banatului și Crișanei și ați izbutit a stăvili încălcarea pe care dușmanul de totdeauna al românilor voia s-o adâncească spre inima Transilvaniei noastre.

După ce ați dezarmat prin luptă pe germanii care ocupau multe puncte însemnate din Transilvania, v-ați bătut apoi timp de aproape o lună de zile pe granița de vest și în Munții Apuseni, în cele mai grele condițiuni [...]

Voi ați ținut piept unui inamic mult mai numeros, sprijinit de multe tancuri, de avioane și tot felul de arme grele germane; voi, de multe ori a-ți bătut fără tunuri anticar, fără sprijin de tancuri și uneori chiar fără tunuri.

În munții Apuseni, batalioanele de moți au deschis din nou cartea vitejiei strămoșilor lor [...]

În apărarea Ardealului, dar mai ales la Păuliș, Școala de subofițeri Radna, prin vitejia cu care a luptat, a dovedit din plin cât este de scump tuturor inimilor românești pământul transilvan.

Artileria noastră, de și redusă numericăște, nu și-a dezmințit nici în aceste acțiuni faima ce și-a căpătat-o în războaiele de până acum.

Unitățile corpului 1 Aerian, în disprețul numeroaselor mijloace antiaeriene inamice, au bombardat și mitraliat tancurile și batalioanele care amenințau să se rostogolească peste infanteriștii noștri și le-au ținut năvala.

Școli de ofițeri și subofițeri de toate armele, vânători de munte, infanteriști, grăniceri, călăreți, artileriști și aviatori, în Munții Apuseni, pe Crișul Negru și Crișul Alb, pe Valea Mureșului și a Timișului, în Munții Banatului și pe valea Dunării, voi ați îndeplinit prin lupta voastră primul pas pentru reîntregirea Transilvaniei sfârțecate în 1940.

Prin vitejia și dragostea voastră de țară, voi cu toți ați oprit năvala inamică și ați asigurat forțelor aliate rusești ieșirea din strâmtoarele munților.

Vă aduc astăzi tuturor, de la general până la soldat, mulțumirile mele pentru neprețuita contribuție și jertfa fiecăruia, pentru izbânda de până acum.

Prima parte a misiunii noastre – care a fost și cea mai grea fiindcă am fost singuri - am încheiat-o victorios și neamul românesc poate privi cu încredere spre zărilor luminoase ale împlinirii sfintei noastre dreptăți.

De azi încolo puternicele forțe aliate sunt gata să pornească spre Budapesta.

Împreună cu ele, într-o strânsă camaraderie de luptă, drumul ne stă deschis pentru a recuceri pământul îndelung rășluit și a elibera pe toți românii rămași amarnic sub stăpânirea maghiară [...]

COMANDANTUL ARMATEI 1
General de corp de armată
Nicolae Macici

SURSA: A.M.R., *fond M.St.M.*, dos.686/82, f.23-24

34

ORDIN DE LUPTĂ NR.42

Statul Major al Diviziei 1 Română Șauaeu, 12 octombrie 1944, ora 02.00
harta 1:100.000

1. Prin acțiunea tancurilor și cavaleriei noastre în Oradea și la est, inamicul a fost încercuit; fără posibilitatea spre nord, încearcă ieșire spre sud.

2. Divizia 1 Română continuă misiunea de a înainta în direcția Oradea, pentru a lua legătura cu unitățile noastre de tancuri și a ocupa Oradea Mare. Gândul fiecăruia trebuie să fie Oradea, pentru a întâlni cât mai repede unitățile noastre de tancuri.

3. Hotărâre: blocarea inamicului din satul Leș și continuarea înaintării spre Oradea, pe direcția prevăzută prin ordinul de luptă nr.40.

4. Misiuni:

a). Regimentul 2 Infanterie, plus Batalionul căpitanului Căruntu [Constantin], sub comanda locotenent-colonelului Dan [Radu], blochează Leșul (Regimentul 2 Infanterie, partea de sud-est și nord-est, căpitanul Căruntu, partea de nord), interceptând șoseaua ce duce spre Nojorid, în scopul de a distruge elementele ce ar încerca să iasă din Leș.

b). Regimentul 1 Infanterie, cu Batalionul Popescu [Eremia], reia înaintarea pe la vest Nojorid, pentru a ajunge la nord-vest Nojorid.

c). Regimentul 3 Infanterie reia înaintarea pe la est de Nojorid, pentru a ajunge la nord-est Nojorid cu un batalion din eșalonul întâi.

Batalionul căpitan Ivan [Ioan] urmează înapoia Batalionului Irofte [Grigore].

Înaintarea pentru ocuparea [localității] Nojorid, la 09.00, la 12 octombrie 1944, cu o pregătire puternică de artilerie de 30 minute pe Nojorid.

Gruparea locotenent-colonelului Dan folosește mijloacele Regimentului 2 Infanterie și [ale] Batalionului căpitanului Căruntu pentru blocarea Leșului, împiedicând ieșirea inamicului din Leș.

5. Batalionul locotenentului Popescu Eremia mișcă în dispozitivul său 2 piese de 76 mm, ca însoțire imediată, ce se pun la dispoziția sa.

6. Artileria, ordin special.

7. Atacul asupra Nojoridului – rachete roșii de la P.C. batalioane, la ora 09.00, din 12 octombrie 1944.

8. După ajungerea la nord Nojorid, batalioanele Popescu și Irofte se opresc, în măsură a continua mișcarea spre nord.

9. P.C. inițial al diviziei, aceleași de azi; al Regimentului 1 Infanterie, aceleași de azi, cu post de observare la cota 139; al Regimentului 3 Infanterie la nord-est Chișirid, cu post de observare la încrucișarea de drumuri sud-Nojorid.

10. Semnale: rachete albe pentru recunoașterea unităților și tancurilor amice.

11. transmisiuni: telefon și radio, tot timpul. Cu vecinii, prin subîmpărțiri de legătură.

12. Post de evacuare [la] Păușa.

COMANDANTUL DIVIZIEI 1 ROMÂNĂ,
Locotenent-colonel

[Mircea] Haupt

ȘEF DE STAT MAJOR,
Locotenent-colonel

Badea

Notă: Inamicul își trăiește ultimele zvârcoliri în fața diviziei. Pandurii vor fi necruțători.

SURSA: *Pentru eliberarea patriei,*
București, 1972. p.665-667

34

ORDIN DE LUPTĂ NR.44

Statul Major al Diviziei 1 Română Șauaeu, 12 octombrie 1944, ora 02.00
harta 1:100.000

1.Divizia își continuă înaintarea cu începere de la 03.00, în 13 octombrie 1944, în direcția vest.

2.Itinerar: Oradea Mare – săntandrei – Tărian – Girișu de Criș – Berex – Beșerneu – Kereusug Apati – Meso Sas.

3.Execuția mișcării. Punctul inițial [la] intersecția șoselei spre Sântendrei cu calea ferată. Regimentul 2 infanterie, la ora 03.30; Regimentul 1 infanterie, la ora 05.00; Regimentul 3 Infanterie, la ora 05.30; compania cercetare și celelalte [sub] unități, ora 05.45.

Eșalonul auto, Regimentul [de] artilerie, plus divizionul antitanc, se mișcă prin salturi, din sat în sat. Plecarea din Oradea Mare la ora 09.00, în 13 octombrie 1944.

Căruțele se mișcă noaptea. Bucătăriile și căruțele strict necesare se mișcă cu unitățile. Punctul de destinație se va comunica pe itinerar.

4. Siguranța. Divizia se mișcă sub protecția avangardei formată din Regimentul 2 Infanterie. Siguranța aeriană, la fiecare regiment de infanterie câte un pluton mitraliere din compania antiaeriană a diviziei. Se vor aplica cu rigurozitate măsurile de camuflarea marșului.

5.Legături, prin radio.

*SURSA: Pentru eliberarea patriei,
București, 1972. p.667*

35

ORDIN DE ZI NR.29 din 22 noiembrie 1944

Ostași ai diviziei 3 Vânători de Munte!

Am urmărit zi și noapte lupta voastră de la Beiuș la Tisa și de aici la Miskolc și pot afirma că sunt mândru de vitejia voastră. Nici unul din voi n-a dezmințit faima vânătorilor de munte /.../

Împreună cu diviziile Corpului 33 Armată rus ați luat parte la bătăliile pentru Beiuș, Oradea, Debrețin, Tisa, Miskloc, luptând într-o frățească tovărășie de arme cu ostașii vânători și artileriști ai Corpului 33 Armată rus.

La Beiuș ați înfruntat cu dârzenie Diviziile 4, 8 și 12 ungare. V-ați bătut cu înverșunare pentru a asigura ieșirea pe Crișul Negru a Corpului 33 armată.

În strânsă colaborare cu viteza diviziei ruse a colonelului Gorobeț, ajutați de artileria Corpului 33 rus ați aruncat pe inamic din zona Beiuș.

S-a distins Grupul 6 Vânători de Munte, de sub comanda colonelului V.Cârnu, cu Batalionul 11 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Cristescu, căzut eroic în fruntea batalionului la Pocola în lupta cu tancurile maghiare; Batalionul 6 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Clăianu; Batalionul 11 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Navacovici Iosif, și grupul 3 artilerie, de sub comanda colonelului Popescu Remus; din armata aliată s-a distins locotenent colonelul Zabalovski.

La bătălia de la Oradea, după ce ați atins Crișul Repede ați alungat Divizia 76 germană și Divizia 12 maghiară.

La bătălia de la Oradea, după ce ați atins Crișul Repede ați alungat Divizia 76 germană și divizia 12 maghiară.

În situația grea când dreapta corpului de armată se repliază în luptă grea, deși amenințați cu încercuirea de tancurile germane, ați rezistat cu toată dârzenia pe Criș.

La Miersig, Ianoșda, Leș, Nojorid, Ferdinand, Oradea, ați făcut eforturi supraomenești luptând cu același dispreț de moarte și aceeași vitejie de vânători de munte.

S-au remarcat Batalionul 6 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Clăianu; Batalionul 21 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Mișuțoiu; Batalionul 22 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Ghiciulescu; Divizionul 3 Obuziere Munte, de sub comanda maiorului Gheorghiu C. Ioan; Divizionul 9 Tunuri munte, de sub comanda locotenent-colonelului

Broșteanu, ajutat de maiorul Eraclide Ioan și Divizionul 1 Tunuri munte, de sub comanda maiorului Negoescu Radu, ajutat de maiorul Popovici Aurel.

Mereu victorioși ați ajuns în fața Debreținului în strânsă legătură cu eroicele trupe aliate de vânători din Divizia 78 sub comanda generalului-maior Mihailov și Divizia 337 de sub comanda colonelului Gorobeț, asaltând pe inamic la nord.

S-a distins Batalionul 5 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Pop Alexandru; Batalionul 11 Vânători de Munte, de sub comanda locotenent-colonelului Costin care în cooperare cu tancurile aliate au cucerit Hajduhadhaz; Batalionul 6 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Clăianu care a căzut rănit în lupte împreună cu maiorul Eraclide din artilerie; Batalionul 22 Vânători de Munte, de sub comanda maiorului Ghiciulescu, precum și artileriștii diviziei, de sub comanda colonelului Popescu Remus.

La trecerea Tisei, în frunte cu Grupul 3 vânători de Munte, de sub comanda colonelului Popescu R. Constantin, având în avangardă Batalionul de moși „Avram Iancu”, privirea tuturor se îndreaptă cu legitimă mândrie spre voi reamintind glorioase fapte de arme din trecut.

Viteji ai diviziei 3 Munte!

Prin comportarea voastră bravă ați înscris în istoria neamului cea mai frumoasă pagină de glorie. Ochii tuturor celor din patrie ațintiți asupra voastră. Voi sunteți mândria patriei. Acum, la bătălia pentru Miskolc, deși istoviți de marșurile istovitoare prin ploaie și noroi, stând de cele mai multe ori în câmp, în luptă cu dușmanul ați reușit să fiți la înălțimea celei mai viteze armate din lume, armata roșie, contribuind la cucerirea unuia dintre cele mai frumoase orașe ale Ungariei, Miskloc. La terminarea acestei bătălii lupta însă nu a încetat; mai avem puțin pentru a învinge definitiv dușmanul.

Mă închin cu pioșenie în fața mormintelor eroilor căzuși pentru mărirea și gloria patriei.

Celor răniți le doresc grabnică însănătoșire, iar vouă bravi vânători care duceți greul luptei, vă doresc victorie și noroc în luptă /.../

Victoriile obținute nu ar fi fost posibile dacă nu ași fi avut concursul comandantului secund, colonelul constantinescu I. Ioan, comandanților de grupuri, colonelul Cârnu și colonelul Popescu R. Constantin, comandantul artileriei, colonelul Popescu Remus, statului major al diviziei de la șefii de birouri și servicii până la șeful de stat major, care înfruntând orice primejdie și neprecupețind nici un pic de odihnă au pregătit zi și noapte toate operațiile ce le-am ordonat potrivit misiunilor primite, executând numeroase misiuni exterioare, până în linia I-a.

Pentru detașamentul de luptă rus nu am decât cuvinte de laudă, pentru modul cum s-a comportat în tot timpul acțiunilor, în special căpitanul Bereket, comandantul detașamentului, care prin priceperea și munca neobosită zi și noapte a asigurat cea mai strânsă legătură cu Corpul 33 aliat, pe tot timpul operațiilor.

Închei acest ordin de zi cu cele mai alese sentimente de grațitudine și totodată camaraderie, menționând comandamentul Corpului 33 Armată rus în frunte cu cei mai bravi comandanți generalul Semenov, comandantul corpului, generalul Similov, comandantul secund, generalul Fomin, șeful de stat major, colonelul Tihomirov, comandantul artileriei care în tot timpul acțiunilor au arătat Diviziei 3 Munte o atenție deosebită, o frățească tovarășie de arme, realizând cea mai strânsă colaborare atât din punct de vedere tactic, cât și din punct de vedere sufletesc. La trecerea peste Tisa, loțiitorul la comanda corpului de armată general-maior Similov și șeful de stat major generalul Fomin, ne-au arătat toată dragostea, sollicitudinea, dându-ne tot timpul

tot sprijinul pentru a duce la bun sfârșit operațiunea atât de grea /.../

Toți ostașii, ofițerii, subofițerii și trupa care s-au distins în luptă vor fi propuși la decorare.

Prezentul ordin de zi se va citi tuturor ostașilor din subordinea diviziei.

Dat azi la cartierul diviziei 3 Munte, sud Miskloc-Sajopetri.

Comandantul Diviziei 3 Munte
General de divizie MOCIULSCHI LEONARD

SURSA: A.M.R. fond 1, dos.330, f.29-31

36

DIVIZIA 3-a MUNTE
Stat Major
Bir.3

REPERTORIUL Operațiunilor Diviziei 3-a Munte A. LUPTA PENTRU ARDEAL 5.IX – 13.X.1944

F A Z A II-a

I. Acoperirea contra atacurilor inamice a concentrării forțelor ruse, în vederea debușării lor la Vest de CARPAȚI.

/ 5.IX. - 20.IX.1944 /

a. De la 5.IX.-12.IX.1944, Divizia 3-a Munte a continuat să organizeze pozițiile de luptă, urmărind atent evenimentele de la frontieră.

La 13.IX, inamicul a trecut la atac, iar după 24, ore de luptă cu pichetele de grăniceri și Școala de Subofițeri din Tinca a luat contactul cu prima poziție de rezistență a Diviziei 3-a Munte la Vest de linia; ȘOIMI - VINTERE - HIDIȘEL.

În zilele de 14-15-16-17, Divizia a dus lupte grele ținând piept la două Divizii maghiare întărite cu trupe germane, tancuri și artilerie grea.

Orașul BEIUȘ a fost ocupat de inamic la 18.IX. în urma unui atac cu care de lupta.

Începând încă de la 18.IX. grosul Diviziei era gata de a primi lupta pe o noua poziție: BRIHENI - SUȘTIU - SÂRBEȘTI -

FÂNĂȚE, căutând a întârzia cât mai mult înaintarea inamicului până la sosirea trupelor aliate.

Până la 21.IX. Divizia păstrează această poziție, de unde va porni ofensiva în legătură cu trupele Sovietice. Oleata anexă.

II. OPERAȚIUNILE PREGĂTITOARE ÎN VEDEREA OFENSIVEI GENERALE LA VEST DE MUNȚII CARPAȚI

/ 21.IX. - 6.X.1944 /

La 21.IX. Divizia 337 Vânători din Corpul 55 Sovietic a ajuns în zona Diviziei 3-a Munte.

Într-o înțelegere perfectă cei doi Comandanți de M.U. au stabilit planul de acțiune și chiar la 22. IX. s-a trecut la atac având în primul eșalon Batalioanele de Vânători Munte românești, iar în eșalonul II Regimentele Sovietice din Divizia 337 Rusă.

Orasul BEIUȘ a fost recucerit la 22.IX. orele 12.30.

Acțiunea de urmărire este arătată în oleata anexă, reușind ca Divizia 3-a Munte să ajungă pe Crișul Repede la 27.IX.

III. CONTRIBUȚIA LA ELIBERAREA ARDEALULUI DE NORD

La 29.IX, inamicul contraatacă puternic și respinge Divizia 1 T.Vladimirescu și Divizia 337 Aliată.

Față de această situație C.33 Rus dă ordin Diviziei 35-a Munte de a se replia și a ocupa o nouă poziție în zona MIERSIG – BICACIU.

La 1.X, inamicul atacă cu 54 care de luptă urmate de infanterie din direcția INAND spre MIERSIG, reușind a străpunge poziția, producându-ne mari pierderi.

După o rapidă reorganizare se intră în dispozitiv în zona IANOȘDA sub ordinul Grupului 5 Blindat.

La 2.X. se reia atacul în legătură cu Corpul 5 și 9 blindat.

La 11.X, s-a ocupat LEȘUL Oradiei, iar la 12.X SÂNTANDREI și GIRIȘUL DE CRIȘ pe Crișul Repede.

B. FAPTE DE ARMĂ SĂVÂRȘITE DE UNITĂȚI ȘI COMANDANȚI

Tabelul anexă.

C. NUMĂRUL DE LOCALITĂȚI CUCERITE: 102. Oleata anexă.

- Orașe mari: 2 /Beiuș ocupat; Oradea prin manevră/.

- Localități importante : 12.

- Localități obișnuite : 88.

D. GREUTĂȚI ÎNTÂMPINATE.

- Majoritatea oamenilor erau recruți, care nu aveau decât câteva luni de instrucție.

- Lipsa materialului A.C., Orașul BEIUȘ a fost pierdut din cauză că nu am avut nici un mijloc de apărare A.C.
- Lipsuri mari în echipament.
- Lipsuri mari în armament de infanterie și artilerie.
- Munițiuni puține din cauza lipsei mijloacelor de transport.
- Exercitarea Comandamentului s-a făcut în condițiuni foarte grele deoarece nu posedam transmisiuni cu fir sau radio.

E. CAPTURI

- Situația anexă Nr.1

F. Citări prin Ordin de Zi și mulțumiri scrise din partea Comandanților Sovietici n-au fost în acest timp.

Este totuși cunoscută atmosfera de apropiere sufletească și loială colaborare a Diviziei 3 Munte cu Diviziile Corpului 33 Vânători Sovietici.

La vizitele făcute dea Comandanții M.U.Sovietici acestea și-au manifestat mulțumirea și admirația pentru modul de conducere ale unităților Românești.

La 22 Septembrie 1944 după cucerirea BEIUȘULUI, Colonelul Gorobeț Comandantul Diviziei 337 Sovietică a invitat pe Domnul General Mociulschi și întreg Statul Major la o masă camaraderească cu care ocazie a adus elogii asupra modului cum au luptat Vânătorii noștri de munte și mai ales pentru dârzenia cu care a asigurat debușarea din defileu a M.U.Sovietice din Corpul 33 R.

- Generalul Similov, Comandantul Corpului 33 Rus a mulțumit Comandantului Diviziei 3 Munte Romane în toate ocaziile când a fost în inspecție sau la recunoașteri, arătând cu aceleași elogii vitejia Vânătorilor noștri.

- Generalul Fomin - Șeful de Stat Major al Corpului 33 nu avea decât cuvinte de laudă pentru Divizia 3 Munte.

- Colaborarea zi de zi cu unitățile sovietice trebuie remarcat că s-a făcut în cele mai bune condițiuni și în cea mai perfectă camaraderie.

Unități de tancuri, artilerie, anticar, catiușe, aruncătoare care au acționat în subordinea Diviziei 3 Munte au contribuit la reușita operațiunilor luptând într-o perfectă camaraderie de arme.

- Populația maghiară a primit trupele românești foarte bine. Nu s-a petrecut nici un act ostil de terorism sau sabotaj pe tot timpul acțiunii.

La Gepiu trupele au fost primite cu flori. Aceiași simpatie s-a manifestat la MIERSIG, LEȘ, TOBOLIU, SANTÂNDREI.

G. Cazurile în care trupele noastre au intervenit în ajutorul trupelor aliate:

- de la 13-20 Septembrie 1944 Divizia deși atacată de forțe superioare a luptat cu înverșunare pentru a întârzia cât mai mult înaintarea inamicului și a asigura debușarea din defileu a M.U.Sovietice.

- La 29 Sept.1944 Divizia 1 „Tudor Vladimirescu” și Divizia 337 Sovietică sunt atacate puternic de inamic și respinși către Sud.

Divizia 3 Munte rezistă cu îndârjire pe Crișul Repede deși era atacată la ambele flancuri / ROIT și SĂNTANDREI forțând pe inamic a-și încetini progresiunea.

COMANDANTUL DIVIZIEI 3 MUNTE
General,

Pompeius Demetrescu

Șeful de Stat Major,
Lt.colonel,

Corneliu Penescu

37

DIVIZIA 3-a MUNTE
Stat Major
Bir.3

TABEL
cu faptele de arme excepționale săvârșite de unități – comandanți
sau ostași pe timpul de la 5.IX – 13.X.1944

Unitatea Comandantul Ostașul care s-a distins	Faptul de arme pe scurt	- O.Zi - Propuneri la decorare - Citați la Radio	Obs.
Divizia 3-a Munte General Mociulschi	Prin eroismul ostașilor și prin exemplu de curaj și bărbăție al comandantului reușind a recuceri Beiușul și a învălui Oradea.	-O.Zi Nr.7/945 al M.Răsbiu -Citare la Radio -O.Zi Nr.4/944 al Armatei 1-a	
Grănicerii din Bat.I/R.4 Grăniceri	Prin cursjul și dârzenia cu care au luptat de la 24.VIII – 13.IX și în special la 13.IX pentru a stăvili atacurile inamice. s-au distins Cpt.Tabacu, Lt.Munteanu	-Raport special către grăniceri -Propuneri la decorare	
Școala Militară Subofițeri dislocată la Tinca	Au luptat cu vitejia pentru apărarea localității Tinca. Au intervenit cu succes în folosul Grănicerilor.	-O.Zi Nr.57 al diviziei 3-a Munte.	
Maior Cristescu N. Comand. Bat.11 V.Munte	În ziua de 16.IX pentru a opri atacul inamicului cu tancuri a	-Propus la decorare cu „Ordinul Mihai Viteazul” post mortem	

Unitatea Comandantul Ostașul care s-a distins	Faptul de arme pe scurt	- O.Zi - Propuneri la decorare - Citați la Radio	Obs.
	contraatacat în fruntea batalionului, luptând cu grenade alături de vânătorii săi de care. A căzut pe câmpul de luptă		
Cpt.Balea Ioan Comandantul comp. Cercetare din Bat. 6 V.Munte	16.IX.1944 luptă încercuit 24 ore în satul Remetea, reușind să respingă toate atacurile inamice. Rănit în luptă, în momentul când se evacua a fost ucis mișelește de partizani unguri.	-Propus la decorare cu „Steaua României” cl.IV post mortem	
Batalionul 6 V.Munte	Luptă încercuit în ziua de 17 și 18.IX în zona Meziad. În noaptea de 18/19 Sept. Atacă și străpunge încercuirea inamică și reintră în dispozitivul Diviziei.	-Propuneri la decorare	
Batalionul 21 V.Munte	Idem în zona Uileacul de Beiuș	Idem	
Gruparea col.Constantinescu	În ziua de 22.IX.1944 atacă cu un elan impresionant, reușind să până la orele 12.30 să cucerească orașul Beiuș.	-O.Zi Nr.4/944 al Armatei 1-a	
Lt.col.Costin Comandantul Batalionului 11 V.Munte	13.X.1944 printr-o manevră îndrăzneată cucerește localitatea Leș, capturând prizonieri și material de războiu.	-Propus la decorare	

TEHNOREDACTARE COMPUTERIZATĂ:
S.C.TIPO IMPEX S.R.L. - EDITURA TIPO MC
STR. TUDOR VLADIMIRESCU NR.1, Ap. 13,
TEL/FAX : **0259 432 324**
CONSULTANT ȘTIINȚIFIC: *Drd. Constantin MOȘINCAT*
Culegere text: *Irina Morariu*
Coperta: Dacian Cărăianul
Format: 15X21
Bun de tipar: 05.10 2004
Hârtie offset: 70 g/mp
Tipar : Tipografia Treira Oradea

Editura

Oradea

2004

ISBN973-86526-5-0